İSTANBULUM

58

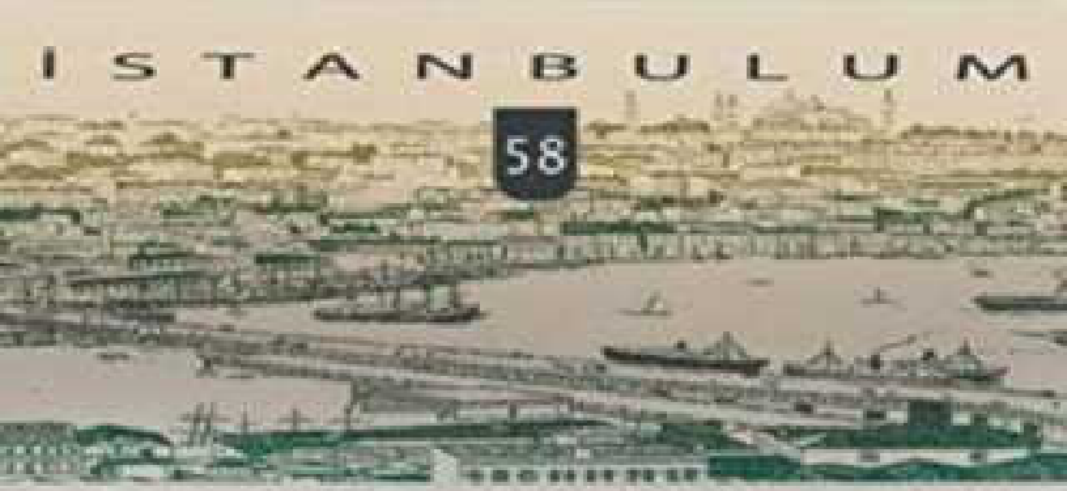

Taksim

Bir Şenliği Yaşamak

Mahir Öztaş

TAKSİM: BİR ŞENLİĞİ YAŞAMAK

Mahir Öztaş

Heyamola Yayınları - 2010

Mahir Öztaş

Mahir Öztaş 1951 yılında İstanbul'da doğdu. Samsun ve Kadıköy Maarif Koleji'nde okudu. Yüksek öğrenimini İ.D.G.S.A. Yüksek Mimarlık Fakültesi'nde tamamladı. Bir süre mimarlık yaptı. Suudi Arabistan'da çalıştı. Çeşitli Avrupa, Asya ve Afrika ülkelerini dolaştı. 1973 yılında Yansıma dergisinde çıkan ilk şiirinin ardından Oluşum, Somut, Yarın, Gösteri, Tan, Şiir Ati, Varlık, Defter gibi çeşitli dergilerde şiirleriyle görüldü. Öteki Kadın adlı öyküsüyle Playboy dergisinin düzenlediği hikâye yarışmasında birincilik ödülü (1988) aldı.

Yapıtları:
Şiir: Unutulmak Tozları (Yaşantı-Sanat, 1983).
Öykü: Ay Gözetleme Komitesi (Çizgi 1987; 1988 Sait Faik Hikâye Armağani), Korku Oyunu (Afa 1989; Yunus Nadi 1989-90 Öykü Kitabı, ikincilik ödülü), Ruh İkizini Arar (YKY 1997).
Roman: Soğuma (YKY 1995; Yunus Nadi 1996 Roman Ödülü), Bir Arzuyu Beslemek (YKY 2002), Koparıldığımız Topraklar (YKY 2009).

"Kendisini sadece bir seyirci olarak değil, aynı zamanda bu süre giden işe katılan ve başrol oynayan biri olarak görür; kendi Paris yazıları da bu drama ile travmayı ifade eder. Baudelaire başka hiçbir yazarın bu kadar iyi göremediği bir şeyi gösterir bize: Şehrin modernleşmesinin, hemşehrilerinin ruhlarının modernleşmesini nasıl esinlediğini ve zorladığını."

(Berman, 1994)

Dünyaya Geldiğim Yıllarda

Meydan, sürekli değişime, yıkıma uğramış. Özellikle çocukluk yıllarımdan anımsadıklarımın gerçekliği konusunda hep kuşkuya düşüyorum. Ne yazık ki, anımsamanın doğasında olan bir şey bu. Bir şeyleri yaşamış olduğumuza kendimizi ne denli inandırsak da, başkalarından dinlediğimiz konuşmalar ya da daha sonradan duyduğumuz, okuduklarımızla, yaşadığımız gerçekliğin ne ölçüde örtüştüğü, içimizde hep bir kuşku olarak kalacak.

Aslında meydanın tarihi, bir biçimde benim yazgımla da kesişiyor. Onun için buradan, şimdi bana anlatılanlarla kurduğumu düşündüğüm belirgin bir noktadan, Taksim Gezisi'nin sonunda, Divan Oteli'nin arkasındaki, bir zamanların o garip görünüşlü binasıyla başlamak istiyorum. Çünkü, burada, o yılların Taksim alanı'nın kıyısında yer alan, Fransız Pasteur Hastanesi'nde 19 Aralık 1951'de doğmuşum.

Annem, öğleden sonra saat üçe çeyrek kala olduğunu çok iyi anımsıyor, çünkü tam karşısına gelen duvarda kocaman bir saat varmış. Babam aynı gün, stajyer hakim olarak kurada Konya, Akviran'ı -şimdilerde adı Akören- çekmiş. Dönüşünde haberi duyar duymaz hastaneye koşmuş. Hastanede kaldığımız süre boyunca hava çok güzelmiş, annem, çocuk arabalarıyla Taksim gezisinde dolaşmaya gelenleri, banklarda oturup güneşin tadını çıkaranları da çok iyi anımsıyor, ama işte kış günleri, hava erkenden kararıyormuş.

Doğumumla ilgilenen Doktor Albert Aşer'miş, ebeliğimi yapan hemşireye gelince, Ermeni olduğunu anımsıyor, ama adı konusunda kuşkulu, Agavni olabilirmiş.

O yıllarda hastane doğumları henüz yaygın değildi sanırım, çünkü kaç yaşımdaydı anımsamıyorum, ama amcam odadakilere, orada benim de bulunmamı hiç umursamadan, beni görmek için hastaneye yaptığı ziyareti anlatıyordu. Çocuklar camın arkasında sıra sıra yatıyorlarmış, hepsinin ayaklarında ya da boynunda kimliklerini belirtir bir şeyler varmış, görevli hemşire rahibelerden biri, camın ardında yatan çocuklardan birisini, yani beni, amcama göstermiş. Amcam o gün, geleneksel yolla doğumun faziletlerini, ebelerin kadirşinaslığını falan anlattıktan sonra, bu türden hastanelerde, çocukların kolayca karışacağını söyleyiverdi. Dediğim gibi kaç yaşında olduğumu tam anımsamıyorum, ama bugüne dek, unutmadığıma göre ben de oldukça

derin bir iz bırakmış. Biraz da olsa Freudyan bir açıklama yapmak gerekirse, bende sonradan oluşan kaygı ve karmaşaların temelinde, amcamın bu sözlerinin yarattığı kuşkunun da etkisi olsa gerektir.

Şimdi doğduğum yıllarda, çevrenin nasıl göründüğünü imgelemimde canlandırmaya çalışıyorum. Daha önce de değindiğim gibi, Taksim gezisi boydan boya insanların gezinti alanı.

Çevrede görünen anıtsal binaların yapımının üzerinden de neredeyse bir yüzyıl geçmiş. Kuşkusuz bu, bir yüzyıl olmanın ötesinde bir rastlantı değil.

Taksim'den Maçka'ya kadar Dolmabahçe'nin arkasındaki vadide, 19. yüzyılın ikinci yarısında yenilenen ya da yeniden yapılan kışlalar, yani Maçka Silahhanesi, II. Mahmud döneminde inşa edilen Taksim Kışlası ve Gümüşsuyu'ndaki Tüfekhane, Gümüşsüyü Askeri Hastanesi, 1847'de Tip Okulu olarak açılan ve sonra kışlaya dönüştürülen Taşkışla, bir hastane olarak açılan ve 1847'de Harp Akademisi'ne dönüştüren Mekteb-i Harbiye, öncülük ettikleri yeni yerleşme alanlarıyla, kentin kuzeye doğru biçimlenmesine yol açmışlardır.

Biz bunlardan üçüne daha yakından bakalım. 1950'lerde, hava çok daha temiz olmalı, çevrede bu binalar bugünkünden çok daha kolay seçiliyor.

Yenileşme tarihinde çok önemli bir yere sahip resmi kurumlardan olan Harbiye bunlardan biri. 1845'te Pangaltı'da bir bina yaptırılmış, ama daha sonra Abdülaziz zamanında 1864'de burada yeni bir bina yapılacaktır.

Hemen Fransız Pasteur Hastanesi'nin yanı başındaki gösterişli askerî binalardan bir başkası da İngiliz mimar Smith'in 1848-1853'te yaptığı Mecidiye Kışlası. Daha çok Taşkışla biçiminde anılacak olan bu bina mimarisiyle de dikkat çekecekti. Mimar Smith'in bu yörede başka bir askerî bina olan Gümüşsüyü Hastanesi'nde de emeği vardır. Yani Gümüşsüyü Hastanesi de Smith'in eseridir. Hastane 1849'da hizmete açılmıştır.

Biraz aşağılarda görünen bir başka bina da Gümüşsüyü Kışlası. Gümüşsüyü Muzika-i Hümayun Kışlası, yapımına Sultan Abdülmecid devrinde başlanan, fakat Sultan Abdülaziz devrinde bitirilmiş olan bir yapıdır. Yapımına Kırım Savaşı öncesi, 1857 yılında başlanan ve inşaati hayli ilerlemişken yarım bırakılan Gümüşsüyü Kışlası, daha sonra Sultan Abdülaziz tarafından yeniden ele alınarak, 1861 yılında

tamamlanmıştı. Kışlanın Cumhuriyet'in ilk yıllarında Mühendis Mektebi'ne devredilmesi üzerine mimarisinde büyük ölçüde değişiklikler yapılmıştı. Halen yapı İstanbul Teknik Üniversitesi binası olarak kullanılmaktadır.

Doğan Kuban da 1950'lerde başlayan bir gelişmeye dikkatimizi çekiyor. 1913'te Şişli'ye kadar uzatılan ilk elektrikli tramvayla, kuzeye doğru Büyükdere Caddesi boyunca yavaş, ama düzenli bir gelişme başlamış ve kentin bu bölgesindeki yeni mahallelerin yoğunluğu artmıştı. Fakat Dolmabahçe Sarayı arkasındaki vadide, Maçka ve Gümüşsüyü kışlasıyla, Taşkışla ve Mekteb-i Harbiye arasındaki bölge konut gelişimine kapatılmıştı. 1950'lere değin bu vadide ve yamaçlarda yalnızca mezarlıklar ve bostanlar vardı. Kentin sürekli gelişmesi içinde bu yeşil alan giderek küçülmüştür.

Divan Oteli yerli yerinde, ama Pasteur Hastanesi'nin öte yanında Hilton Oteli, henüz yapılmamış, yapılmasına da üç yıla yakın bir zaman var, ama inşaat başlamış olmalı. Yolun öte tarafında Belediye Gazinosu, Taksim Parkı düzenlenmiş, hastanenin çevresi düzenli yollarıyla eni konu ortaya çıkmış.

Mustafa Cezar, Pasteur Hastanesi'nin çevresiyle ilgili şunları anlatıyor;

"Taksim'deki büyük mezarlığın bir bölümünün kaldırılması yönündeki ilk girişimden 75 yıl sonra yapılmış olan Pervititch haritasında, Taksim'i Pangaltı'ya bağlayan yolun doğu tarafında Hıristiyan mezarlığı olduğuna dair işaretler vardır. Taksim Bahçesi ile Pasteur Hastanesi arasında kalan bölümde o yıllarda mezarlık özelliği sürer, ama buraya ölü gömülmez. Haritada, Pasteur Hastanesi'nden ötesi "eski mezarlık" diye işaretlenmiştir. Günümüzdeki Divan Oteli'nin bulunduğu yerden, aşağı yukarı Radyoevi yakınına kadar uzanan bölümü kapsayan eski mezarlık sahası, ayni haritada boş arazi halinde görünmektedir. Bu geniş alanın Taksim Bahçesi'ne yakın tarafında Ermeni kilisesi, şimdiki Radyoevi'nin bulunduğu yerin Taksim'e bakan tarafı Ermeni mezarlığı, Kasımpaşa tarafına uzanan yokuşun bir yanıysa Ermeni yetimhanesi olarak işaretlenmiştir."

50'lere gelinceye dek, onyıllar boyunca düşünceleriyle İstanbul'un planlanmasını yönlendiren kişi Roma ödüllü Fransız mimar Henri Prost'tu. Roma'da kaldığı 1902-07 yılları arasında Ayasofya üzerine bir araştırma yapmak üzere İstanbul'a gelen, Fransız Kent Plancıları Enstitüsü üyesi Prost, Cezayir ile Kuzey Afrika kentlerinin planlarını hazırlamıştı. 1936'da İstanbul'a davet edildi ve 1950'ye değin burada kaldı.

Prost'un Taksim Gezisi -sonradan İnönü Gezisi- için hazırladığı plan da Lütfi Kırdar'ın belediye başkanlığı sırasında, yani 1938-49 arasında uygulanmıştı.

Kırdar, Prost'un planını uygulamaya başlamış, Eminönü Meydanı da içinde olmak üzere, bir dizi meydan düzenlemişti. Önemli kamu yapıları, Açık Hava Tiyatrosu, Stadyum, Opera, -sonradan tamamlanmıştı- Radyo Evi, ünlü Taksim Gazinosu -sonradan yerine yüksek Sheraton Oteli yapılacak- Sergi Sarayı, bir dizi okul ve hastane ile Zincirlikuyu Mezarlığı da onun döneminde yapılmış ve Fen ve Edebiyat Fakültesi tamamlanmıştı. Taşkışla ise İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüştürülmüş, Sultanahmet Adliye Sarayı yarışması açılmış, Taksim ile Harbiye arasındaki eski Ermeni mezarlıkları kaldırılarak, yerine yüksek apartmanlar inşa edilmişti. Bu yapılar bugün bile İstanbul'un kültürel altyapısıyla kentsel görünümünü oluşturur.

İstanbul'da Prost'un planını gözden geçirmek üzere bir komisyon kurulmuş, 1951'de de özel bir yasa ile Anıtlar Yüksek Kurulu ve Düzenleme Projesi Danışma Komitesi oluşturulmuştu. Prost'un planları veri eksikliği nedeniyle yetersiz bulunmuştu.

Gerçekte 1950'ler köklü değişikliklerin başladığı yıllar olmuştu. Doğan Kuban'ın da belirttiği gibi, yeni yolların açılmasıyla meydana gelen yapısal değişikliklere ve kapsamlı dönüşümlere, kentin mimari görünümündeki değişiklikler de eklenecekti. Bu ilk modernizm ve yeniden imar döneminde, modern mimarlık bütün boyutlarıyla mimarlar tarafından benimsenmişti. 1950 öncesi İstanbul'da, modern Türk mimari tarihi içinde önemli sayılabilecek ancak bir-iki modern yapı vardı. Bunlar uluslararası üslubun ilk örnekleri olarak İstanbul'a çağdaş mimari görünümü kazandıran Deniz Yolları Liman binası, Eminönü ve Kadıköy halkevleri, Taksim Gaz osu ve birkaç konut yapısıydı.

Diğer bir deyişle, üç beş gün sonunda, annemin kucağında hastaneden ayrılırken, 50 öncesindeki, İstanbul'daki sayılı modern binalardan biri olan Taksim Gazinosu'nun önünden geçecektim.

50'ler aslında olumsuz kimi gelişmelerin de habercisiydi ve ne gariptir ki, bu gelişme de, doğduğum hastanenin neredeyse hemen yanı başında gerçekleşiyordu. Kuban, bu durumu şöyle anlatır;

"Savaş yıllarında, Hitler'in kültür politikasının etkisi altında kısa süreli

İkinci Ulusal Mimarlık dönemi yaşanmıştır. Radyo Evi ve Fen ve Edebiyat Fakültesi bu üslubun en önemli örnekleridir. Modern mimarlığın ikinci evresi ise modern Amerikan mimarlığının egemenliği altında ortaya çıktı. 1950'ler Skidmore, Owings ve Merrill firmasının tasarımı olan Hilton Oteli'nin inşaatıyla başlamıştı."

Çelik Gülersoy'da, bir anlamda, ahlaki bir yozlaşmaya dikkatimizi çekiyor. 1950'lerde şehir kalabalıklaşırken, dar yollar geniş amerikan otomobillerine yetmeyince, Taksim'den aşağıya inen trafiğin Abanoz Sokağı'na verilmesini ve sokaktaki bu çirkin görüntüyü çoluk çocuğuyla sessizce seyredip geçen halkın, hiç sesini çıkarmayarak bu durumu hazmetmesini haklı olarak eleştiriyor.

Bir başka olumsuz gelişme de Talimhane'de görülüyor. Bu özenli semt, çok ilginç bir tarih olan 1950 yılından sonra nitelik değiştiriyor. Zemin veya iki basamakla inilen yarım bodrum katlarında yedek parçacı dükkânları açılmağa başlıyor.

Yıllar sonra, Hilton Oteli'ne ilk gidişim, bir "okul çayı" nedeniyle oldu. Kolejde okuduğum yıllarda, bu tip toplantılar çok yaygındı, ama gittiğim toplantının kendi okulumla mı, yoksa bir arkadaşımın okuluyla mı ilintili olduğunu, doğrusu anımsamıyorum. Salonun yerlere kadar uzanan perdeleri, teras, aşağılarda havuz, olanca tazeliğiyle belleğimde.

Ne denli garip, yaşamımda ilk kez, o yılların yaygın adlandırmasıyla "Disko" denilen bir yere gitmem de yine bu çevrede oldu. 70'lerin hemen başında, o dönemin Disko'ları, Divan Oteli'yle aynı sıradaydı. Hydromel, Regine ve Club 33, o zamanki Şan Tiyatrosu'nun karşısına rastlıyordu. Neyse, Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki ilk yılımızda, sınıf arkadaşlarımızla, kalabalık bir topluluk olarak, buraya, Hydromel'e gelmiştik.

Divan Oteli'nin hemen karşısında Şan Tiyatrosu vardı. Localarından ötürü, kız arkadaşlarıyla buluşan gençlerin de yeğlediği bir mekândı. Burada 80'lerde Egemen Bostancı'nın girişimleriyle ilk müzikaller sahneye koyulmuştu. Bunlar arasında özellikle Hisseli Harikalar Kumpanyası'nı anmak gerekir. Şan Tiyatrosu 80'lerin sonunda yakılacaktı. Kültür Sarayı yangınına benzer kuşkulu bir yangındı bu, aradaki ayrım bu kez yangını çıkaranların kimliği konusunda kuşkunun çok daha az olmasıydı. Diğer bir deyişle fısıltı gazetesinden, oynanan bir oyundan dolayı buranın yakıldığı haberleri yayılıyordu.

* * * * *

Taksim'de Elmadağ'da bulunan Fransız Pasteur Hastanesi'nin tarihi de oldukça ilginç. Neredeyse İstanbul kentinin tarihini ve geçirdiği değişimleri yansıtıyor.

Önceleri Taksim'de bugünkü Fransız Konsolosluğu binasındaydı. 18. yüzyılda Marsilya Ticaret Odası, yasal yaptırımlarını bütün Levant alanına genişletince burada hasta denizciler için ahşap, tek odadan oluşan mutevazı bir hastane yaptırmıştı. 1719'da "Hôpital des Français de Pêra" (Pera Fransız Hastanesi), 1724'te "Hôpital St. Lous" (St. Louis Hastanesi) veya "Hôpital des Français de le peste a Pêra" (Pera Fransız Veba Hastanesi) adını almıştı. Yüz elli yıl boyunca değişiklikler geçiren hastane 1846'da St. Vincent de Paul rahibelerinin yönetimine geçti. 1865'te II. Abdülhamid'in hastanenin bulunduğu arsayı bağışlaması üzerine, eski bina yıkılıp yerine bugünkü bina inşa edilmişti.

12 Aralık 1896'da hizmete giren hastaneye Henry Giffard Hastanesi adı verilmiş ve bir koğuşu Deniz Taşımacılık Şirketi'ne ayrılmıştı. Hastane binaları paralel üç çizgi üzerinde yer almaktaydı. İkisi Beyoğlu ve Şişli caddelerine bakıyor, üçüncüsü de ortada kalıyordu. Binalar arasındaki bağlantı, kesişen eklerle sağlanmıştı. Beyoğlu'na bakan ilk sırada iç hastalıklar, kadın ve erkekler için bekleme odaları, konsültasyondan çıkan hastalar için bir ameliyat odası, göz, kulak-burun-boğaz hastalıkları için bir poliklinik ve banyo bulunmaktaydı. Ana yönetim bölümü olan merkez bina, bodrum, giriş ve onun bir üstü olmak üzere üç kattan oluşmaktaydı. Burada; bir idare bürosu, büyük bir hidroterapi salonu, laboratuvar, etüv dairesi, mutfak, kalorifer dairesi, çamaşırhane, personel yemekhanesi ve içki mahzenleri, ameliyathane ve buna ek yapılar yer almaktaydı. Birinci katta sekiz özel oda, özel servisler ile hemşire odaları yer almaktaydı. Şişli Caddesi'ne bakan paralel üçüncü kısım merkez bina ile aynı modelde olup birinci katında beş koğuşu vardı. Bu bölümde başrahibeyle diğer cemaat rahibelerinin odaları, merkez eczane, yemekhaneler, çamaşırlık, ilaç deposu ve hastalar için özel banyolar bulunmaktaydı.

Üç paralel sıra üzerindeki binalar, bu sıraları dikine kesen koridorlarla birbirine bağlanmış ve böylece iç dolaşım sağlanmıştı. İki koridorda kırk yataklı dört oda yer almaktaydı. Ağır ve bulaşıcı hastalıklara yakalananlar ayrı bir bölümde yatırılmakta ve bu bölümdeki küçük bir binada etüv bulunmaktaydı.

Her şeyin en ince ayrıntısına kadar düşünüldüğü hastanenin havalandırma sisteminde de özel bir teknik kullanılmıştı. Bu sisteme

göre, odanın içindeki kirli hava, tavanda bulunan emici ağızlıklar sayesinde emilip dışarı atılıyor, dışarıdaki temiz hava da fırdolayı sistemiyle çatıda bulunan bir bacadan alınıyor ve zemin seviyesindeki deliklere verilerek odaların içine dağılıyordu. Hastane kompleksi içinde Feridiye Caddesi'nden de doğrudan girişi olan bir şapel yer almaktaydı.

Yüz yataklı hastanenin ilk başhekimi, İzmir'den gelen Dr. Neis'di. Cerrahi ve ameliyat bölümünde, İsviçreli Dr. Lardy başkanlığında hastabakıcılar görev yapmaktaydı. Otopsi yapılan özel bir bölüm de vardı. Önceleri sadece Fransızları kabul eden hastane daha sonra başvuran herkesi tedavi etmeye başlamıştı.

Hastane, I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine 1914'te tarafsız bir devlet olan Amerika Birleşik Devletleri'nin korumasına girdi ve iki yıl Amerikan Kızılhaç hastanesi olarak kullanıldı. Ancak 1916'da Amerika'da savaşa girince bu kez Osmanlı hükümeti hastaneye el koyarak yönetimini Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'ne bağladı. 1919'da yeniden Taksim'deki binasında bu kez Fransız işgal kuvvetleri komutanı Franchet d'Espêrey Hastanesi adıyla açıldı. Fakat bina işgal altındaki İstanbul'un gereksinimine yanıt veremiyordu. Bu yüzden savaşı kaybeden bir devlete ait olan, itilaf devletlerinin el koyduğu, eski Avusturya-Macaristan Hastanesi'nin binasına taşınmıştı. 1919-1925 arasında Dr. Piaubert, 1925-1939 arasında da Prof. Dr. Aimê Mouchet başhekimlik yapmışlardı. Konforlu odaları ve zamanının en modern teknolojisiyle önemli sağlık merkezleri arasında sayılan hastane, Fransızların Avusturya'dan istedikleri savaş tazminatı karşılığı olarak 1925'te tamamen Fransızlara devredilmiş ve aynı yıl Dr. Aimê Mouchet tarafından adı Fransız Pasteur Hastanesi olarak değiştirilmişti.

1939-1949 arasında Dr. Gassin, 1949-1956 arasında Dr. Benezech, 1956-1968 arasında da Dr. Renê Belot hastanenin başhekimliğini yürütmüşlerdi. Ancak 1923'te Lozan Antlaşması ile yabancı uyruklu doktorların Türkiye'de görev yapmaları yasaklanmış olduğundan 1925'ten sonra hastanede görev yapan yabancı hekimler resmen mesleklerini sürdürememişlerdi. 1963 yılında rahibe-hemşirelerin de ülkelerine dönmeleri üzerine, bu tarihten sonra, hastane Türk doktor ve hemşirelerle hizmetini sürdürmüştü. 1963'te Dr. Hasan Darmar önce mesul müdür olarak hastanede görev almış ve 1968'de Dr. Belot'un ayrılması ile başhekim olmuştu.

* * * * *

Şimdi burada, doğumumla ilgilenen Doktor Albert Aşer Özaşer'den söz etmenin tam da sırası. Çünkü Albert Aşer'in (1900-1969) yaşamı da, en az hastanenin tarihi kadar ilginç. Yaklaşık olarak 1926'da Bulgaristan'dan gelen Albert Aşer, tıp eğitimini İstanbul'da tamamlamış. İlk başlarda hem evi hem de muayenehanesi aynı yerde, Ortaköy, Dereboyu 54 numaradaki binadaymış. Daha sonra burayı sadece muayenehane olarak kullanırken, konut olarak sırasıyla Karakaş Sokağı'nda ve Simon Kalfa ile Enver Bey Apartmanı'nda oturmuş. Buradan, 1940'larda Taksim'e taşınmış.

Doktor Aşer, aynı zamanda Fransız Pasteur Hastanesi'nde de Op. Dr. Naim Altaber'in yanında kadın doğumla ilgilenmiş. Demek ki benim dünyaya gelişim de doktorun meslek yaşamının o yıllarına rastlıyor.

Ortaköy'de yoksulları doyuranlara çorbacı denilirmiş. Bu anlamda, yoksullardan para almayan Doktor Aşer'de, şifa dağıtma konusunda Ortaköy'ün çorbacısıymış. Pratisyen doktor olan Albert Aşer, muayenehanesinde kadın doğumun yanı sıra her türlü rahat lıkla ilgilenmiş. Yardımcılığını Madam Raşel yapmış. Albert Aşer hastalarını evlerinde ziyaret ederek, sağlık durumlarını izlermiş. Eşi Sara Aşer 1983'te, büyük kızı Deni Aşer 1987'de ölmüş. Küçük kızı Lusi ise hayatta olup, 80'li yaşlarındadır.

Ortaköy Etz Hayim Sinagogu'nda, cemaate en çok katkısı geçen dört kişiden biri olarak adı yazılan Doktor Alber Aşer'in, amcası olan milletvekili Muhlis Tekinalp'in (Moiz Kohen) "Kemalizm" adında bir kitabı vardır.

* * * * *

Gariptir, bu hastane orada olduğu sürece hiç aklıma gelmemişti. Belki bunun tek nedeni, henüz genç olmam ve hastaneye yolumun çok az düşmesiydi. Yine de orada olduğunu kuşkusuz hep biliyordum. Burada Taşkışla'daki Teknik Üniversite'nin hemen yanında, benim lise yıllarımda, yani yetmişlerin sonunda, aşağıdaki ağaçlık alana bakan küçük bir kahve vardı. "Soğuma" (1995) adlı ilk romanımda anlattığım başarısız buluşma bu mekânda geçmişti. O zamanlar da, yani lise aşklarının peşinde koştuğum yıllarda, sanırım insan nerede doğduğunu pek umursamıyor. Yalnız daha sonraki yıllarda olmalı, bu sözünü ettiğim yer güzel bir lokantaya dönüşmüştü. İşte burada yemek yerken, ya da Açıkhava'da bir konsere gitmek, ya da Valideçeşme'de oturduğum yıllarda evime gitmek üzere Taşkışla'nın önünden geçerken, hastanenin karanlık ve terk edilmiş siluetini anımsıyorum. Kuşkusuz ön taraftaki parktan da çok gördüm onu, üstelik bir

keresinde gün ışığında da, ama dediğim gibi artık karanlık bir iskeletten başka bir şey yoktu orada. Hele de geceleri, açıkçası insan karanlıkta, hayaletlerle dolu olduğu izlenimini yaratan bir karaltıya, bir gölgeye yaklaşmaktan korkuyordu. Şapel'e gelince, o yıllarda o da kilitlenmiş, kapısı bacası kapatılmış, küçük bir binadan ibaretti. Bütün bunlar 1991'den sonraydı, çünkü o yıla dek gerçekte hastane işlevini sürdürmüştü. Sonunda bina, arsası ve tarihi kilisesiyle birlikte Fransa'nın İstanbul Başkonsolosluğu tara dan Tekfen Grubu'na satılmış ve Tekfen on üç yıldır kullanılmayan binayı apart otele dönüştürmüştü.

Eskiden, burada Sheraton, sonra Ceylan Continental henüz yapılmamışken, Taksim Gezi'si, ya da parkını, Divan'ın arkasındaki bu parka bağlayan köprü gözüme daha alımlı gözükürdü. Daha doğrusu bu kısımdaki park, asıl parkın doğal bir uzantısıydı ve o zamanlar uzun yürüyüşlerime köprüden geçerek burasını da katardım. Eskiden daha geniş olduğunu düşünürdüm, belki gerçekten de öyleydi, şimdi binaların arasında bir avlu biçiminde kalakalmış.

Aslında görece yakın bir tarihe kadar, Taksim Parkı'nın bu yanı, doğduğum yıldan bu yana, o kadar da değişmemişti. Değişikliğin burada yapılan otelin açılışıyla başladığı söylenebilir. Yoksa, henüz otel inşaatının yeni başladığı, belki henüz başlamadığı yıllarda, Taksim Parkı'nın bitiminde, hemen duvarların gölgesinde, küçücük bir meyhane, daha doğrusu bir tek tekçi vardı. Çevresi camdan, parka bakan cama bitişik mermer bir tezgâhla birlikte, büyükçe bir limonluğu andırırdı. Burada, özellikle karlı günlerde, parkın ağaçları arasından görünen Divan Oteli'ne bakarak rakı içmenin tadına doyulmazdı. Bir sonbahar gününü anımsıyorum. Geceleri bir aynaya bakar gibi, yüzünüzün yansısını izlediğiniz bu cam, o sonbahar günü bulutlarla gölgelenmiş, dökülen yapraklarla ıssız park, unutamadığım bir görüntü oluşturmuştu.

Sonraları, bunu olumlu bir gelişme olarak söylüyorum, Mete Caddesi'nin sonundaki Atatürk Kütüphanesi, özellikle yapıldığı yıllarda, gerçekten göz dolduran, modern bir binaydı. Okuma salonlarında eski dergileri karıştırdığım gibi, bir keresinde de, aşk konusunda bir açık oturuma katılmıştım. 1992 yılı olmalı, sanırım Enver Ercan oturumu yönetiyordu, Nursel Duruel ile ben de konuşmacıydık.

* * * * *

Şimdi, Taksim'e ilişkin ilk anımın ne olduğunu düşündüm. Kuşkusuz

çocukluğumda, ailemle Taksim'e çok çıkmıştım. Taksim üzerine konuşulduğunu da duymuş olmalıyım. O zamanlar sık sık Kıbrıs olaylarıyla ilgili mitingler yapılırdı. Anımsadığım kadarıyla küçüklüğümde, babamın elinden tutmuş, bir alışveriş dönüşü, büyük bir olasılıkla da Maksem'in önünde, meydanın girişinde, mitinglerde bağıran insanları izlediğimde, çocuk kafamda bu Taksim adı, eylemcilerin bağırdığı sloganla karışıyordu. Makarios'a saldıran, "Kıbrıs Türktür, Türk kalacaktır..." diye başlayıp sürüp giden çocuksu nakaratın yanında, en popüler slogan şuydu: "Ya taksim, ya ölüm." Çok sonraları, sözü edilenin Taksim Alanı değil de, Kıbrıs adasının paylaşılması olduğunu öğrenecektim.

Giderek yaratılan bu gerilim, "6-7 Eylül Olayları" diye bilinen çirkin olaylara yol açacaktı. Kıbrıs sorununda Yunanistan'a karşı Türkiye'nin tepkisini gösterme gerekçesiyle İstanbul ve İzmir'de, bir ölçüde de Ankara'da, 6-7 Eylül 1955 gecesi çıkan olaylarda Rum vatandaşlarin taşınır ve taşınmaz malları yağmalanmıştı. Yunanistan aleyhine gösteri biçiminde başlayan olay, amansız bir servet düşmanlığına dönüşerek, verdiği maddi zarar yanında tamir edilmesi zor manevi yaralara neden olmuştu. Yunanistan'ın Enosis'te israr etmesi ve Kıbrıs'ta artan terör olayları nedeniyle Türk kamuoyunda yükselen Yunanistan karşıti tavır, bazı basın organlarının kışkırtıcı yayınlarıyla zirveye çıktı. Son olarak Selanik'te Atatürk'ün evinin yakılması haberinin yayınlanmasıyla, 6 Eylül 1955 akşamı Rumlara karşı şiddet gösterileri başladı. Bu gösteriler, giderek yağmalamaya ve meskene, mabetlere ve mezarlıklara tecavüze dönüştü. Ordu ancak gece yarısından sonra olayları denetleyebildi. Bu olaylarda, İstiklal Caddesi'nin neredeyse tümü olmak üzere, İstanbul'da beş bin beş yüzden fazla dükkân ve ev, iki manastir, sekiz ayazma ve yetmiş bir kilise tahrip edildi. İstanbul'da dokuz ay süren sıkıyönetim başladı. Türkiye, uluslararası arenada haksız duruma düştü; vatandaşlık hakları, kanun himayesi ve hukuk devleti gibi kavramlar ağır darbe yedi.

İnsan çocuk yaşlardayken, bölük pörçük anımsıyor bir şeyleri. Ben de 6-7 Eylül olaylarıyla ilgili kimi sahneler anımsıyorum. Bunlardan birinde Dolmabahçe Sarayı'nın önündeki yolda giden bir dolmuştayım, kesin Arnavutköy'e giden dolmuş bu, bu arabaların vitesleri hemen direksiyondan çıkan küçük bir koldu. Çünkü önde, babamın kucağında oturuyorum. Bir gözüm yolun parke taşlarında, araba çok yumuşak iniş çıkışlarla ilerliyor. Tıpkı bir sandalın önünde oturmuşum gibi, arada bir de sürücünün vites koluna uzanışını izliyorum. Bu iniş çıkışlarla vites kolu arasında bir bağ kurabilme umuduyla. Sürücü 6-7 Eylül'ü anlatıyor, babamla mı konuşuyor, arkada bir başka müşteriyle mi, anımsamıyorum.

İkinci görüntü oldukça açık, yağmalanmış dükkânlar, kepenklerin demiri yanmış, itfaiyenin sıktığı sudan yerdeki yanmış nesneler sırılsıklam. Kuşkusuz bu sonra gördüğüm bir fotoğraf da olabilir ama bunu yaşadığımdan hiç kuşkum yok, o kadar ki hiç babama bunu doğrulatmak aklıma gelmemiş, ya da çok eskiden sormuş ve yanıtı yeniden unutmuşum, kimbilir.

Yine de annem, beni doğruluyor, olayların başladığı gün, babamla ben büyükbabamı ziyaret için Şile'deyiz. Annem Arnavutköy'deki evde yalnız, üstelik büyük kız kardeşime hamile. O da benim gibi bir aralık ayında doğacak. Arnavutköy'de, o sırada aşağıda çarşıda olan dedemle, anneannem aceleyle eve dönüyor. Çünkü zorbalar ev baskınlarına ve yağmalara başlamışlar. Pencerelerden eşyalar atılmış, aşağıya doğru çarşaflar sarkmış. İşte bunu konuşulanlar üzerine kurmuş olmalıyım. Biz babamla ertesi gün geliyoruz. Yine de Arnavutköy'de, isten kararmış duvarlar, kırılmış camlar görmüş olmalıyım.

Bir sonraki gün de, annemin bir ayakkabısını almak için, hep beraber Eminönü'ne gidiyoruz. Söz konusu olan beyaz bir mokasen, ayakkabıcı yanlış çift vermiş, tek makosenler birbirini tutmuyor, değiştirilmesi gerek. Sümerbank, Atalar, Büyük Postane ve Sultanhamam. Ne yazık ki, Rum ayakkabıcının dükkânı yerle bir olmuş, ayakkabılar her yere saçılmış. Annem elimiz boş döndüğümüzü anımsıyor, hepsi o kadar. Sonra bizden ayrılmış, ama babam neler olup bittiğini merak ettiğinden Taksim'e çıkmış olabilirmişiz. Tünelden yukarıya, nedense anımsadığım bir sahne de, Tünel'in dönemecindeki dükkânları andınıyor. Yolun sağ tarafında ve yukarıda, Taksim'e çıkmadan hemen önce, Maksem'in tam karşısında yanmış dükkânlar.

Daha sonraları da, çevremdeki değişimleri hep gözlemlemiş olmalıyım. Okula, Arnavutköy İlkokulu'nda başladım. İlk ayları burada okuduktan sonra, iki yıl, Karadeniz Ereğlisi'nde okuyacak, ama ilkokulu Çorum'da tamamlayacaktım. Böylece, yaz tatillerinde, Arnavutköy'e her gelişimde, bir şeylerin değiştiğini, çevredeki Rum komşularımızın birer ikişer taşındığını görebiliyordum. Annem, ayakkabı sayası yapan Foti'yi anımsıyor.

Sonra Takuyi'ler vardı, o zamanlar bana büyük gelen bir avlunun ortasındaki bir evde oturuyorlar, loş ve taşları yazın bile serin olan bir ev bu. Annesinin adı Ardem'miş, olaylardan sonra anneanneme, artık Türklerle diğerlerinin ayrıldığını söylüyor. Sonra bize yakın oturan Kuruçeşme'deki Ermeni kilisesinin papazı, kızı Huget annemin

arkadaşıymış. Hepsi de, başka Ermenilerle birlikte kendileri için daha güvenli gördükleri semtlere taşınıyorlar.

Samsun Koleji'nde okurken de İstanbul'a gelirdim. Yalnız geldiğimde, kimi kez Taksim'e çıkıyordum, bu da bana bir serüven tadı veriyordu. Anneannem, bir keresinde, ya yalnız Taksim'e göndermek istemediğinden, ya da filmi görmek istediğinden, beni Taksim'e film izlemeye getirmişti. Türkiye'de gösterim yılı 1967 falan olmalı, Fitaş'ın altı, yanlış anımsa yorsam Sineması. Julia Andrews'in 'Neşeli Günler' filmi.

Neşeli Günler 1965 yapımı müzikal bir filmdi. Özgün adı; 'The Sound of Music'di. 1959 tarihli aynı adlı Broadway muzikalinden uyarlanmıştı. Robert Wise filmin hem yapımcılığını, hem de yönetmenliğini üstlenmişti. 1950'lerin sonunda 'altın çağ'ını geride bırakmış olan müzikal türüne, yine bu filmin yönetmeni Robert Wise'in 1961 yılında yaptığı 'Batı Yakası'nın Hikâyesi' (West Side Story) yeni bir soluk, canlanma getirmişti. Ardından gelen 'Neşeli Günler'in adeta çağdaş bir opera veya bale yapısı taşıyan 'Batı Yakası'nın Hikâyesi' gibi güçlü bir dramatik yapısı, klasik havası yoktu. Ancak gerçek olaylara dayanıyor olması, Broadway versiyonunda da yer alan akılda kalıcı güzel şarkılanı, eğlendirici yönünün ağır basması, üstün bir teknikle sinemaya aktarılması gibi nedenlerle yaygın bir beğeni kazanacaktı. Zaten 'The Sound of Music' tüm zamanların en popüler müzikali sayılacaktı. O yıllarda beni çok etkileyen bir oyunculuk sergileyen Julie Andrews'ün kendi seslendirdiği şarkılardan özellikle "Do-Re-Mi" adlı şarkıyı bugün bile anımsarım. Sanırım bunun en önemli nedeni, filmde Julie Andrews'ün notaları şarkı yoluyla öğretmeye çalışmasıydı. Aynı yıl, ben de notalara merak salmış ve mandolin çalmasını öğrenmiştim.

İlk gençliğimin Taksim Meydanı, belki İstanbul'u, neden bilmiyorum, sosisli sandviç satılan büfeleriyle yer etmiş belleğimde. O zamanlar Anadolu kentlerinde hiç büfe yoktu ve sanırım ayaküstü lezzetli yiyecekler satılan bu büfeler benim gözümde modern bir simgeydi.

Bir de doğal olarak o zamanların büyük marketi, Ankara Pazarı vardı. Ankara Pazarı'nın sosis ya da et reyonunu anımsamıyorum, anneannem büyük bir olasılıkla o güzelim makarnalarında kullandığı sosisleri oradan almış olsa da. Sözgelimi "Atlantik", 60'ların sonlarında, Beyoğlu'na dadandığımda, tek gittiğim yerdi. O zamanlar, İstiklal Caddesi gerçekten de karanlıktı. Atlantik, Ağa Camisi'nin karşılarına rastlayan, şimdiki Lewis dükkânının oralarda bir yerlerdeydi. İnanmayacaksınız ama o yıllarda, bir mekânın kasasında

bir kadının durması, ya da selfservis olması bile inanılmayacak bir şeydi. Atlantik, akıllıca kurgulanmış bir mekândı. Ortaya rastlayan bir yerde mermer bir tezgâhla çevrelenmiş bir tür merkezi bir bar ve kenarlarda, kendi başınıza kalabileceğiniz, çevresinde yüksek taburelerle, yine mermerden duvara iliştirilmiş masalar. Yine de ben Atlantik'i sosislisi ve birasıyla anımsıyorum. Sosis, metal bir tabakta veriliyordu, sonra hemen tezgâhın üstünde, yine metal bir mekânizma vardı, ince metal bir eğik boru, bir yere basıyordunuz, hardal tabağınıza akıyordu. Sanırım ben, en başından beri, içmeyi ve yalnız kalmayı seviyordum. Atlantik, o yılların karanlık İstiklal Caddesi'nde, modern bir sığınaktı.

Taksim Alanı'nın Başkahramanı Olduğu Bir Roman Yazmak

Taksim alanı'nın doğumumdan başlayarak, benim için taşıdığı önemi anlatmaya çalıştım. Yaşamımın büyük bir kısmı neredeyse burada geçti, uzun yolculuklarım burada bitti, ya da burada başladı. Bu, yazdıklarımın kurgusu içine de bir anlamda sızdı. Şimdi de böyle bir kurgusal metinden kısa bir örnek vermek istiyorum.

"Hep Taksim alanı'nın başkahramanı olduğu bir roman yazmayı düşlemiş, neresinden başlayacağımı bir türlü bilememiştim" der, Kopanıldığımız Topraklar (2009) başlıklı romanımın anlatıcı karakteri. Bir sürgün olarak, onun yaşadığı yalnızca fiziksel bir kopuş değil, aynı zamanda kültürel bir kopuştur da. Uzun ve zorunlu bir ayrılıktan sonra ülkeye dönüşünü ve Taksim alanını şöyle anlatır:

"İstanbul'a dönüşüm çok sessiz oldu. Karşılamaya gelecek kimse yoktu. Neredeyse on yıldan uzun bir süreyi yurtdışında geçirmiş, bütün eski bağlantılarımı koparmıştım. Güneşli bir gündü. Gerçekten de böyle bir günde dönmenin özel bir yararı var mıydı? Kim bilir, en azından belki anıların, daha doğrusu çağrışımların akışını kolaylaştırıyordu. Martın ortalarıydı, ama sıcak bir yaz günü gibiydi. Çevredeki arabalardan yayılan benzin, erimiş asfalt ve lokantalardan yayılan yemek kokularına karışmış olsa da, Boğaziçi'nden, belki de çok daha uzaklardan, Karadeniz'den süzülen tuzlu ve nemli deniz kokusunu, sanki duyar gibi olmuştum.

Beyoğlu'nda, hemen her adımda, unutamadığım, artık çok uzakta kalmış anılarım vardı. Yazarlarla tiyatrocuların, televizyoncularla aktörlerin düzenli olarak geldikleri o zamanların ünlü bir kahvesi şuracıkta, köşeden dönünce hemen yolun sağındaydı. Sokağın hemen karşısında beni gençliğimde en çok etkileyen oyunların oynandığı bir tiyatro vardı. Yakın arkadaşlarımdan birisi, adını vermek istemiyorum, başına o can sıkıcı kaza gelene dek yıllarca burada oynamıştı. Bir zamanlar ben kişisel diye niteleyebileceğim, biraz edebiyatla ilgili, biraz gönül işleriyle, sanırım daha çok da politikayla, sıkıntılı, bunalımlı günler geçirmiş, güçlüklerin üstesinden gelip, tehlikeler atlatmış, her zamanki gibi bütün bu çıkmazlardan sıyrılmasını bilmiştim. Umudumu yitirdiğim günler olmuş, tüm dostlarımı yitirip yalnız kalmış, buralardan kaçıp gitmekten başka bir şey düşünemez

olmuştum. Oysa şimdi, sanki içimden beklenmedik yeni coşku kıvılcımları fışkırmaya ve yepyeni tutku ateşleri alevlenmeye başlamıştı.

İşte Taksim alanı, mevsimlere dağılan sayısız anıyla karşılıyordu beni; uzun bir zamana yayılan geçmiş, toplu kıyımlar, Kanlı Pazar, katıldığım gösteriler, işçi bayramında yaşanan katliam. Hep Taksim alanının başkahramanı olduğu bir roman yazmayı düşlemiş, neresinden başlayacağımı bir türlü bilememiştim.

Şimdi düşünüyorum da, o günlerde oldukça duygusal olmalıyım, bu yüzden de şimdi her şeyi yerli yerine oturtmakta zorlanıyorum. Anilanın üst üste binmesinin yalın bir sonucu olmalı bu. Yıllar önce meydanda yaşananları, Taksim alanını parkın ağaçlandırılmış bölümünden ayırarak iki ayrı alana bölen merdivenlerin üzerinde kurulan kürsüleri, öfkeli kalabalıkları, Tarlabaşı üzerinden Taksim alanına akanları, ya da onun daire biçimindeki, oldukça yalın yapısını düşünüyor, kısacası bütün meydan ve çevresinin bana şimdi anlaşılmaz gelen bu gizemli görüntüsüyle taşkın kalabalıkların duygulandıklarını benimsemek nedense şimdi bana çok zor geliyordu. Yine de olup bitenleri kavramanın akılcı bir yolu bulunabilirdi. Sözgelimi, iyice sarhoş olduğum bir gecenin sabahında, Taksim alanını günün ilk ışıklarıyla yavaşça aydınlanırken anımsıyorum, şaşırtıcı ve büyülüydü, sanki bir romandan fırlamış gibiydi. Geçmişte kendisini tanımladığını düşünen her toplumsal karşı koyuş meydanı bir simge olarak benimsemişti. Neredeyse meydanın ele geçirilmesi kentin ruhunun ele geçirilmesi anlamına geliyordu. Taksim alanının niçin böylesine hemen her türden insanı kendisine çektiği ve niçin böylesine yabansı bir görünümü olduğu, sanırım hiçbir zaman bilinemeyecek, böylesine bir geçmişin ağır yükünü kimin yakıştırdığı ya da böylesine şanlı bir geçmişi nasıl kazandığı her zaman bir giz olarak kalacaktı. İşte o sabah, bir anılar sağanağı altında, ne olup bittiğini birdenbire kısa bir anlığına sezer gibi olmuştum. Sabahın o soluk aydınlığında meydana yayılmış, birikintilerin içinde çevreye su sıçratan, anaç bir biçimde guruldayan güvercinler.

Kültür Sarayı, Taksim Meydanı'na bakıyor, buranın yandığı geceyi unutamıyorum. Biraz ötede, Gümüşsuyu'nda, aşağıya inen merdivenlerin hemen başında, Çin Lokantası'nın yapay işaretleri, girişteki kipkırmızı iki ejderhası, göz alıcı, ışıltılı renkleriyle insanı sanki bir bilinmeze çağırıyordu. Oysa merdivenlerden inenler bir Çin mahallesiyle karşılaşacaklarını sanırlarsa yanılırlar, düş kırıklığına uğrarlardı. Kentin yeni yüzünün bir simgesiydi bu; her şey yapay bir dekora, sırıtan bir kaplamaya dönüşmüştü, gerisindeyse yalnızca

boşluk vardı.

Bir başka anı; oldukça şaşırtıcıydı, ama daha dünmüş gibi anımsıyordum. Taksim Parkı'na doğru Renan'la birlikte yürüyorduk. Sanki olağanüstü kokular yayan çiçekler ve fısıldayan yemyeşil ağaçlar ardımızdan gelmişti. Havanın geçirgen yoğunluğu, dünyanın o serin ve nemli varlığı, sonra güneşin yakıcılığı, tümüyle gizli ve ele geçirilmesi güç, çimenlerin nemi, işte bunlar tümüyle sarmıştı çevremizi. Birden gürültüler ve kalabalık çok uzağımızda kalmıştı, her şey inanılmaz bir sessizlik adasıydı sanki ve üstelik bütün bunlar kentin nasılsa tam da ortasında olup bitiyordu. Sonra neden bilmiyorum, Renan, çok öfkeli, neye kızdığını şimdi anımsamıyorum, yürümüş ve Taksim alanındaki kalabalığın içinde kaybolup gitmişti.

Sonra Haluk Akcan'ın gazete tezgâhını anımsadım, zorlu kış gecelerini, söyleşilerle uzayan yaz gecelerini, kötü haberleri anımsadım. Gidecek bir yerim yoktu, ben de çok uzak bir geçmişte kalmış alışkanlıklarıma uyarak Haluk Akcan'ın oraya, yani o eski karanlık dükkâna gitmiştim."

Beyoğlu'dan Taksim'e Çıkarken

Beyoğlu, uzun zamanlar boş bir arsa olarak kalmıştır. Galata ve Bizans kenti, bir yerleşim olarak varolurken, Beyoğlu bütün olup bitenlere yüksekten ve uzaktan bakan bir tepe durumundaydı. Birkaç bahe ve kulübe, işte hepsi buydu. Ormanlarında kral ve yüksek aileler lanırdı. Beyoğlu; on dördüncü yüzyılda kimi boş arsalarında bir iki mahalle kurularak bazı yerleri eğlence mahalli haline getirilmişti.

14. yüzyılda Galata'daki Cenevizler, Bizans imparatorlarına karşı durumlarını belirledikten sonra Galata kulesinden başlayarak çevreye yayılmışlar, tepe üzerine kadar çıkmışlardı. Bu tepelerde birkaç evli mahalleler kurdular. Bu mahalleler yaz ayları Galata tüccarlarının gezme yerleri oluyordu.

Türkler, ilk önce Galata kulesi kapısının civarında kule kapısında yerleşmişlerdi. Kumbaracı ve Asmalımescit Sokağı'nın birleştiği yerde oldukça kalabalık bir Türk mahallesi kurulmuştu.

Uzun yüzyıllar boyu, bu alanın belli bir adı olmamış. Beyoğlu'nun fetihten önceki adı "Pera"dır. Bizans, kentin bu boş tarafına, "karşı yaka" anlamına gelmek üzere, "Pera" demiş, ama bu kır yolları ayrımının, bilinen aynı ve özel bir adı olmamış. Bizans zamanında verilmiş olan "Pera" adı bugüne kadar yaşamıştır. Beyoğlu adı da, büyük olası la 16. yüzyıldan sonrasına ait bir isim. Bunu da şundan çıkarıyoruz: En yakın çevredeki daha küçük semtlerin isimleri olan, Ayaspaşa, Pirîpaşa, Kasımpaşa'daki Piyalepaşa ve Kasımpaşa'nın kendisi, hep Kanunî dönemi ünlülerinin adlandır. Beyoğlu adının kaynağı konusunda, iki söylenti söz konusu. Bunlardan ilkini Türk Ansiklopedisi'nde okuyoruz:

"Fatih, Trabzon Rum Devleti'ni zapt ettiği zaman, son Trabzon Hükümdan David Komnenos ile ailesini İstanbul'a naklettirmiş, bu aileden Kaloyani Komnenos'un oğlu Aleksiyos, İslâmlığı benimseyerek, bu semte yerleşmiş. Aleksiyos, "Prens" diye anılıyormuş. Fakat Türkler, kendilerine yabancı gelen bu "Prens" kelimesini kullanmaktansa, "Prens'in karşılığı olan "Beyoğlu" kelimesini kullanmağı daha yerinde bulmuşlar. Böyle bir Rum beyinin adına izafeten buraya Beyoğlu denilmiş.

Yine başka bir bilgiye göre ise, buraya Beyoğlu adını veren ilk olay ve

önemli yerleşim, Venedik'li Beyzade Aloisio Gritti'nin, geniş bir bahçe içinde yaptırdığı konağı olduğu için, semt bu ismi almış. Venedik Dukasi Andrea Gritti 1454-1538 sefir olarak İstanbul'da bulunduğu sirada bir rum kadınla evlenmiş ve bir oğlu dünyaya gelmiş. Kanuni zamanında Aloisio Gritti, büyüyüp, hem Padişahla, hem Sadrazam İbrahim Paşa ile dostluk kurmuş. Buraya yaptırdığı anıtsal köşkle, bölgeye de, bundan ötürü, Beyoğlu adı verilmiş.

Hammer, Osmanlı Tarihinde bu bilgiyi verse de, İstanbul'a ilişkin bir eserinde başka bir görüş ileri sürüyor: "16. yüzyılın yarısından bu yana, Galata'daki elçiliklerin yukarıdaki temiz havalı düzlüklere yerleşmeye başlamasıyla bu çevrenin, Avrupalıların gidip gelmeye başladığı bir semt haline geldiğini, semtin ana caddesinin de, ilk konan ismi ile "Beyyolu" adını buradan aldığını anlatıyor ve Osmanlı dilinde Batılı elçilik mensuplarından başka, turistlere de "Beyzad" denildiğini anımsatıyor. Görüldüğü gibi yalnızca 300 yıllık bir yerleşim olan Beyoğlu'nun bile, bu ünlü ismini nereden aldığını, tam anlamıyla bilemiyoruz.

17. yüzyıl ile beraber kapitülasyonların koruması altında olan Avrupalı nüfusun Grand Rue de Pera'ya yerleşmeye başlaması ve Maksem'in inşa edilmesiyle beraber bu bölge canlanmaya başlayacaktır. 18. yüzyılda bölgenin nüfusu giderek artacak, 19. yüzyıl sonunda Pera bölgesinin hızla gelişmesi, nüfus yapısının kozmopolit bir hal alıp, yoğunlaşması kentin merkezini de kaçınılmaz bir biçimde bu bölgeye kaydırmıştır.

Daha önceki Taksim'in yeri, işlevi, konumuna gelince, Tepebaşı'ndan başlayıp, Sıraselviler'de, hattâ Parmakkapı'da biten bir frenk yerleşiminden sonra gelen, ondan sonraki boşluklara, tenhalıklara uzanan yolların, kırlık bir kavşak noktasıdır.

1780 yılında modern bir orduya gereksinim duyulmasının sonucunda bölgede askeri yapıların yapılmasına başlanmıştır. 1806 senesinde III. Selim tarafından Topçu Kışlası inşa edilmiş, kışlanın batı tarafında kalan boşluk talim alanı olarak kullanılmıştır. Bunun yanında Mecidiye Kışlası, Gümüşsuyu Askeri Hastanesi ve Gümüşsuyu Muzika-i Humayun Kışlası inşa edilmiş, alanının askeri binalar sayesinde genişlemesiyle diğer yapılaşmaların da önü açılmıştır.

Gerçekte Beyoğlu yakası yerleşiminin, 19. yüzyıla gelindiğinde bile, nerede bittiğinin en iyi göstergesi, kışlalardır. Bilindiği gibi bu büyük çaplı askerî yapılar, kentlerin dışına kurulur. Dünyanın her yerinde bu böyledir. İstanbul'da da, hiç değilse Batı etkisinin başladığı 19.

yüzyılda, bu kurala uyuluyordu. Öyleyse Beyoğlu kışlalarının nereye yapılmış olduklarına bakarak, yerleşim ve konut bölgelerinin, en çok Taksim alanı kenarında bittiğini anlayabiliriz.

Bugün geçmişine baktığımızda, Taksim Cumhuriyet Meydanı'nın geçirdiği değişim sürecinde, ilk gelişmenin askeri yapıların inşasıyla başlayan yoğun iskân süreci olduğu söylenebilir. Bu süreçte, Pera bölgesinin gelişimi de tamamlanmış ve nüfus yapısı giderek zenginleşmiştir.

Bu arada, caddenin girişinde, sağdaki ilk binanın, cadde üstünde tek katlı, kesme taştan, tipik cephesiyle dikkati çeken Fransız Başkonsolosluğu'ndan özellikle söz etmek gerekir. İlk yapılışında bir "Veba Hastanesi" olduğuna daha önce değinmiştim. 1926 yılında Fransa Başkonsolosluğu buraya taşındı. Bugün yapı, konsolosluk hizmetlerinin yanı sıra, sergi salonları, kütüphanesi ve dil kurslarıyla Fransız Kültür Merkezi'ne de ev sahipliği yapıyor.

Bir ara burası, bir buluşma yerine dönüşmüştü. 90'lardan önce olmalı, sanırım Batı tipi kahvelerin henüz açılmadığı bir dönemdi. Böylece, buradaki lokal önemli bir gereksinimi karşılıyordu. Buraya gelenler arasında, Ahmet Soysal, Orhan Çörek ve Erkan Şimşek'i anımsıyorum.

Mustafa Cezar, elçiliklerin önem verdiği yeni etkinlikler arasına kültürel konuların da girdiğini söylüyor. Böylece büyük devletler, kültürel yayılmayı, siyasî yayılmanın bir parçası olarak görmüşler ve buna göre bir çalışma düzeni tutturmuşlardır. Erken davrananlar buna göre yol alıp seslerini duyurmuştur. Bu konuda öncülük Fransızlar'dadır. Ancak, daha geniş çaplı çalışmalar 18. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de 1784'te İstanbul'da işe başlayan Compte de Choiseul Gouffier'nin de özel ilgileriyle elçilik sanatsal ve kültürel etkinliğin odaklaştığı yer haline gelir.

Pera'daki yayın yaşamı da önemli bir ölçüttür. Yayın organlarının durumuna baktığımızda, dil açısından büyük bir çeşitlilik gösterdiğini görüyoruz. Gazete ve nüfus sayısını karşılaştırdığımızda, Beyoğlu'ndaki yabancı, Lövanten ve nihayet gayrimüslim Osmanlılar'ın ne derece kültürel gelişmişlik içinde olduklarını anlamak kolaylaşacaktır. Öncelikle belirtmek gerekirse, Beyoğlu dil bakımından bir Babil Kulesi'ydi.

Bilindiği gibi, piyano, Batı müziğine ait bir enstrümandır. Bir yerde piyano satıcısı özellikle de yapımcısının bulunması, orada Batı kültürünün canlılığının en önemli göstergelerinden birini oluşturur.

Yabancı dillerde gazeteler, Naum Tiyatrosu'nda yabancı dillerde temsiller o devir Beyoğlusu için nasıl şaşırtıcı bir şey değilse, Batı müziği enstrümanlarının bulunması da şaşırtıcı değildi. İstiklal Caddesi'nde bir piyano yapımcısının bulunduğunu, burada piyanonun yanında başka müzik aletlerinin de satıldığını biliyoruz.

Batı müziği enstrümanlarından piyano Türk saray ve konaklarına elbette birdenbire girmedi. Bu müzik aletinin tanıtımı elçilikler kanalıyla gerçekleşti. Nitekim Beyoğlu'nda piyano yapımcı ve satıcıları ortaya çıkmadan çok önceleri bile elçiliklerde piyanonun varlığını saptayabiliyoruz. Örneğin, Choiseul Gouffier'nin misafiri olarak 1786'da Fransız Elçiliği'nde kalan İngiliz yazar Elizabeth Craven'e İstanbul'da kaldığı süre çalması için bir piyano gönderilmişti.

Beyoğlu, Batı'da çıkan teknolojik yeniliklerin, kültürel etkinliklerin, modanın Türkiye'ye giriş kapısı ve özellikle ilk uygulama alanı olacaktır. Yeniliklerle ilgili ticaret malları, bunların en kalitelileri ve lüksleri Beyoğlu'nda satılacaktır. Batı'dan gelen sanat ve teknikler de Beyoğlu'nda yerleşecektir. Örneğin yüzyılın ikinci yarısında, tanınmış fotoğrafçılar hep Beyoğlu'nu mekân tutmuştu. İlginçtir, bunların hepsi de hıristiyandı. Abdullah Biraderler Abdullah Freres, Sebah Joailler, Kargopulos, Berggen, Febus, Apollon gibi.

Taksim Maksemi

Beyoğlu adının nereden geldiği tartışmalı olsa da, Taksim'in adının nereden geldiği iyi biliniyor. Bunun nedeni belki de onun, daha yeni tarihli oluşundan kaynaklanıyor. Meydanın hemen köşesinde, klasik taş bir yapı, yani bir "Maksem" var. Meydana 18. yüzyıldan başlayarak adını veren yapı budur. Uzun bir süre, daha doğrusu meydanın öbür ucundaki Topçu Kışlası yükseltilinceye kadar geçen yüz yıldan fazla bir zaman, meydanın doğal karakteri içinde, insan eliyle yapılmış en değerli mimari yapıt da, buydu. Taksim sözcüğü; "bölme-bölerek dağıtma" maksem sözcüğüyse; "taksim edilen yer" anlamına gelir. Meydan ve yakın çevresi adını bu maksemden ve suların buradan taksiminden aldı. İlginç olansa, modernizmin simgesi olan Taksim alanına, konsolosluğun karşı köşesindeki, işte bu klasik Osmanlı üslubunda bir su binasının yanından geçerek girilmesidir.

Beyoğlu'nda, İstiklal Caddesi ile Taksim Caddesi'nin kesiştiği, meydana girince sol köşede yer alan, kesme taştan, bu soylu Osmanlı su yapısı, Boğaziçi sırtlarından getirilen suyun kente dağıtılması işlevini görüyordu. Su sorununa çözüm getirmek amacıyla başlatılan imar çalışmaları, Patrona Halil Ayaklanması ile başlama aşamasında kaldı. 1730'da tahta geçen I. Mahmud bu girişimleri sürdürerek 1731'de Taksim Suyu Tesisleri'ni tamamladı. Daha sonraki ekler ve düzeltmelerle de tesis son şeklini 1839'da aldı.

Bu taş yapı, gerçekte uzak yerlerden künklerle, taş galerilerle, daha da ötelerde uzak ormanlar içerisinde yapılmış, masif taştan yüksek su kemerleri ve terazilerle getirilen suların, büyük bir emek harcayarak örülmüş, döşenmiş olan bir su sisteminin, kente varınca, düzenlendiği ve sağa-sola bölündüğü bir anıt yapısıdır. Kentin kuzeyindeki ormanın çeşitli su kaynaklarından, süzülüp yola çıkan sular, bir kere Harbiye'de bölündükten sonra, şimdiki Divan Oteli'nin önünde taş bir sütun halinde duran teraziden, denize doğru Gümüşsüyü Hastahanesi'ne, kaybolan Gümüşsüyü Çeşmesi'ne ve şimdilerde Teknik Üniversite'nin kullandığı Gümüşsüyü Kışlası binasına bir kol ayırdıktan sonra, bu taş yapıya erişerek, onun içindeki mermer tekneden yine sağa-sola ayrılarak, yoluna devam ederdi.

İşte bu suyolunun şehre dağıtıldığı yer olan Taksim Maksemi, oturduğu plânda, sekiz köşeli, küfeki taşından bir gövdeye ve yine piramidal, sekiz köşeli bir çatıya sahiptir. Üstü, dışarıdan kesik konik

biçiminde, içeridense basık bir kubbe halindedir. Damı teşkil eden konik, duvarlar gibi, kesme taştan bir kornişle çevrilidir. Korniş, bir dizi mermer dişler, dayanaklar üzerine oturur. Maksemin kapısı İstiklal Caddesi üzerindedir. Hafif yuvarlak kemerli kapının bulunduğu cephe, birinci kat seviyesine kadar, kapının sağında kitabesiz olarak bulunan I. Mahmud Çeşmesi'nin yer aldığı cephe gibi beyaz mermerle kaplanmıştır. Maksemin giriş kapısı üzerinde yer alan üç beyitlik ta'lik kitabenin son iki satırı ebced hesabıyla yapının tarihi olan 1145/1732'yi verir. Kapi üstündeki tek yay kemerli pencerenin iki üst yanında, mermerden iki çıkıntı, minik konsollar üzerine oturmuş geleneksel Türk mimarisi hatlarıyla kuşların su içmesi için yapılmış iki adet kuş evi yer alır.

Kapının sağındaki ve solundaki yüzlerse, cephesi ve tekneleri mermerden birer çeşme oturtulmuştur. Maksem kapısının sağında kalan cephedeki I. Mahmud Çeşmesi, dönemin çeşme stilindedir. Boş bırakılmış kitabeliğin altından başlayan çeşme aynalığının üst kısmı istiridye kabuğu formuyla ve hemen bu bezemenin bittiği noktadan itibarense bir sıra palmet dizisi, bir sıra da mukarnasla cephe hareketlendirilmiştir. Çeşme günümüzde kullanılmaz durumdadır. Maksemin Taksim Caddesi'ne bakan yönünde yer alan çeşmenin üzerindeyse yine mermer cepheli sivri alınlık içinde güzel bir hatla yazılmış; "Herşeye su ile hayat verdik" anlamındaki ayet bulunmaktadır. Bu çeşme de tıkanmış musluğu, betonla dolgulanmış yalağıyla kullanılmaz durumdadır.

İki katlı maksemin iç mekânı da sekizgendir. Ancak girişte sol tarafta üç basamakla çıkılan mahallin sol ucu duvar içerisine girmiştir ve beyaz mermerle kaplıdır. Bu mermer divanın yapılış amacı, görevle, ya da sıcak yaz günlerinde su seslerini dinleyerek serinlemek için buraya gelecek kişilerin dinlenmelerini sağlamaktır. Osmanlı incelikli bir düşünceyle, işlevsel çözümler bulmuştur.

Girişe göre sağ tarafta bütün duvar boyunca yaklaşık yarım metre genişliğinde bir sedir vardır. Maksemin tabanı beyaz mermer kaplıdır.

Duvarları ve kubbesi klasik Türk nakışlarıyla süslenmiştir. Tavan, ilk biçiminde yağlıboya nakışlarla süslüymüş. Duvar içlerinde, her bölümde pencere hizalarına gelmek üzere, sivri kemerli nişler yer almıştır. Nişlerin en üst kısmında da yine bir korniş, iç mekânı kaplamaktadır.

Giriş kapısının tam karşısında yer alan debi ölçme sandığının arkası, mermer plakalarla kaplıdır. Buraya akan su üç ana kola ayrılır:

Tophane-Fındıklı kolu, Beyoğlu-Galata kolu ve Kasımpaşa kolu. Sandığın üzerinde yer alan pirinç lüleler, her kola verilecek suyun çapını belli eder. Bu ayırım sandığına gelen su, duvardan bir karış çıkmış bir çörtenden tekneye akmaktadır. Suyun geldiği çörtenin üstündeki süsleme 18. yüzyıl tarzındadır. Üzerinde tek satırlık tarih kitabesi bize yine 1145/1732 tarihini verir. Çörtenin girişe göre sağ tarafında Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya tahsis edilen su hakkında uzun bir açıklama; çörtenin diğer tarafındaysa Sadrazam Yusuf Paşa'ya ait düz yazı biçiminde birer kitabe yer alır.

Carbognano, Maksem'i ve o zamanki Taksim alanını "Beyoğlu Dış Mahallesi Üstüne" adlı bölümde şöyle anlatıyor.

"Latin Veba Hastanesi'nin arkasında, yukarıda belirtilen yolun ucunda, sekizgen biçimli, taş bir yapı görülür. Burada geniş bir açıklık aracılığıyla Bahçeköy deposunun suları mermer bir hazneye boşalır ve sular buradan birkaç kanal yoluyla Galata, Tophane ve Kasımpaşa çeşmelerine dağılır. Yapı, kapısının üstündeki Türkçe yazıttan anlaşılacağı gibi 1730'da Sultan Mahmut tarafından yaptırılmıştır:

"Şehinşâh-ı cihan Mahmud Han'ın kevser lûtfi
Bu maksemden eder atşâna eder ervâ-yı ferahzâyı
Zehi bu maksem âb-ı hayat efzâ ki muhayyerdir.
Bu dilcu beytin her misrai tarih-i garrayı
Cihandâr-ı himem Sultan Mahmud etti nev bünyâd.
Bu abi maksem-ı âb-ı zelâl-ı Kevser-âsayı."

Çevirisi şöyledir:

"İmparator Mahmut'un lütfunun kevseri, suların bölüştürüldüğü bu yerde susamışların susuzluğunu giderir. Oh, hayat veren suların bu yeni dağıtım yeri ne kadar güzel! Benim şükran bildiren bu dizelerimin bir beyti, onun ünlü tarih yazısıdır: İyi yürekli imparator Mahmut kevser gibi sağlık veren suların bu geniş dağıtım yerini yaptırdı."

"Bu yerden sonra, bazı su piramitlerinin görüldüğü, kadın ve erkeklerin gezinti yeri olarak yararlandığı büyük bir alan göze çarpar. Bu yere "Ölüler Alanı" adı verilmiştir. Çünkü Katolik olmayan Ermenilerin, Rumların, Protestanların ve Latin âyin usulü izleyen Katoliklerin mezarlarının büyük bir bölümü burada bulunur. Ermeni âyin usulü izleyen Katolikler, Katolik olmayan Ermenilerle karışık olarak buraya gömülürler."

Ölüler Alanı

Carbognano, 18. Yüzyıl sonlarında, maksemi geçtikten sonra gördüğü gezinti yerine, Ölüler Alanı adı verildiğini söylüyor. Gerçekten de, bugün Taksim alanı, diye adlandırdığımız yer, su ayırım binasından öteleri, uzun yüzyıllar boyunca, boşluk ve kırlık görünümündeydi. Semte adını veren Venedikli Beyzade'nin Konağı'nın tam yeri neresiydi, bunu tam anlamıyla yanıtlayamasak da, bu tepenin ve düzlüğün, yani bu yüksek yerin en büyük erdeminin ve ayrıcalığının Boğaziçi'nin başlangıç noktasına bakış açısı, yani deniz manzarası olduğu düşünülürse, bu malikânenin de meydanın o taraflarında bir yerde olduğu varsayılabilir. Buna karşılık, alanın denize bakan kenarıyla, önündeki yamaçların, daha sonraki yüzyıllar boyunca mezarlık olduğu, çok iyi biliniyor. Beyoğlu'nun nüfusunu, bir uzantısı olduğu Galata ile birlikte, daha çok yabancılar ve azınlıklar oluşturmaktaydı. Kentin bu yakasında, Osmanlı-Müslüman mahallesi olarak, sadece Azapkapısı yöresiyle, aşağıda Tophane-Fındıklı ve Beşiktaş semtleri bulunuyordu.

Yüzyılın ilk yarısında yapılmış bir İngiliz haritasında Taksim tarafındaki mezarlıktan başka Tophane ve Fındıklı sırtlarının üst tarafında ve Kasımpaşa'da geniş sahalar kaplayan iki Türk mezarlığı gösterilmiştir. Ayni haritada, Tophane-Fındıklı sırtlarındaki büyük mezarlığın doğusunda Rum, Ermeni ve Frenkler'e ait üç ayrı mezarlık işaret edilmiştir. Bu harita küçük boyutlu olduğu, ayrıca acemice yapıldığından yanıltıcıdır. Örneğin, Tophane-Fındıklı sırtlarındaki mezarlık Galata'nın sur içi alanının iki mislinden de büyük durmaktadır. Ne var ki alan açısından insanı yanıltsa bile, mezarlıkların yer ve mahiyetlerine dair bilgi vermesi bakımından yine de ilginçtir.

Mustafa Cezar'dan öğrendiğimize göre, İstanbul'un XIX. yüzyıl başlarındaki durumunu tespit eden Melling'in eserinde, hem bir resim, hem de "Champ des Morts, Pres Pera" (Pera Yakınındaki Mezarlık) başlığını taşıyan yazılı bir bölüm bulunmaktadır. Mezarlığın yerinin güzel olduğunu belirten Meiling, Avrupalıların mezarlığın bulunduğu sırtta gezintiye çıktıklarını söyler. Onun Beyoğlu Mezarlığı diye çizdiği resim de bu sözlerini belgeler gibidir. Zira resimde mezarlar değil gezinti yapan, sohbet eden, kahve içen yerli ve yabancı kimseler görülür.

1853 yılına ait beş parçalık bir arşiv belgesinde, Beyoğlu Kışlası bitişiğindeki Katolik ve Protestan mezarlığının başka yere nakline karar verildiği, bunun için kırk üç bin arşınlık arsa satın alınıp parasının devletçe ödendiği, bu arsanın mezarlık olarak tescil edildiği belirtilir. Belgede, mezarlığın başka yere naklinden kazanılacak arsanın ne amaçla kullanılacağından söz edilmemiştir. Ancak güçlü bir olasılık, mezarlığın kaldırılmasından elde edilen yerin, daha sonraları Taksim Belediye Bahçesi adını alacak park alanını meydana getirmiş olabileceğidir.

Dikkat edilirse, XIX. yüzyıl ortalarında Taksim çevresinde iskân alanı gittikçe gelişme göstermektedir. Bu konuda öncülük askerî yapılardadır. Mecidiye Kışlası'nı Gümüşsüyü Hastanesi, onu da Gümüşsüyü Muzika-i Hümayun Kışlası inşaatı takip etmiştir. O arada Taksim Kışlası da takviye olunmuştur. Bu çevrede iskâna, askerî yapıların öncülük etmesi, konut ve sair tür yapıların lehine olmuştur. Zira özel konut yapımı için, devlet istimlâkiyle mezarlıktan yer kazanılması düşünülemezdi. Mezarlık sahaları iskâna müsait duruma girince konutlar buralara doğru adım adım ilerlemiştir. Ne var ki, askerî binaların öncülüğüne, onların açtığı izden yürüyen konutların zamanla buralarda boy göstermesine rağmen, Taksim yakınındaki mezarlıkların bir bölümü yine de varlıklarını Cumhuriyet devrine kadar korumuşlardır. Örneğin, 1925-1926 yıllarında yapılmış olan Pervititch haritalarında Taksim Kışlası ile Gümüşsüyü Hastanesi arasında kalan alan tamamen mezarlık görünür. Yarım daire biçiminde bir çember çizen Gümüşsüyü Caddesi kuzeyindeki bu mezarlık Ayas Paşa Mezarlığı'dır. Aynı yolun güneyinde kalan ve kışlayla ilgili binaların yakınından başlayıp Tevfik Paşa Konağı - yıkılan Park Otel'in yerindeydi- yakınına kadar uzanan dar bir şerit de eski mezarlık olarak işaretlenmiştir. Bu bölüm de, Ayas Paşa Mezarlığı'nın bir parçasıydı.

Ayas Paşa Mezarlığı alanı 1925-1926 tarihli Pervititch haritasında, eski mezarlık yeri olarak boş arazi şeklinde işaretlenmiştir. 1943-1944 haritasındaysa, Taksim Kışlasının yeri "İnönü Gezisi" olarak düzenlenmiştir. Bu haritada, eski Ayas Paşa mezarlık alanının yola bakan tarafları şerit halinde binalarla dolmuştur. Gümüşsüyü Kışlası ve Hastanesi'ni Taksim'e bağlayan bugünkü Gümüşsüyü Caddesi, mezarlık sahasından yer kazanılarak açılmıştır. Yol açılınca mezarlığın bir bölümü yolun denize bakan tarafında kalmıştır. Mezarlığın önce bu parçası iskân alanı haline gelmiştir.

Beşiktaş'ın Yahya Efendi başta olmak üzere, çok eski tarihî mezarlıklanı bulunduğundan, Taksim'de ayrıca büyük çapta bir

müslüman mezarlığına gereksinim yoktu. Yine de, burada düzlüğün ucunu ve bütün yamaçları kaplayan geniş mezarlıkların bir bölümü Müslüman mezarlığıydı. Bunun Ayaspaşa yöresi olduğu kesindir. Bugünkü Opera Binası'nın yerinden başlayıp, Alman Sefareti'ne doğru inen kısım, Müslüman kabristanıydı. Onun solunda, bugünkü yer adları ve günümüze ait kavramlar halinde, Sheraton Oteli'ne, Divan Oteli'ne ve Harbiye Kışlası'na kadar uzanan diğer bölümler, çeşitli topluluklara ait Hıristiyan mezarlıklarıyla kaplıydı. Bu çeşitli topluluklar arasında, Ermeni Gregoryen, Ermeni Katolik, Rum, Ortodoks, Avrupalı Protestan ve Latin-Katolik cemaatlarının sözünü edebiliriz.

Ermeni mezarlığı burada başlamışken, zamanla kuzeye, Harbiye yönüne doğru gelişmişti. 1930'lu ve 40'lı yıllarda, Divan Otelinden Harbiye'deki orduevi binasına kadar olan, Ermeni Surp Agop kabristani idi. Burası vali Kırdar tarafından kamulaştırılarak, yerleşime açılmıştı. İlginç olan, yüzyıllar boyu çeşitli cemaatlere ait mezarlıklarla kaplı bulunan bu teras, aynı zamanda şehrin bu yakasının en gözde gezinti yeriydi. Bir mezarlığın, bir gezi yeri olmasının iki önemli nedeni vardır.

Taksim düzlüğünün kenarının, karşıda Üsküdar yamaçlarına, Kızkulesi ve Boğaziçi'nin giriş noktasına doğru sunduğu tadına doyulmaz görünüm. Beyoğlu'nun daracık sokaklarından geçip bu kırlığa varan yabancılar için, sıcak yaz günlerinde, serin bir selvilik ve karşıda geniş, doğal bir görünüm bulmak şaşırtıcı oluyor, burada geçirilen saatler belleklerden silinmiyordu. İstanbul'un gezi kitapları, bu seyir noktası üstüne övgüyle dolu sayfalar içerir.

Burasının bir gezinti yeri olabilmesinin ikinci nedenini, Doğu'da mezarlıkların, Batı'dakilerden oldukça değişik bir kurulma ve kullanılma özelliği olmasında aranmalıdır. Batı'da mezarlık, sevimsiz, ürkütücü, kapalı ve rutubetli bir yerken, Doğu'da mezarlıklar hep, günlük yaşamın bir parçası ve kentin her zaman kullanılan bir bölümü durumundaydı. Özellikle Müslüman mezarlıklarının, uysal ve barışık bir özelliği vardı. Oluşma süresinde, otlar, papatyalar, mor süsenler arasında sağa-sola yatmış, mermer taşlar, doğal bir görünüm oluşturuyordu. Müslüman taşları ayrıca çok süslüydü. Bu süslü taşlar, papatyalar ve sağda solda dolaşan tavuklar, horozlar arasında zaman geçirmek, manzara seyredip çubuk içmek, Osmanlı'nın günlük yaşamının doğal bir yanıydı. Yabancılar da, bu alışkanlığa katılıyor ve durumu yadırgamak şöyle dursun, bundan hoşlanıyorlardı. 19. yüzyıl sonunda biçimlenen "Taksim Bahçesi"nin işte bu mezarlıklar arasında, en az iki yüzyıl, insanların kaygısız dolaşması sonucunda, zamanla

oluştuğu anlaşılıyor. Müslüman kabristanı bir selvilik iken, yani yeşilliğin içinde selviler baskın grubu oluştururken, Ermeni ve Frenk mezarlıkları, atkestanesi, çınar ve ıhlamur ağaçlarıyla kaplıydı. Fransız Elçiliği kâtibi Baron de Bussiere, bu ulu ağaçların yüksek dallarının manzarayı kapatmadığını, bu noktadan solda, Boğaz'ın bir kısmıyla sağda, Adalar ve Topkapı Sarayı'na kadar kesintisiz bir görünüm olduğunu anlatıyor. Sözü edilen bu ulu ağaçlık, bugünkü Gezi Oteli, Atatürk Kitaplığı ve Sheraton Oteli'nin bulunduğu yöreler.

Gerçekten de İstanbul'a 18. yüzyılın sonunda gelen ve yapıtı birkaç yıl sonra basılan bir fransız doktoru, Pouqueville, Napolyon'un Misır'ı işgalinden sonra kurduğu Bilim Heyeti üyesi, boyladığı Yedikule zindanından sonra yaptığı kent gezilerini anlatırken; buradaki seyir ve gezinti yerinin, Müslüman, Ermeni ve Frenk mezarlıkları arasında kalan açıklıklarda, geçit yollarında oluştuğu ve kahvenin de buraya yerleşmiş olduğu bilgisini veriyor. Bu görgü tanığının İstanbul'a geldiği yıl, 1700'lerin sonu olduğuna göre, kitabını Beyoğlu yerleşmesine ilişkin en eski yapıtlardan biri sayabiliriz. Anlaşılan, başlangıçta mezarlıkları ayıran boşluklarda biçimlenen gezi yeri zamanla, mezarlıklara yayılmış ve onları ortadan kaldırmış. Doktor Pouqueville, Taksim alanının deniz yönündeki mezarlıklardan Batı tarafındakinin, yani Ayaspaşa yamaçlarının, Müslüman, Doğu, yani Harbiye-Dolmabahçe kanadının, Ermeni, yaklaşık bu ikisinin arasınında, Katolik ve Protestan olmak üzere Frenk kabristanları olduğunu belirtiyor.

Sonuçta mezarlıklar arasında en güzel görünüm noktasında, hiç değilse 18. yüzyıldan bu yana bir kahvehanenin açılmış olduğunu görüyoruz. Müşterilere oturabilmeleri için alaturka küçük hasır tabureler verilen ve kahve, (çay alışkanlığı o zaman yoktu,) nargile ve pınar suyu servisi yapan bir kır kahvesi. Melling'in az sonraki yıllarda yapılmış gravüründe görüldüğü gibi, bu kır kahvesi, yuvarlak, üstü kapalı, çevresi açık bir pavyon biçimindeydi.

Fransız konsolosun batılı kulağı, burada çalınan ut ve tamburun tekdüze müziğinden pek sıkılmış. Pazar günleri çevrenin kalabalığından da bunalmış. Buna karşın, buradan seyredilen görünümü, Boğazın mavi sularını, Üsküdar'ın o zamanki yemyeşil bahçelerini; "Dünyanın belki en güzel manzarası" sayıyor.

Buradaki Taksim kır kahvesi, bostancılar tarafından açılmıştı. Bu mezarlık-kahvehanenin en iyi anlatımlarından birini de, az bilinen bir yapıtta, İstanbul'da 9 yıl oturmuş olan bir Fransız bilgininin kitabında buluruz. Bu şiirli anlatım, burasıyla beraber, oraya gelmeden önce

geçilen alanın da 1830'lu yıllardaki görünümü üzerine değerli bilgiler veriyor.

Taksim, kent yerleşiminde, ormanlık çekildikten sonraki, geçmiş birkaç yüzyıl boyu, bir kırlık ve hattâ tarım alanı olarak kalmış. Bugünkü kuşaklara ve gezginlere, günümüzde otomobil kalabalığıyla dolu toprakların, bundan 200 yıl önce havaya buğday tanelerinin savrulduğu, sessiz ve dingin bir tarla olduğunu anlatmak kolay değil. Oysa aşağıda alıntıladığım bölüm bu konuda oldukça açıklayıcı.

"Bir Avrupalı, burada, ihtiyar köylülerin taneleri başaktan ayırmak için başvurdukları yöntemi görünce, insanlığın tarımsal üretime daha henüz yeni geçtiği çok eski zamanlarda yaşıyormuş hissine kapılabilir. Temmuz başlarına doğru, çevredeki tarlalardan kaldırılan ürünler alana getirilir; daire biçiminde bir harman yeri oluşturulur; buraya serilen ekinler, öküzler tarafından çiğnenirken çiftçi, bir kenarda dinlenerek bekler; sonra, ekin demetleri ters çevrilir; bu arada öküzler çiğnenmiş başakların bulunduğu yere gidip, hem dinlenir, hem de başaklardan istedikleri kadar yerler. Bu minval üzere, ağır ağır sürdürülen bu çalışmalar, üç, dört hafta kadar sürer." Sonra anlatım sürüyor. "Sol taraftaki Ermeni mezarlığına girmeden, mimarisi, beteri düşünülemeyecek kadar kötü, ancak çok güzel bir manzaraya hâkim, yuvarlak biçimli küçük bir pavyon vardır. Bakımlı, yemyeşil tepelerle çevrili, küçük, şirin Dolmabahçe vadisi; mavimsi sularında, bu kadar yüksekten ve uzaktan sanki küçültülmüş gibi görünen bir sürü kayığın, süzülerek akıp gittiği, Boğaziçi; kıyıları süsleyen nefis görünümler; karşıda, Asya yakasında, sed-sed yükselen Üsküdar ve insanın, her defasında, büyük bir yangın tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu sanısına kapıldığı, batan güneşin son ışınlarını alev-alev yansıtan camlar; Adalar, Marmara ve çok uzakta Olympe Dağı... İşte bütün bunlar, gören herkesin, hayran kalıp, bir daha unutamayacağı şeyler... Burası, ilkbahar ve yaz aylarında hayli kalabalık olur; kimi, hasırlar üzerinde, kimi, küçük taburelere oturmuş, müslümanlar, frenkler ve reaya, bir yandan çubuklarını içer, bir yandan da, bostancıların sessizce dağıttığı kahvelerini yudumlayarak, manzarayı seyre dalarlar."

İşte birkaç yüzyıl, bu düzen içerisinde geçti ve meydanımızın Boğaz'a bakan kıyısı, böyle bir görünüm sergiledi durdu: Önce yoğun mezarlıklar, sonra mezarlıkların ve yeşilliklerin giderek eriyip, yerleşim no talarından uzaklaşması, mezar taşlarının kaybolup, yerlerini yeni insanlara bırakmaları. Doğal olarak İstanbul'un 19. yüzyılın ortalarına doğru içine girdiği Batılılaşma süreci burada da etkisini gösterdi.

Taksim Cumhuriyet Meydanı

Taksim Cumhuriyet Meydanı İstanbul'un en önemli merkezini oluşturmaktadır. Şişhane ve Tünel'den başlayıp ana eksen olan İstiklal Caddesi'nin iki yanında yoğun bir yerleşim sergileyen Beyoğlu, burada ilk kez geniş perspektifli bir boşluğa ulaşır ve bu meydandan geriye, yani tekrar batıya, Sıraselviler yönüne ve doğuda denize, yani Ayaspaşa-Gümüşsuyu yönüne ve kuzeyde, Mete Caddesi ve Elmadağ'a doğru giden caddelerle, kendisine ulaşmış olan insan ve taşıt yoğunluğunu, çeşitli yönlere taksim eder.

Gerçekten de, sonuçta Taksim Meydanı sayısız insanın öyle veya böyle bir anısının olduğu, renkli çağrışımlarla dolu, İstanbul'un şenlikli bir köşesidir. Kentin yüreğinin attığı, önemli merkezlerden biridir. Şişli, Nişantaşı, Ayaspaşa gibi semtlere, çevresinde şık kahvelerin, dükkânların, sinemaların olduğu geniş bulvarlarla ulaşan, Beyoğlu gibi albenisi yüksek bir yere yollarla bağlanan ana bir merkez, kısacası, İstanbul kentinde, bir "modernizm" simgesi. Törenlerin birçoğu Taksim'de yapıldığı gibi, cumhuriyeti simgeleyen anıt da oradadır. Kenti ziyaret eden resmî kişiler, savaş ve okul gemilerinin komutan heyetleri, çelenklerini o anıta bırakarak saygılarını gösterirler. Gösteriler burada yapılır, kalabalıklar bu meydanda toplanır. Toplumun belleğinde derin bir iz bırakan olayların birçoğu bu alanda yaşanmıştır. Sonuçta bütün bu törenler, ziyaretler, yürüyüşler, yığınların kavgaları, gösteriler, bunların hepsinin geçici olduğu, uçup gideceği, geriye yalnızca acı, tatlı kimi anıların kalacağı düşünülür. Belki öyledir de, ama toplumun bilinçaltında bir yerlerde öylece gizlenir ve günün birinde hiç umulmadık bir biçimde su yüzüne çıkar.

Öte yandan, fiziksel mekânların da, toplumları ve bireyleri belirleyeceği, özellikle sanatla uğraşan insanlar üzerinde esinleyici etkiler yapacağı çok açık. Meydanın, özellikle, neredeyse benim de tanık olduğum bir zaman dilimi içinde geçirdiği kimi değişimler, ülkenin ve kentin, arka planında gerçekleşen kimi toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişmeleri kavramamızı kolaylaştıracaktır.

Doğan Kuban, Cumhuriyet Anıtı'nın çevresinde bir Cumhuriyet Meydanı olarak düzenlenen, ama önemli bir kent trafiğinin geçtiği bölgenin merkezinde olan Taksim Meydanı'nın, çevresindeki dengesiz ve rastlantısal konumlanmış yapılar yüzünden, bugüne kadar bir trafik meydanı olarak kaldığını söylüyor. Ne yazık ki yüzyılların

alışkanlıklan, görsel deneyim eksikliği ve bir kent meydanını oluşturmak için gerekli politik iradenin bir proje arkasında toplanmayışı, İstanbul'da meydan tasarımı gibi estetik ağırlıklı projeleri günümüze kadar olanaksız kılmıştı. Bu durumun, belediye başkanlarının İstanbul'da meydan yapma tutkularını arttırdığı da söylenebilir, ama sonuçta ortada bir şey yoktur.

Taksim'den her gün sayısız insan gelip geçer. Çok uzaklardan taşıtlarla gelenler, hele şimdilerde meydanın tam ortasında yer altı treninden çıkanlar, yollarını yaya olarak sürdürürler. İstiklal Caddesinin alışveriş ve eğlence telaşı içindeki kalabalığına karışır, Talimhane'deki oteller bölgesine yönelir, ya da Sıraselvilerin gölgeli kaldırımlarında yitip giderler.

Böylece gerçekte hem trafik ağırlıklı bir meydan olarak, hem de yayaların buluşacağı, soluklanacağı mekânları yetersiz Taksim'in kentin toplumsal yaşamına katılması hep eksik kalmıştır. Kendiliğinden gelişen tek bir şey bunun dışındadır, o da bir buluşma mekânı olması.

Çelik Gülersoy'un anlattığına göre; çocukluğunda, tramvaylar varken ve kent de bomboşken, buluşmaların ana noktası, meydanın ortasındaki durakların kaldırımıymış. Kitabına koyduğu, onun kuşağının yaşamından özel bir anı gösteren resme bakıyoruz. Neredeyse ıssız bir alan, elde bir demet çiçekle, kumbara biçiminde bir meydan saatinin altında bekleyen sevgililer. 1940'lar, 60'lar arasının kent görünümlerinden biri de budur: Taksim'de verilen randevu.

Bizim zamanımızın buluşma yeriyse Taksim PTT'sinin önüydü. Nejat Yavaşoğulları'nın bir şarkısının sözlerinde bile geçer bu. Nejat'la, 80'lerin başı olmalı, Ortaköy'deki mimarlık bürosunda, şarkı sözleri üzerine konuştuğumuzu anımsıyorum. Ben, o zamanlar da, şimdi olduğu gibi, şarkı sözü yazımından çok, şiiri şarkıya dönüştürmedeki becerisiyle tam bir Leonard Cohen hayranıydım. Şimdi düşünüyorum da, Nejat'a haksızlık etmişim, bir kuşağın şimdi anılarda kalan buluşma mekânı çok iyi yansımış bu şarkı sözüne.

Aslında Taksim Gezisi'nin bu köşesi, daha önceleri de, özellikle 70'lerden sonra, kentin en tanınmış noktalarından biriydi. Hemen oracıkta, Beyoğlu'ndaki Baylan'ın, Markiz'in kapanışından belki de yıllar sonra güzel bir kahve açılmıştı: Cafe de Boulvard. Ne zaman kapandı, şimdi anımsamıyorum, ama hiç kuşkusuz oraları şimdi eskisinden daha güzel değil.

Bir Taksim'de buluşma imgesinden nerelere geldik. Neyse, şimdilerde sanırım, Burger King'in önü ve tramvay durağı bu buluşma yeri gereksinimini karşılıyor.

Meydana Giriş

En önemli yapılarından biri Taksim Maksemi olan Taksim Suyu Tesisleri, Osmanlı döneminde yapılan su tesislerinin en gelişmiş olanlarındandır. Halen çalışmakta, Hacı Osman Bayını'ndaki filtrelerden sonra çevreye su vermektedir. Meydanın fizik olarak sınırı da, bu su anıtı ile başlar. Buradan aşağısı, eski adı ile Cadde-i Kebir, Cumhuriyet dönemindeki adıyla, "İstiklal Caddesi"dir.

Maksemden sonra Harbiye yönüne yüründüğünde, bir duvar görürüz. Cumhuriyet döneminde imar edilen ve 1930'ların üslûbunda, yarım daire şeklinde, küçüğünden büyüğe doğru büyüyen raflarla süslenen bu duvarın içerisi, "Taksim Haznesi" yani bir su deposudur. Makseme gelen sularda, iklim faktörü veya güzergâh boyunca tamir gibi nedenlerle su azalması olasılığına karşı, bir yıllık suyu depolamak için maksemle aynı tarihte yapılmıştır. Plânı dıştan dışa 17 metre genişliğinde ve 90 metre uzunluğundadır. Dikdörtgen kesikle 12 çift gözden oluşur. Gözlerin üzeri manastır tonozu biçiminde çatılarla örtülüdür. Haznenin yararlanılan hacmi, 2730 metreküptür. Anlaşılan bu kadarlık bir depolama da, o zamanki Beyoğlu'na, yani 1700'lerin başındaki Beyoğlu ve Galata yerleşimine yeterli geliyormuş.

Haznenin meydana bakan duvarının önünde, Osmanlı döneminde derme-çatma inşaat cinsinden çeşitli tarihlerde bir takım eklentiler yer almış. Örneğin burada Karagöz oyunlarının temsil edildiği bir baraka tiyatronun bulunduğunu biliyoruz. Daha sonra, birara, lüks ve ithal malı atlı arabalar satan Masse mağazası da burada yer almış. Zamanla önü helalarla dolmuş ve çok bozulmuş. Duvar, Cumhuriyet döneminde, daha doğrusu 1940'ta, tamir görmüş ve devrin üslûbu içinde su rafları ve süslemeleri yapılmış. Eskiden kimi geceler burada sular akıtılırdı.

Çelik Gülersoy, Taksim Meydanı'nın, ulusal bayram günlerinin gecelerinde, hareketlerin, canlanmaların, geliş gidişlerin ortak noktası olduğunu, alanın o zamanki İstanbul için inanılmayacak bir kalabalıkla dolduğunu, başka zamanlar az ışıklı, hattâ oldukça karanlık sayılabilecek meydanın, Cumhuriyet Anıtı'nın çevresine dizilmiş bir kaç dizi renkli ampullerle aydınlatıldığını anlatıyor. Aynı coşkulu öyküyü anne ve babamdan da dinlemiştim.

Aslına bakarsanız, suların akma kısmına ben de yetiştim. Geçmişte ben

de, bu duvardaki teknelere, hazneden akıtılan suların çağıldamasıyla, meydana gölgeli serinliklerin yayıldığını, geceleri de, elektriklerle aydınlatılan bu çağıltılı sulardan yansıyan renkli ışık oyunlarını anımsıyorum. Oysa kent, artık çok kalabalıklaştı. Günümüzün Taksim Meydanı, günün her saatinde, motorlu araçların kalabalığı ve gürültüsüyle doldu. Ortam, çevre, insanlar ve zaman tümüyle değişti. Işıklı reklamlar, yüksek yapılardan yansıyan ışıklar, yüksek aydınlatma direklerinin altında, Taksim Meydanı, artık geceleri bile, neredeyse gündüze dönüyor. Bu gürültülü telaş içinde, bir zamanlar buradan suların çağıltılarla aktığı sesizce unutuldu gitti.

Bir aralar, Eminönü Yenicami'nin önünde olduğu gibi, Taksim Meydanı'nda da, Sular İdaresi'nin önünde güvercinlere yem atılırdı. Kalabalıktan, ya da daha başka nedenlerden artık güvercinler de yok. Yakın tarihlerde Taksim Maksemi bir Cumhuriyet Müzesi'ne dönüştürülünce, duvar da görünüş olarak iyice bir kurudu, eski özelliklerini de böylece yitirdi.

Anıtlı Bir Meydan Düşüncesine Doğru

Eski Türk geleneğinde; önemli olayları, topluma büyük hizmetlerde bulunmuş değerli kişiler ve kahramanları hatırlatıp yaşatmak için anıt dikme geleneği yoktu. Anıt dikme geleneği olmayınca, Türk şehirciliğinde meydan düzenleme anlayışı da gelişmemişti. Aslına bakılırsa, yaşam biçimi ve toplumdaki yönetim düzeni nedeniyle kentlerde meydan düzenlemesine gereksinim yoktu.

Doğan Kuban'a göre, İslam'da meydan düşüncesinin birkaç aynıksi neden dışında yok oluşu, İslam toplumunun kendine özgü yapısından kaynaklanmaktadır. İslam kentinde sosyal yaşam cami ve çarşıda sahnelenir. Kadınların dışlandığı politik yaşamda, erkeklerin her tür mesajı aldıkları, birbirlerini görüp buluştukları kendi içinde zaten kapalı bir bütün olan mahalle, geniş bir toplantı olanağı sağlamadığı için, büyük kalabalıklar camide ve cami avlularında buluşur. Cami, İslam kentinin forumudur. İstanbul bu uygulamanın İslam tarihinde eşsiz bir örneğidir.

Yine aynı bağlamda Doğan Kuban, Osmanlı dönemi külliyelerinin içe dönük bir forum işlevi gördüğünü düşünmektedir. Ona göre, Osmanlı dönemi külliyelerine ve büyük camilerin iç ve dış avlularına, gerek değişik işlevlere hizmet vermeleri, gerek büyük kalabalıkları bir araya getiren mekânlar yaratmaları, gerekse görkemli mimarileriyle, Roma forumlarının bir çeşit içe dönük İslami karşılığı olarak bakılabilir.

Coşkuyu da içeren kalabalıklar sadece düğün ve bayramlarda görülürdü. Düğünlerdeki kalabalıklar, sadece akraba ve tanıdıklardan oluşacağına göre kent meydanıyla düğün kalabalığı arasında zaten bir ilişki düşünülemezdi. Bayramlara gelince; İkinci Meşrutiyet'e kadar "Milli Bayram" diye bir şey yoktu.

İstanbul'da, bir dini yapıyla bütünleşmeyen, daha çok bir kentsel planlama ürünü olan bugün anladığımız anlamda meydan yokluğu, 19. yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. Türk şehirciliğinde meydan düzenlemesi fikrinin doğuş ve gelişmesinin temelinde modern devlete gidiş olgusu yatar. Gerçek anlamda şehir meydanları oluşmadan önce, meydanımsı yerlere yapılmış olan meydan çeşmeleri, Türk şehirciliğinde meydan düzenlemesine gidişi anımsatacak ilk hareket

izlenimi verir. Ancak, meydan ihtiyacını asıl hatırlatıcı yapılar, 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmeye başlanan hükümet konaklarıdır.

Kentsel yenileme düzenlemeleriyle ilgili konular yabancı danışmanların yardımıyla uygulanıyordu. II. Mahmud'un danışmanlarından, sonraki dönemlerin ünlü Prusyalı mareşali Helmuth von Moltke, meslek yaşamının başlarında İstanbul ve Türkiye'de görev yapmıştı. Prusya hükümeti tarafından bir İstanbul haritası hazırlamakla görevlendirilen Moltke eski kentin yenilenmesi için bir geliştirme planı da yapmıştır. Bu, İstanbul'da planlama konusundaki ilk resmi girişimdi. Moltke'nin önerileri, yirminci yüzyılın ortalarına değin yapılan bütün İstanbul sur içi iyileştirme planlarının ana ilkelerini özetler. Bu öneriler, herhangi bir Avrupalı'nın geleneksel bir kentte saptayacağı dar ve dolambaçlı yollar, çıkmaz sokaklar, ahşap yapılar, açık alan eksikliği, yapı ölçeklerinin ya da yapıların denetimsizliği gibi aksaklıklara çözüm getiriyordu. Moltke'den başlayarak modern yönetim örgütlenmesi ve kentin yeniden yapılanmasında yabancı mühendisler ve mimarlar önemli bir rol oynamışlardır.

Moltke'nin planında sokakların genişletilmesi ve meydanlar yapılması doğrultusundaki önerileri bir Avrupa kentinde bulunan en önemli iki öğeyi içeriyordu; bunların eksikliği, İstanbul'a gelen Avrupalı gezginler üzerinde her zaman olumsuz etkiler bırakmıştır. Kırım Savaşı sırasında Fransız ve İngiliz askerleri, yabancı görevliler ve Florence Nightingale gibi daha renkli kişilerin İstanbul'a gelmesiyle, bütün altyapı eksiklikleri ortaya çıkmıştı.

Galata, Pera, Beyoğlu ve Dolmabahçe'den Yıldız'a uzanan saray alanına bağlı olarak gelişen daha kuzeydeki mahalleler, özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra, İstanbul'un en Avrupalı bölgeleri olmuştu. Altıncı daire ilk kez kentsel boşlukları planlama örneklerini gerçekleştirmiştir. Ne var ki bu etkinlikler yalnızca yabancı elçiliklere, yabancılara ve yabancı güçlerin koruması altındaki Hıristiyan azınlığın oluşturduğu yeni kentsoylu sınıfa hizmet ediyordu. Gerçekten de Pera, eski İstanbul'dan çok farklı ayrı bir dünyaydı.

1870'deki yangın, Beyoğlu'ndaki yangınların en büyüklerinden biridir. Taksim dolaylarında Feridiye Sokağı'nda çıkan yangında, Taksim-Galatasaray arası neredeyse yok oldu; çoğu ahşap olan yapıların tamamı yandı. Kâgir yapıların yanında, taş yapılar bile büyük bir zarar gördü. Bunların arasında Naum Tiyatrosu, Lüksemburg Kahvesi, Aya Triada Kilisesi, Zografyon Rum Lisesi gibi büyük binalar da vardı.

Ancak bu yangın, Taksim-Galatasaray arasında neredeyse bütün bir caddenin yenilenmesine yol açtı. Bunun ardından Pera'da, İngiliz Elçiliği ile Taksim arasındaki bölgeyi kapsayan bir plan hazırlanmıştı. Bu planda, merkezde, sokakların ışınsal olarak düzenlendiği, o güne değin İstanbul'daki en gelişmiş meydan tasarımı bulunmaktaydı, ama bu plan hiç uygulanmadı. Birbirini izleyen yangınlar sonucu uygulanan ızgara planlar, sokak genişletmeleri ve tarihsel anıt yıkımı, bu tarihten başlayarak İstanbul'un yazgısı oldu.

Kentin 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında yapılan haritalarında eski sokak düzenlerinin yer yer ızgara planlı lekelerle kesildiği görülür. Bu lekelere kentin özellikle yanan alanlarında rastlanır. Modernleşme çabaları bu alanlarda yoğunlaştırılıp, kısmen de gerçekleştirilmiştir. Yangın ve ızgara plan İstanbul'un 19. yüzyıl planlamasını simgeler.

Fakat bugüne değin, güvenilir istatistiklere dayalı yeterli bir araştırma sonucu, ne bir ulaşım sistemi, ne de tarihsel mirası korumaya yönelik sağduyulu bir planlama politikası geliştirilebilmiştir. En köktenci girişimlerde bile İstanbul sokakları küçük vurguncuların amaçlarına hizmet edecek biçimde planlanmıştır. Örneğin çıkartılan 1882 tarihli Ebniye Kanunu, ilginç bir durumu gözler önüne serer. Ebniye Kanunu'na göre sokakların genişliği ve yapıların yüksekliği belediye meclisince düzenlenecekti. Bu karar belki ilkesel açıdan doğruydu, ama belediye meclisi üyesi olabilmek için, kişinin belli bir sınırın üzerinde emlak vergisi ödemesi gerekiyordu, dolayısıyla ancak varlıklı kişiler belediye meclisi üyesi olabiliyordu. Böylece yol sınıflandırmasının zenginlerin istekleri doğrultusunda yapılması kolaylaşıyordu.

Öte yandan, yeni uğruna eskiyi gözden çıkartmak Türkler'in kentsel kültürüne hiç de yabancı olmayan bir kavramdır. Dinsel önem taşıyan yapıların dışında Türkler, ne evlerine, ne de başka yapılara simgesel değerler yüklemişlerdir. Her İstanbul, bir öncekini yok ederek kurulmuştur.

Pera'da yaratılan bu halka açık boş alanlar, yörede yaşayan kozmopolit nüfusun taleplerinin bir sonucuydu. Yörede zaten halkın yararlanmakta olduğu tiyatrolar, kahveler ve gezinti alanları vardı, şimdi de gölgeli caddeler, parklar ve meydanlar isteniyordu. Grande Rue de Pera, yani bugünkü İstiklal Caddesi sonundan, yeni Mekteb-i Harbiye'ye uzanan, iki yanı ağaçlıklı, yaya kaldırımlı geniş caddenin yapımı 1869'da tamamlandı. Bu cadde daha sonra Şişli'ye kadar uzatılarak Büyükdere Caddesi adını almıştı.

Yabancı danışmanların önerileriyle, özellikle de Abdülmecid döneminde gerçekleştirilen yeni kent yönetimi, bir Avrupa kentinin temellerini böylece atmaya çalışmıştır. Bu yeni kent artık kadıların denetimi altında değildi. Dolayısıyla dinsel yargı sınırlarının dışına çıkmıştı. Ortaya çıkan kent kavramı yüzyıllardır süren geleneksel düzenin tersiydi.

19. yüzyıl planlama çabaları sokakların iyileştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştı. Toplumun kültürüne işlemiş olan eski sokak dokusu kentin tarihsel yapısının temelini oluşturuyordu. İslam geleneğinde halkın kendiliğinden gelişen bir karar süreci vardı; sokak dokuları da bu sürecin sonucudur. Planlanmış kentler ve sokaklar, çevreyi kendilerine göre denetlemeye alışmış bir kitleye uygun değildi. Dolayısıyla planlama kararları belediyelerce alınmaya başlanmıştır. Yabancı ya da Türk hiçbir uzmanın sosyokültürel kökenli bu biçimsel ikilemi yeterince değerlendirdiği görülmez. Halk her ne kadar bu merkezi denetime açıkça karşı çıkamamışsa da, kendi geleneksel davranışlarını sürdürmüş ve kentin akılcı bir biçimde gelişmesini her zaman davranışlarıyla engellemiş ya da zorlaştırmıştır.

İstanbul'da sokak kavramı, bugüne değin kent planlama çabalarının çözümsüz bir sorunu olarak varlığını sürdürmüştür. Batı örneklerinden yararlanan çağdaş planlamacılar daha iyi bir ulaşım, yaya alanları, kaldırımlar ve sokak düzenine ilişkin planlar hazırlamışlar, fakat uygulamadan hemen sonra normlara uygun olmayan yeni müdahaleler, plan kararlarının her zaman yozlaştırılmasına yol açmıştır. Sokakları, açık alanları ve parkları tümel bir kent imgesinin parçası haline getirebilmek, Tanzimat'tan bu yana Türk planlamacıların ve yöneticilerin en zor kültürel görevleri olmuştur.

Anıtlı çevre ve meydan düzenlemesi ilk defa Beyoğlu'nda gerçekleşir. Bu da, yine hayli uzun süren bir gelişimin ürünüdür. İlginçtir; Osmanlı başkenti İstanbul'da ilk anıt dikenler yabancılardır. Birer hatıra anıtı özelliği gösteren bu anıtlar Ruslar tarafından dikilmiştir. İlkinin dikilişi 1833'tedir. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa karşısında sıkışan Sultan İkinci Mahmud'un isteği üzerine yardıma gelen Rus donanmasının asker çıkarıp andlaşma imzaladığı Boğaziçi'nde Beykoz'daki Hünkâr İskelesi'nde dikilmiştir. İkincisi de 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ayastefanos, yani Yeşilköy'e kadar gelen ve burada bir de andlaşma imzalayan Ruslar tarafından 1878'de dikilmiştir. Gösterişli ve büyük bir mimari eser olan Ayastefanos'taki anıtın Birinci Dünya Savaşı sırasında yıkılışı filme de alınmıştır.

Türkler'in dikmek istediği anıt konusuna gelince: Önemli bir olayı hatırlatmak üzere ilk anıt dikme girişimi 1840'da oldu. Anıt dikme, kuram ve yalaşım olarak Batı'dan etkilenmenin sonucu idi. Çok önemli toplumsal bir olayın gerçekleştirilişi, gelecek kuşaklara üç boyutlu bir yapıt yolu hatırlatılmak isteniyordu. 1839 Tanzimat Fermanı'nın okunduğu Gülhane Meydanı'na Tanzimat'ın birinci yıldönümü olan 1840'ta "Adalet Taşı" adını taşıyacak bir anıt dikilecekti. Fakat ne yazık ki, bu tasarı gerçekleşmedi.

Osmanlı Devri'nde uygulanan ilk anıt Hürriyet Anıtı'dır. Eski adıyla Abide-i Hürriyet, yani Hürriyet Abidesi. 23 Temmuz 1911'de açılışı yapılan bu anıt, Şişli'nin tepemsi bir alanındadır. Anıt'ın yapılmasından sonra burası Hürriyet-i Ebediye Tepesi diye adlandırılmıştır. 31 Mart, gericilik hareketinde şehit düşenler için, hürriyetin, daha doğrusu Meşrutiyet'in kurtarılışı anısına dikilmiştir. Osmanlı döneminde ayni türden ikinci bir anıt, 1912'de Türk hava şehidleri için Fatih'te dikilmiştir.

Cumhuriyet devrine ulaşıldığında insan figürlü anıtların dikilmesi dönemi başlar. Anıtlarda ana temayı da Atatürk oluşturur. Cumhuriyet dönemi anıtları, laik bir dönem yaşandığının, ulusal değerlerin toplumun belleğinde canlı tutulmasının bir dünya görüşü olarak benimsendiğinin belgesini oluştururlar.

Taksim Cumhuriyet Anıtı

İstanbul'da, Taksim Cumhuriyet Anıtı'ndan daha önce 1925'te Sarayburnu'na Atatürk heykeli dikilmiştir. Tek figürden oluşan Sarayburnu'ndaki heykel, Cumhuriyet Devri'nde Türkiye'de dikilmiş ilk heykel olarak önem taşır. Ne var ki, Sarayburnu'ndaki heykel, önemli bir çevre düzenlemesi gerektirmeyen bir yere kondurulmuştur.

Taksim Cumhuriyet Anıtı, meydanın mekânsal merkezini belirleyen önemli bir simgedir. Bunun, meydana gerçek adını veren (Taksim Cumhuriyet Meydanı) ulusal bir temsilin, tohumları Osmanlı'nın son dönemlerinde atılan bir modernizm düşüncesinin sürdürülmesindeki önemin vurgulanması olan bir yaklaşımın sonucu olduğu açıktır.

Şimdi düşünüyorum, anıtın görsel vicdanıma ne zaman girdiğini. Yoksa hep karşımdaydı ve benim gençliğimden başlayarak, bizim zamanımızın devrimciliği, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na kopmaz bağlarla bağlıydı. 70'lerin başlarında, gençlik önderlerinin olsun, genel olarak siyaset yapan devrimcilerin olsun, ulusal bir devrimin ne olduğu konusunda çelişkili diyebileceğimiz görüşleri yoktu. Sonuçta benim için de anıt, Taksim alanının doğal bir parçası olarak orada olduğu gibi, gönlümde de, gerektiği saygın yerine oturuyordu. Diğer bir deyişle doğal ve önemli, ama resmi olduğu için uzak ve ilgilenmediğimiz bir anıt konumundaydı. 60'ların sonunda durum buydu, ama sonra meydanda yaşanan toplumsal olaylar, yapılışının simgelediği değerlere karşın oldukça mütevazı olan anıtın, çevredeki gelişmelerin etkisiyle ölçeğini yitirmiş bir duruma gelmesi, mimari olarak da çevreye yapılan yüksek binalarla anıtın giderek ezilmesi, anıtın simgesel değeri, hatta yer verdiği duyduğum ilginin artmasına neden oldu.

Sovyet generalleri, anita Bu anıta duyulan gereksinimin nasıl oluştuğuna bir göz atalım. Osmanlı'nın daha önce kendine göre bir yaşamı, üretim ilişkilerine göre biçimlenmiş kentsel bir çevresi vardı. Koca bir başkent, Osmanlı'nın kendi ölçülerine göre yavaş-yavaş birkaç yüzyılda, camiler, hanlar ve hastaneler gibi, dinî ve sivil, büyük yapıların çevresinde toplanmıştı. İşte hepsi toplumsal bir gereksinimi karşılayan büyük binaların dışında, şehirde salt anıt olmak üzere yapılmış bir yapıt yoktu. Çünkü Osmanlı yüzyıllarında, toplum böyle bir gereksinim duymuyordu. Anıt demek, durduğu yerde, ya normal günlerin devletini ve ulusun kişiliğini, ya bir kentin tarihini

simgeleyen; ya da bir büyük adamın veya bir tarihî olayın anısını canlandıran, belirli günlerde de, önünde törenler düzenlenen, bir sütun, bir heykel, ya da heykel topluluğu demektir. İşte böyle bir şeye, eskiler gereksinim duymuyorlardı. Ayrıca, canlı varlık resmi ve heykelinin, dini yaklaşımlar yüzünden, yasak bir kavram oluşu, başlıca engeli oluşturuyordu. Tarihte, bir Makbul İbrahim Paşa'nın kenti heykeliyle süsleme girişimleri, hemen bir tepkiyle karşılanmıştı. Sonra, dramatik diyebileceğimiz bu gibi kent dekorları, Avrupa kentlerinin bir parçasıydı. Bir anıtın önünde yapılan, yine dramatik karakterli törenler, Batı toplumlarının bir alışkanlığıydı. Osmanlı bu gereksinimi de duymuyordu. Ama yüzyıla yakın zaman vardı ki, duymaya başlamıştı. Bu yolda belirtiler ve kıpırtılar doğmuş, toplumun hepsi değilse bile, belirli kesimleri, bu doğrultuda bir gelişmenin içine girmişlerdi. 19. yüzyıl ortalarında, Kırım Savaşı'nda, İngiliz-Fransız donanmalan, birlikleri, Osmanlı başkentine döndükleri zaman, tekneden inince hiç törensiz bir hükümet merkezine girmeleri ve Osmanlı başkentinin onları, denize kadar inen daracık yolları ve bahçeli tahta evleriyle, dingin bir sessizlikle karşılamasını garipsiyorlardı. Bu izlenimlerini Osmanlı yöneticilerine aktardılar. Bununla, ilk tohumlar atılmış oldu.

1860'a gelince, Keçecizade Fuat Paşa, "kamulaştırma" gibi bir kavramı devlet yaşamına soktu. Kentin yapısına artık Batı öğeleri giriyor, daracık sokaklar yıkılıp açılıyor ve İstanbul'un Bizans devresini hatırlatan bulvarlar, eksenler, gelip meydanlara dayanıyordu. Bu meydanlara artık birer anıt da gerekliydi. Batıyla ilişkiler arttıkça, gelip giden sivil ve askerî heyetler çoğaldıkça, bu gereksinim giderek daha çok duyulmaktaydı. İttihatçılar devrinde İstanbul'da anıt gibi şeylere duyulan gereksinim artmıştı.

Cumhuriyet ilân edilip de Türk tarihinde yepyeni bir evre başlayınca ve Batılılaşma hızlanınca, kendini ilk duyuran gereksinimlerden biri bu oldu: Bir Cumhuriyet anıtı. Bunun gerçekleşmesi için yola koyulanların bile, tam bilincinde olduklarını söyleyemeyiz, fakat onlan belki bilmeksizin iteleyen toplumsal gelişmenin, işte böyle yüz yıllık bir geçmişi vardı.

Bu anıttan önce kırlık bir açık alan, bir yol kavşağı, bir boşluk olan Taksim, bu yapıtın dikilmesinden sonra, modern bir kent meydanı olmuştur. Taksim Anıtı'nın bunun da ötesinde, siyasal ve toplumsal bir anlamı vardır. Tarihimizde, Cumhuriyet'in, diğer bir deyişle yeni ve güçlü bir dönemin simgesidir. Cumhuriyet, İstanbul'da ilk kez, dönemi için gerçekten de görkemli, bu yapıtla kendini ortaya koymuş, kentin günlük yaşamı içerisinde somutlaşmıştır. Taksim Cumhuriyet Anitı'nın

yapılmasından sonra, Taksim Meydanı, ulusal bayramlar, ulusal ve siyasal olaylar için kent ölçeğinde bir tören alanı olmuştur.

Neden anıt için Taksim'in seçildiğine gelince; herşeyden önce bunun toplumsal nedenleri vardı. Eski İstanbul, yani tarihi yarımada, önceden de bir takım imar girişimleri görmüştü, ama bileşimi hâlâ Doğulu idi. Her şeyden önce, şöyle doğru dürüst geniş bir caddesi bile yoktu. Sonra eski İstanbul, gizemsel atmosferi, tarihî görünümleriyle, Cumhuriyet'in devrimci ruhuna tam elverişli bir çerçevede değildi. Devlete ve topluma yeni bir hava, bir dinamizm getirmek isteyen Atatürk ve kadrosu, nasıl başkenti bozkırın ortasına, her şeyin yeniden yapılacağı, el değmemiş bir ortama taşımışlarsa, İstanbul'a kurulacak Cumhuriyet anıtı da, şehrin eski melankolik ve romantik kısmından biraz uzak, taze ve bakir bir yerinde Cumhuriyetle başlayan kentsel değişimin yeni bir evresi ve çevrenin gözde bir semt olmaya doğru giden gelişmesi işte burada gerçekleşiyordu. Bu da, Taksim kavşağıydı. Anıt için buranın seçilmesi, bir rastlantı değildi. Modern kent, neredeyse, 20-30 yıldır, bu yönde gelişiyordu. Onun için, yer seçimi güç olmadı.

Anıt'ın para desteğinin sağlanması konusu, yoksul Cumhuriyet için önemli bir sorundu. Bir çözüm bulmak gerekiyordu. Devlet yeni kurulmuştu, bütçe yetersizdi. Mali kaynak olarak halk ve piyasaya başvurulmasına karar verildi. Makbuzlar bastırılıp, özellikle büyük finans kuruluşlarının kapısı çalınmaya başlandı. Anıtı yapacak kişi olarak, İtalyan Profesör Pietro Canonica seçilmişti.

Canonica, o sıralarda uluslararası tanınan bir sanatçıydı. Canonica, Rus Çarı II. Nikola tarafından çağrılmış, 1910 yılında çar ailesinin büstlerini yaptıktan başka, St. Petersburg'da Çar II. Alexandre'i at üstünde betimleyen heykel meydana getirmişti.

Canonica, tarafından yapılan eserlerden ilki olan, Atatürk'ü at üstünde betimleyen tunç heykel, Etnoğrafya Müzesi'nin önüne dikilmişti. Canonica daha büyük ve övünç duyduğu asıl yapıtınıysa İstanbul'da Taksim Meydanı'nda yapılan Cumhuriyet Anıtı'nda ortaya koyacaktı.

Canonica, Türkiye dışında bir yandan İtalya'da eserler verirken bir yandan da yabancı ülkelerden istekler almış ve bunları yerine getirmişti. Bunlar arasında 1929'daki Hidiv İsmail Paşa'nın beş metre boyunda tunç heykelini, 1934'deki Güney Amerika'nın kahramanı Simon Bolivar'ın beş metre yüksekliğinde bronzdan atlı heykelini, Arjantin Başkani Alcorta'nın Buenos Aires'deki heykelini sayabiliriz. Canonica'nın Türkiye'deki son yapıtıysa, İzmir'deki atlı Atatürk

heykelidir ve 28 Temmuz 1932'de resmen açılmıştır.

Canonica, Atatürk'ün büstü üzerinde çalışırken, karşısında poz veren büyük adamı yakından incelemek olanağını buluyordu. Sonraları Canonica, yolculuk izlenimlerini ve Atatürk tarafından hızlı bir gelişme içine sokulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin durumuyla ilgili gözlemlerini, İtalyan devlet adamı ve diktatörü Mussolini'ye bir rapor-mektupla anlatmıştır.

Bu arada önemli bir nokta, öngörülen anıtın başlangıçta sadece Atatürk'ün şahsı için düşünülmüş olmasıdır. Bütün yazışmalarda bu böyle geçtiği gibi, para toplamak için bastırılan makbuzların başında da, bu belirtilmiş. Canonica, yapıtın, Atatürk'ün kişiliğini vermekle yetinen bir heykelle sınırlı kalmayıp, hem İstiklal Savaşı'nı, hem Cumhuriyet'i simgeleyen bir anıt olması gereğini belirtmiş. Bu konudaki raporu ve maket onaylandığından, bugün gördüğümüz biçimiyle yapımına geçilmiş. Ancak ilk projeyle, bugünkü yapıt arasındaki bir ayrım, anitin ilk önce geniş bir havuz içinde düşünülmüş olmasıdır.

Başlangıçtaki tasarıya göre, ayna taşlarının ortalarından fışkıran su yalaklara akacaktı. Böylece anıtın bir bakıma eski Türk çeşmelerini anımsatan karakteri vurgulanmış oluyordu. Bir başka açıdan da, Canonica, kendi ülkesi İtalya'nın örneklerine ve Roma geleneğine uyarak, eserinin bir su hacmi içine oturmasını ve bugün görülen kurnalardan aşağı, suların dökülmesini önermiş. Fakat eldeki sınırlı mali kaynak, bunlardan vazgeçilmesini gerektirmiş.

Onbir metre yüksekliğindeki anıt, İtalyan mermerinden yapılmış. Kırmızı mermerleri Trentino, yeşil mermerleri Suza bölgesinden getirilmiş. Harbiye'ye bakan yüzü, 30 Ağustos Zaferi'ni canlandırmakta. Galatasaray yönü, Cumhuriyet Türkiye'sini simgeler. Atatürk ortada sivil, iki yanında İsmet ve Fevzi paşalar. Anıtın öbür iki dar yüzünde, iki asker vardır. Biri savaş, öbürü barış bayrağını taşıyor. Üstlerinde de birer madalyon içinde kadın başları. Biri peçeli, öbürü devrimle açılmış, aydınlık yüzlü.

Sovyetlerin, Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında yaptığı yardımları unutmayan Atatürk, iki Sovyet generalin heykelinin de anıtta yer almasını istemişti. Anitta Mustafa Kemal Atatürk'le birlikte yer alan grupta İsmet İnönü'nün arkasındaki figür, Kızıl Ordu'nun kurucusu olarak bilinen Frunze, az sayıda askeriyle Ekim Devrimi'ne yaptığı katkısıyla biliniyor. Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra bile efsane olmayı sürdürüyor. General Frunze, Lenin'in özel talimatıyla,

olağanüstü elçi sıfatıyla 13 Aralık 1921'de Ankara'ya geldi. Onuruna düzenlenen mitingde yaptığı konuşma büyük etki yarattı. Millet Meclisi'nde de konuştu. Frunze, Mustafa Kemal'le yakın ilişki kurdu ve Sakarya cephesini gezdi. 5 Ocak 1922 günü arkasında iyi duygular bırakarak ülkesine döndü.

Mareşal Fevzi Çakmak'ın arkasındaki ise Sovyet Orduları Başkomutanı Voroşilov'dur. Cumhuriyetin 10. yıl kutlamalarına da katılan Voroşilov II. Dünya Savaşı'nda mareşal unvanını aldı. Mareşal Kliment Yefremoviç, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü yıllarda askeri bilgisiyle savaşın taktik ve stratejisine katkıda bulunması amacıyla Ankara'ya gönderildi.

Cumhuriyet Dönemi anıtla yerleşim planlaması, genellikle bunların önlerinde insan kalabalıklarının toplanacağı göz önüne alınarak yapılırdı. Mimar Giulio Mongeri tarafından çevre düzenlemesi yapılmış ve anıtın çevresindeki yapıların radyal planlamayı çevrelemesi sayesinde meydan fiziksel olarak tanımlı bir hale gelmiş.

Anıtın açılışını, Taksim Meydanı'nda yeni bir dönemin başlangıcı olarak görebiliriz. Yapımı biten anıt, 8 Ağustos 1928 tarihinde Meclis Reisi Kâzım Paşa tarafından büyük bir törenle açılmış. Günün gazeteleri, Beyoğlu'nun daha önceleri böyle bir kalabalığı görmediğini, alanda en az otuz bin kişinin toplandığını yazıyorlar. Akşama doğru başlayan tören, çok görkemli olmuş. Bugünün ölçüleriyle bu bize biraz abartılı gelebilir. Açılış çok samimi, duygulu, coşkun ve candan olmuş. Söylevlerin en coşkulusunu, Cumhuriyetin gözde ve inançlı, seçkin Maarif Vekili Mustafa Necati vermiş. Meydanı dolduran o binlerin, gözlerinden sızan yaşlarla dinledikleri, acıyla, sevgiyle, umutla, mutlulukla belledikleri, onayladıkları, içten bir nutuk olmuş bu. Sonuçta, Türkiye Cumhuriyeti ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı canlandıran bu anıt, yapıldığı yılların Türkiyesi'nin olanaklarına göre meydana getirilmiş, mütevazı bir yapıt olmakla birlikte, Türk halkı üzerinde inanılmaz bir etki yapmıştır.

Kuşkusuz bu anıt, Taksim Meydanı'nın eski ölçüleri ve biçimi göz önünde tutularak tasarlanmıştı. Meydanı batıda su maksemiyle meydana bakan evler, kuzeyde önü direkli bir revak halinde olan Kristal Gazinosu ile Taksim Topçu Kışlası sınırlıyordu. Fakat sonraları bu durum çok değişmiş ve meydanın bir yanı geniş ölçüde açılmıştır. İstanbul'un yoğun trafiğinin çevresinden dolanmasıyla da anıt, görünümünü bozan bir çevre ortasında kalmıştır.

Meydandaki anıtlardan birisi de, bir süngü ve sanırım stilize defne

dallarından oluşan bir anıttı. Buna gözler o denli alışmıştı ki, benim gibi yıllarca meydanın değişimini ister istemez gözleyen birisi bile, ne dii zamanı, ne de kaldırıldığı zamanı anımsıyor. Gerçekte iğreti bir süngüydü bu, anıt diye adlandırmak fazla iyimserlik olacak, ama dediğim gibi, herkes orada olmasına öylesine alışmıştı ki, kaldırıldığı zaman da, tıpkı dikildiği zaman olduğu gibi bunu kimse sorgulamadı. Sanki hep oradaydı, sanki anlamı göze çarpmamak üzerine kurulmuştu.

Aynı konuya Semavi Eyice de, dikkat çekerek; “İsmet İnönü'yü at üstünde betimleyen daha gösterişli ve daha büyük ikinci bir anıtın yapılmak istenmesi gibi, 1960'da meydanın bir köşesine dikilen, bir kasatura heykeli de yerlerini bulamamış anıtlardır" diyecektir.

Cumhuriyet dönemi başlarında, ortadaki anıt, buraya dikilmiş, fakat çevresi düzenlenemeden kalmıştı. Anıtın arkasında, Harbiye Caddesi'nin başında, sağ tarafta, Topçu Kışlası, epeyce bozulmuş ve önü uyduruk yapılarla dolmuş bir durumdaydı. Karşısı, yani bugünkü Talimhane semti, bomboş bir alandı. Kışla, meydanın Tepebaşı yönüne doğru epeyce uzanıyor, bugünkü Etap Oteli'yle AKM'nin karşısına gelen yeşil alanın, ortalarına kadar bir yeri kaplıyordu. 2. Dünya Savaşı bütün Avrupa'yı, Uzak Doğu'yu kasıp kavururken, bu büyük felaketin dışında kalabilmiş bir ülke olarak, büyük bir imar girişimine başlanmıştı. Böylece Taksim Cumhuriyet Anıtı, burada geniş boyutlu bir meydan ve çevre düzenlemesine gidilmesine yol açmıştı.

Anıtın inşası ve yapılan çevre düzenlemesinin 1940'taki yıkıma kadar meydanı biçimlendirdiği görülmektedir. Bu dönemde, Vali Lütfi Kırdar'ın başlattığı imar hareketi, gerçekte mimar H. Prost'un kentsel tasarımını yaşama geçirmiştir. Bu kapsamda Topçu Kışlası yıkılarak bir bölümü meydana katılmış, kalan bölümüyse Taksim Gezisi içinde kalmıştır.

Nazım Hikmet'in de bu meydanın açılışıyla ilgili yazdığı bir şiir vardır. Gerçekten trajik olan, Nazım Hikmet gibi bir şairin bu süreci uzaktan izlemesidir. "Ben İçeri Düştüğümden Beri" başlıklı şirinin, ilgili dizeleri şöyle;

"yeni meydanlar açılmış uzaktaki şehrimde ben içeri düştüğümden beri
ve bizim hane halkı bilmediğim bir sokakta görmediğim bir evde oturuyor."

Anıtın dikilmesinden sonraki yıllarda, bir yandan kimi büyük binalar yıkılarak park sahası kazanılması biçiminde eklemelerle meydan büyütülürken, diğer yandan da mevcut ya da yeni kazanılan arsalara

kültür sarayı ve otel gibi çok işlevli ve gösterişli yeni binalar yapılması hareketi sürüp gitmiştir.

Kentin başka birçok yeri gibi, Taksim ve çevresi de dönemin anlayışı içerisinde, modernize edilmiş ve meydan düzenlemesi yapılmıştı. Bunlar arasında, Taksim'e açılan kimi yolların elden geçirilmesini sayabiliriz. Örneğin Ayaspaşa-Gümüşsüyü Hastanesi yolu asfaltlanmış, ortadaki yaya kaldırımları ağaçlandırılmıştı. Gümüşsüyü Askeri Hastanesi önündeki yol genişletilmiş ve Dolmabahçe'ye kadar yeni bir yol yapılmıştı.

Taksim Gezisi

Cumhuriyet Anıtı'nın inşası ve meydanın çevre düzenlemesinin de yapılmasıyla, klasik meydan tanımı alana yansımıştır. Özellikle anıtın çevresindeki yapılaşmayla birlikte meydanın da giderek daha tanımlı bir görünüşe kavuştuğu söylenebilir.

Taksim Gezisi, 1940'ta dönemin vali ve belediye başkanı Lütfi Kırdar'ın İstanbul'a kazandırdığı parklardan birisidir. Taksim Meydanı'nın kuzeydoğusunda Cumhuriyet Caddesi ile Mete Caddesi arasında yer alır. Taksim Gezisi uzun bir süre "İnönü Gezisi" olarak adlandırılmıştır.

Burası için, 1944'te Taksim Gezisi'nin Taksim Meydanı'na bakan ön kısmında, dönemin cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün at üzerindeki heykelinin kaidesi yapılmış; heykel de bitmişti, ancak heykel hiçbir zaman dikilememiştir. 1950'de iktidar el değiştirdikten sonra da, atlı heykel uzun süre bir depoda bekletilmiş, sonunda kaide söktürülmüş, heykel bu parka değil, Maçka'daki Taşlık Parkı'na dikilmiştir.

Heykel, Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinden heykeltraş Belling'e yaptırılmıştı. Kaidesinin bir tarafında Atatürk'ün İkinci İnönü Zaferi'ni kutlamak için İsmet Paşa'ya çektiği tarihi telgrafın bir kısmı işlenmişti. Bitiş cümlesi ise şuydu; "Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini yendiniz."

Şehircilik uzmanı H. Prost imar planını hazırlarken, Dolmabahçe'den Nişantaşı'na yükselen Kadırgalar Vadisi'ni büyük bir park haline getirme planı dahilinde, Taksim Gezisi'ni de yetkililere önermiştir. 1940'ta Topçu Kışlası istimlâk edilerek kaldırılmış; eski Taksim Kışlası'nın arsası, tümüyle İnönü Gezisi'ne özgülenmişti. Gezi o günün son derecede sınırlı parasal olanaklarıyla çok güzel düzenlenmiş; ağaçlar, yeşillikler ve çiçeklerle bezenmiştir.

Eskiden Gezi'nin yalnız Mete Caddesi tarafında, toplu olarak bir miktar akasya ağacıyla, şurasında burasında tek tük bazı büyük ağaçlar vardı. Geziye yeniden yüzlerce çınar ağacı dikildiği gibi, kışın da yapraklarını dökmeyen çam, manolya gibi süs ağaçları da dikilmiş, gezinin ortasında bir "gül bahçesi" meydana getirilmişti. Mermer merdivenler, Boğaziçi'ne bakan oturma mekânları, sağlam ve narin banklar, bakımlı çim sahaları, Gezi'yi çekim merkezi yapmış;

Beyoğlu'nun ortasında gerçekten de güzel yeşil bir alan, halkın yorgunluk atmasını ve soluk almasını sağlayan bir gezinti yeri olmuştu. Böylece bu gezi, İnönü Gezisi yapılırken, biraz da büyük batı kentlerindeki, sözgelimi Paris'teki Tuileries, ya da Luxembourg bahçesi gibi gezinti bahçeleri örnek alınmişti.

İnönü Gezisi'nin tramvay caddesinden yüksek yapılmasına karşı çıkanlar olmuştu. Oysa bu uygulama, Mete Caddesi yüksekte kalmasın ve Taksim Bahçesi köşesinden, şimdi olduğu gibi, denizi görmek olanağı bulunsun diye yapılmıştı.

İnönü Gezisi'nin arkasındaki Mete Caddesi eskiden, mezarlıktan kalma kışın çamurdan geçilmez dar bir yolmuş. Taksim Bahçesi'nin deniz gören cephesindeki bostanlar istimlâk edilerek doldurulmuş, asfalt bir caddeye dönüştürülen yol Taşkışla'nın önüne kadar uzatılmış.

Taksim Gezisi, 1991-1992 arasında elden geçirilip, dikdörtgen planlı parkın ortasına fıskiyeli büyük bir havuz inşa edilmiş, bir süre de fiskiyelerden dökülen sular renkli ışıklarla aydınlatılmış. Daha sonralan neredeyse geziyle hiç ilgilenilmemiş.

İlginç olan, bugün bile, yalnızca küçük bir köşeden Boğaz görünmektedir. Oysa 1987 senesinde Taksim Cumhuriyet Meydanı ile ilgili bir yarışma düzenlenmişti. Mimar Vedat Dalokay'ın birinci olduğu yarışmada, araç trafiği meydanın altına alındığı gibi, bu projenin belki de en dikkat çekici özelliği Taksim'in daha önce hiç önerilmediği bir biçimde boğaz siluetiyle görsel ilişkisinin sağlanıyor olmasıydı. Ne yazık ki proje uygulanmadı.

Taksim Bahçesi

Taksim Bahçesi, Taksim Gezisi'nin arkasında, bugünkü Sheraton Oteli'nin bulunduğu yerdeydi. Taksim Belediye Bahçesi olarak da bilinir. Burasıyla ilgili anılarım hep bölük pörçük ve puslu olmuştur. Neden bilmem, Taksim parkı özellikle gittiğim bir yer olmamıştır. Köşesindeki, Boğaz'a bakan kahveyi saymazsak. Bende yarım bırakılmış bir ören yeri izlenimi bırakmıştır hep.

Yine parkın bir ucundaki evlendirme salonuna, arkadaşlarımın nikâhları nedeniyle gelmişliğim var. 90'ların başı olmalı, öykücü arkadaşim Cengiz Öndersever'in nikâhı için gelmiştim buraya. İkinci gelişim, oyuncu İlhan Kilimci'nin nikâhı nedeniyle olmuştu. Bilirsiniz, buralarda yapılan nikâhlar zaman kısıtlılığı yüzünden çok hızlı olur. Nedense o gün, bir süre salonda beklediğimizi anımsıyorum. Gelenlerin çoğu oyuncular ve gece yaşamının renkli simalarından oluştuğu için oldukça şenlikli bir nikâh olmuştu bu. Nur Subaşı tanık sandalyesindeydi ve davudi sesiyle yaptığı şakalar, görevli nikâh memurunu da yüreklendirmiş olmalı ki, o da sıkı bir biçimde havaya girdi, bir tiyatro sahnesine dönüşen salon kahkahalarla inlemeye başladı. Öyle ki, biz salondan ayrılmadan önce, yeni bir nikah töreni için gelen çağrılılar, salonda bir film çekildiğini sandıkları durumu şaşkın gözlerle izliyorlardı.

80'lerin başı olmalı, askerden izinli gelmiştim sanırım, arkadaşlarla bir meyhanede tika basa yiyip içtikten sonra, parka geldiğimizi anımsıyorum. Garip olan, diğerlerini unutmuşum, Faruk Şüyun'la iddiaya tutuştuk. Birbirinden iyice uzak iki ağaç arasında yarışacağız. Sarhoşuz, midelerimiz dolu, çocukça bir iddia, ama sanırım askerde yaptığım beden eğitiminin verdiği güçle Faruk'a iyice bir tur bindirdiğimi anımsıyorum.

Burasının bir ören yerini andırdığıyla ilgili izlenimim, özellikle geçmişine şöyle bir göz attığımızda iyice bir açıklık kazanıyor. Kuşkusuz geçmişte çok görkemli yılları da olmuş bu bahçenin. Benim lise yıllarimda, 1968'de temeli atılan Sheraton Oteli'yle birlikte, bahçenin de çöküntüsü başlıyor.

Belediye Bahçesi ve Taksim Gezisi'nin yerine inşa edilen Topçu Kışlası'ndan önce, burada geniş bir çayırlık içinde Ermeni mezarlığı ve devamında da servi ağaçlarıyla birlikte büyük bir Müslüman mezarlığı

vardı. Boğaz ve Haliç manzaralı bu geniş çayır-mezarlıkta, padişaha ait bahçelere bakmakla görevli bir grup bostancı, üstü kiremit çatılı, etrafi açık pavyon şeklindeki ahşap kahvede isteyene nargile ve kahve veriyordu. 1857'de Altıncı Daire-i Belediye'nin kurulmasıyla başlatılan imar hareketinde, Pera halkının gezinti ve eğlence ihtiyacını karşılayacak bahçeler planlandı. Seçilen yerlerden biri de Fransızların "GrandChamp des Morts" dedikleri, Topçu Kışlası, Beşiktaş'a inen yollar ve Pangaltı'daki Harp Okulu ile çevrili bu alandı.

Mezarlığı tümüyle kaldırmanın güçlüğünden olsa gerek, çeşitli projelerden hiçbiri uygulanamadı. 1870'te, daha sınırlı bir alana, Topçu Kışlası ile Asker Ocağı Caddesi arasında kalan bölüme İngiliz üslubunda bir bahçe inşa edildi. Yapımını M. Deroin'ın üstlendiği bahçenin girişi Cumhuriyet Caddesi üzerindeydi, içeride, girişin solunda bir havuz ve onun da arkasında set üzerinde ahşap bir gazino binası vardı. Tam karşıda ise, iki katlı ahşap büfeyle, biraz daha sağda yine ahşaptan etrafı açık, üzeri sekizgen çatıyla örtülü yüksekçe bir orkestra yeri ve bunların da ilerisinde solda, manzaraya bakan teras-barıyla başka bir gazino bulunuyordu. Bütün bu yapılar ortadaki giriş aksına rastlayan yolun sağında ve solunda olmak üzere organik olarak düzenlenmiş gezinti yollarıyla birbirlerine bağlanıyordu. Bunların arasında ise, kenarlara doğru gittikçe yoğunluk kazanan ağaçlı yeşil alanlar yer alıyordu.

Batılılaşma, en başta, burada, bu kır kahvesinde de etkisini gösterdi. Başlangıçta, karşıki manzarayı seyretmek ve tahta masalara servisi yapılan alaturka kahve, herkese yetiyordu. Kimi dönemlerde, bahçenin kiracısı bir de giriş ücreti koymaktaydı. Bahçe aynı zamanda eski “Bellevue" kahvesini de içine alıyordu. Bugünkü Sheraton Oteli'nin karşı köşesinde, Atatürk Kütüphanesi'nin yanındaki parka rastlayan noktada bulunan kahveye adını veren, sahip olduğu eşsiz İstanbul manzarasıydı. Bu nedenle bahçenin kimi zaman "Bellevue" Bahçesi olarak anıldığı da olmuştur. Daha çok İstanbul'daki azınlıkların ve elçilik mensuplarının yüksek bir ücret ödeyerek girebildikleri ve gazinosunda danslı baloların yapıldığı bu Avrupai bahçe, bazı küçük değişikliklerle 20. yüzyıla kadar gelebildi. Fakat I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki yokluk döneminden etkilenerek bahçesi kurudu, binalarsa bakımsız bir hal aldı.

20. yüzyıl gelindiğinde, Taksim bahçesi artık enikonu, eli ayağı düzgün bir çay ve bira bahçesi olmuştu. Mezarlıklar yok olmuş, yerlerini hoş ağaçlıklara ve gezinti yerine bırakmıştı. Bugünkü İnönü Gezisi'nin, Sheraton Oteli'ne doğru uzanan köşesi, yani denize bakan, şimdiki boş ve uç terası, son Taksim Bahçesi'nin, artık biçimlenmiş,

sınırları belli, bakımlı, yeridir. Buraya, eskisi gibi sadece Beyoğlu halkı, ya da azınlıklar mensupları değil, şehrin sayılı, batılı tipte buluşma yeri olduğu için, Avrupai bir köşesinde vakit geçirmek isteyen herkes gelmektedir. Çelik Gülersoy, 1900'lerin başında, burasının bir başka ziyaretçisinin sözünü eder, o yıllarda genç bir kurmay olan Mustafa Kemal.

İstanbul'un ard arda, değişik biçimlerde yaşadığı üç savaş, Trablus, Balkan ve I. Cihan Savaşı, Beyoğlu'nun yaşamını ve ucundaki bu çalgılı bira bahçesini, etkiledi. Cumhuriyetin başlarında o zamanki ekonomiye egemen olan yabancı imtiyazların devletleştirilmesi, ticaret alanlarının yavaş yavaş Türklerin eline geçmesi gibi unsurlar da eklenince, Beyoğlulu frenkler, büyük oranda ayrıldılar. Bu kahve de sönükleşti.

Lütfi Kırdar'ın diğer Avrupa kentlerini örnek alarak başlattığı çalışmalar doğrultusunda, Taksim Gezisi'nin arkasındaki Belediye Bahçesi de modernist bir anlayışla yeniden düzenlendi. Taksim Bahçesi'nin eski durumunda, kuytu yerler bir mezbeleye dönmüştü. Eskinin yetişmiş büyük ağaçları çok azalmış, bahçe neredeyse çıplak bir duruma gelmişti. Kuruyan bahçeye yeni ağaçlar dikildi, yollar yenilendi. Enver Paşa'ya ait emlakın bahçelerinden satın alınan ve müzeden getirtilen heykellerle Taksim Bahçesi ve gazinonun bahçe tarafındaki balkonunun altında bulunan havuz kıyısı süslendi. Böylece Taksim Bahçesi eski panayır alanı görünümünden kurtularak temiz ve Avrupa kentlerinde görülen biçimde bir Belediye bahçesi olmuştu.

Bahçe yeniden düzenlenirken, yıkılmaya terk edilmiş binalar da kaldırıldı. Bunlardan biri, girişin solunda, zamanında gazino olmak üzere yapılan, sonradan "Tenis, Eskrim ve Dağcılık Kulübü" olarak kullanılan, köşedeki ahşap binaydı. Bu, bugünkü Divan Oteli'nin karşı köşesine gelen, güzel bir yapıydı. Öteki binaya gelince, bir zamanlar, bahçenin sağ taraftaki köşesine de salaştan bir açık hava tiyatrosu yapılmış, sonra burası bir saz gazinosu haline getirilmişti.

Sonuçta, eski gazinonun yerine, günün koşullarına uygun daha büyük bir gazino binası yapıldı. Kulüp için de, Gazhane Caddesi'nin karşısında, eski Surpagop Mezarlığı'nın köşesinde yeni ve güzel bir bina yaptırıldı. Eskiden burada ahşap ve köhne küçük bir Ermeni kilisesi vardı. Yeni kulüp binasının arkasında yeterli bir tenis kortu yapılmıştı. Bu kulüp binası ve kortlar, şehrin spor bakımından büyük bir gereksinimini karşılamaktaydı.

En son biçimiyle 4 Ağustos 1939'da açılan Belediye Bahçesi,

İstanbul'un gözde bir mekânı olma özelliğini, gazinonun yerine bugünkü Sheraton Oteli yapılıncaya kadar sürdürdü.

1968'de temeli atılan otelin 1975'te hizmete açılmasıyla, düğün ve toplantılar artık buranın salonlarında yapılmaya başladı. Arazisinin büyük kısmını kaybeden bahçeyse, küçük de olsa kentin nefes aldığı yeşil bir alan olarak kaldı. İstanbul yer altı treninin girişlerinden biri buraya yapılınca, iyice küçülmesi bir yana, ayakaltı bir yere dönüştü. Böylece yüzyıllık bir bahçenin serüveni son buldu.

Taksim Belediye Gazinosu

Taksim Gezisi'nin kuzey ucunda, bugün Sheraton Oteli'nin bulunduğu bölümdeki eski ahşap gazino binası yerinde kurulan gazinoydu bu. Cumhuriyet balolarının, resmi toplantıların, düğünlerin yapıldığı Taksim Belediye Gazinosu seçkin bir yerdi. 1940'ta açılan gazinonun ilk yöneticisi, Lütfi Kırdar'ın bir Romanya gezisinde tanışıp Türkiye'ye getirdiği Romen Jorgulescu'ydu.

Çelik Gülersoy'un sözünü etmek istediği de işte bu gazino, "Sheraton'un yerinde, 30 yıl kadar yaşayıp öbür sayısız yapılar gibi İstanbul sahnesinden silinmiş olan, eski Kazino."

Yeri, önceleri bir azınlık mezarlığı, sonralanı Ölüler Alanı'nın bu ucunda, mezar taşlarının itelenip yerlerinin düzlenmesiyle karşının enfes görünümünü seyreden bir cafe-chantant yapılmış. Ötelerde, buraya düşkün bir halkı barındıran 19. yüzyıl sonundaki bir Beyoğlu dokusu. İşte burası, Ali Fuat Cebesoy'un "Arkadaşım Atatürk" kitabında anlattığı okul anıları içerisindeki bira bahçesi.

Bina, mimari olarak modernist kalıplar içinde, düşey pencere elemanlarının cephelerdeki yatay çizgilerle karşıtlık oluşturduğu, genelde yalın, süslemesiz, iki katlı bir yapıydı. Yapının Harbiye'ye bakan, arka yüzü, yalındı. Buraya esas çekicilik kazandıran şey, Taksim Gezisi'ne bakan cephesindeki dairesel sütunlar üzerine oturtulmuş yarım daire şeklinde, camlı, yüksek tavanlı, balkon ve teraslı, anıtsal çıkmaydı.

Bahçe tarafındaki, üzeri geniş saçaklı kapıdan merdivenle çıkılarak girildiğinde, gazinosu, yazlık salon ve terası, aşağıda da geniş bir merdivenle inilen gece kulübü vardı. Gazino olarak kullanılan büyük salona girildiğinde de, ortada bir kaç basamakla inilen dans pisti ve onu üç taraftan çevreleyen yüksekçe yemek bölümüyle tam karşıda, üst balkonda, orkestra çalıyordu. Kapının solunda, yemek bölümünün arkasındaki sağlı sollu merdivenlerden yukarıya, iki tarafında camlı bölümlerin olduğu balkona çıkılıyordu. Mutfaklar buranın altındaydı. Kare şeklindeki pistin dört köşesinden yükselen dairesel sütunlar ise, yukarida dikdörtgen kesitli kirişlere oturtulmuş, etrafı camlı, yükseltilmiş düz çatı platformunu taşıyordu. Ayrıca dört taraftan buraya saplanan kirişler de, iç mekâna ayrı bir dinamizm kazandırıyordu.

Yazlık salona gelince, burası binanın Boğaz'a bakan tarafındaydı.

Sıcak havalarda önündeki geniş terasta yemek yeniliyordu. Onun da önünde, aşağıda, gene teras biçimindeki bahçe uzanıyordu. Manzaraya açık, hasır koltuklarıyla bu şık bahçe, seçkin İstanbullular tarafından yalnızca yaz günleri değil, akşamları da dönemin ünlü seslerini dinleyebilmek amacıyla gelinen bir yerdi.

Yeni yapıldığı zaman, karşı çıkanlar olmuştu. Belediye Gazinosu'nda o zamanlar, Cumhuriyet Bayramı'nın suvareleri, kente gelen yabancı konukların ağırlanması yapılmaktaydı. Balo mevsiminde her cumartesi akşamı, hayır cemiyetleri, spor kulüpleri adına balolar, başka günlerde de çay ziyafetleri burada verilmekteydi. İstanbul Konservatuarı'nın korosu burada konserler vermiş, dönemin seçkin düğünleri, toplantıları bu gazinoda yapılmış; çeşitli yabancı revüler burada gösteriler yapmıştı. Gazinonun üst kat salonunda bir satranç kulübü de açılmıştı. Kısacası, Taksim Gazinosu, hem büyük bir gereksinimi karşılamış, hem de Belediye için bir gelir kaynağı olmuştu.

Gülersoy, 1953'te, kurumun 30. yılını burada kutladıklarını anlatiyor. Vali Gökay, Belediye orkestrasını ücretsiz vermişti. Dönemin hemen bütün ünlüleri, davete katılmıştı. Geceyi taçlandıran olaysa, kraliçeliği kazanmış olan Günseli Başar'ın gelişi olmuştu. Gülersoy, o akşam, vaktinin çoğunu, hayranı olduğu yazar Abdülhak Şinasi Hisar'a ayırmıştı. 1953 yılı Eylül ayında çekilmiş bir fotoğrafta Abdülhak Şinasi Hisar ile birlikte gazinoda görüntülenmişlerdi.

Alt katta ve yan kanattaki kulüp, kurumun kongrelerinin yapıldığı salon. Gülersoy kendi toplantılarıyla, ortaya tuhaf bir görüntü çıktığını söylüyor. İki yandaki yumuşak ve derin, kırmızı kadifeli divanlar, havaya biraz ciddiyet veriyormuş, ama pespembe boyanmış, çevresi de caz âletlerinin her türüyle dolu sahnede yer alan ciddî kongre divani, biraz komik bir tablo oluşturuyormuş.

Taksim Belediye Gazinosu 1960'ların ortalarında kapandı ve 1968'de Sheraton Oteli'nin temeli atılırken bütünüyle tarihe karıştı. Sheraton'ın karşısına da daha sonra bir otel yapılacaktı.

Gülersoy, bütün bu yıkımlar karşısında, Batı'da bu işlerin böyle yapılmadığını söyleyerek, eleştirilerini sıralıyor. Asfalt cadde uğruna, binlerce güzel ahşap evin kurban verilmediğini bilen bir azınlığın düşüncelerine katıldığını belirterek, Dr. Kırdar'ın “asrîleşmek" deyiminin, çok sonraları karşısına, “çağdaşlaşmak ve trafik

gereksinimi" gibi yeni biçimlerle çıkacağını söylüyor.

1 Mayıs 1977

Tahir Abacı, 2009'da Milliyet Sanat'da "Gibi Yazmak" başlıklı yazısının girişinde şöyle diyor;

"Birincisini unuttuğunu sanmam, ikincisini hatırlar mı bilmem, Mahir Öztaş'la Taksim meydanında iki kez karşılaştık. İlki, 1977 yılının ünlü 1 Mayıs'ıydı. Büyük provokasyon başlayıp meydandan taşan kalabalık dalgalandığında, o hengâmede ilkin mitinge ayrı gitmiş olan kardeşim Sahir'le, sonra da Mahir'le karşılaştık ve biz üç 'ahir' Dolmabahçe yokuşundan aşağı indik. Polis araçları yoldan insan topluyordu. Mahir ile Sahir'in öğrencisi oldukları Güzel Sanatlar Akademisi'nin arkasında, kıyıda oturup ortalığın yatışmasını bekledik. Otuzdan fazla insanın öldüğünü sonradan, evlerimize ulaştıktan sonra öğrenecektik. Mahir ile sekiz yıl sonra, 1985 yılında aynı yerde bir kez daha karşılaştık. Mahir, o arada bir şiir ve bir hikâye kitabı çıkarmıştı."

Doğal olarak şunu düzeltmem gerekir, şiir kitabım o zamanlar Tahir'in, Yaşantı Sanat Kitapları adlı yayınevinden çıkmıştı. 1983'te, dolayısıyla onu unutmasına olanak yok, ama ilk öykü kitabım Ay Gözetleme Komitesi 1987'de yayınlandı. Sanırım ikinci karşılaşmamızın tarihi daha sonra olmalı, belki de belleğimiz, kimi karşılaşmaları o insana yakıştırdığımız bir mekâna oturtuyor.

Kuşkusuz 1 Mayıs 1977'deki karşılaşmamızı unutmadım. Yine de kimi ayrıntılar konusunda belleğimi tazeledi. O gün, öğleden önce, Gümüşsuyu'na giderek, Alman Konsolosluğu'nun önünde, yürüyüşçü kolunun alana girmesini izlemiştim. Kollarında görevli yazısı bulunan işçiler, yürüyüş kolunun yanında yürüyordu, ellerinde tornadan çıktığı belli düzgün sopalar vardı. Çoğu kez bu sopalar bir pankartla kamufle edilme zahmetine girilmemiş, öyle bir cop gibi elde taşınıyordu. Bütün alan da elele tutuşarak bu görevliler tarafından çevrilmişti. Ben, istenmeyen bir topluluktan olduğum için bir süre böyle izledikten sonra, kendi topluluğumla katılmak için Şişhane tarafına gittim, ama orada da fazla kalmadım. Sonunda, yürüyüş kolunun başı, şimdiki karakolun oralara geldiğinde, yürüyüş kolunun ortalarında biryerlerde yürüyüşe katıldım. Topluluk çok yavaş ilerliyordu. O zamanlar, yol dardı, henüz yıkım yapılarak yol genişletme çalışmaları yapılmamıştı, bu çalışmaların başlamasına daha on yıl vardı. Hiç unutmuyorum, meydana yaklaştığımızda, enikonu geç bir saatti, güneş ışınları sanki etkisini yitirmişti, yürüyüş kolunun başı, şimdi çiçekçilerin bulunduğu

yere varmış olmalı, yokuş yukarı, otuz metre kadar önümde yürüyüş kolu Taksim düzlüğüne girip gözden yitiyordu, onun için sıcak çatışmanın kaç metre önümde olduğunu bilmiyorum.

Uzaktan ilk silah seslerini duyduğumda, insanlar geriye ve iki yana doğru kaçışmaya başladı. Yine de yürüyüş kolunun bir kısmı, sanırım daha önce bu konuda kararlı oldukları için, hızlanarak ileri doğru yürüyüşünü sürdürüyordu, ama bu çok uzun sürmedi. Kalabalık geriye doğru kaçışıyordu. İstiklal Caddesi'ne açılan yollardan birine daldim, hangisi olduğunu hiç anımsamıyorum, ama oraları iyi bildiğim için, Fransız Kültür Merkezi'nin alt köşesinden, belki de hemen Sular İdaresi'nin arkasından İstiklal Caddesi'ne çıkmayı başardım. Amacım, tam da ne olduğunu anlayamadığım için, Taksim alanına yaklaşmak ve ne olup bittiğini gözlerimle görmekti. Yine o koruyucu duvarla karşılaşacağımı sanıyordum. Hemen Maksem'in köşesini dönüp meydana çıktığımda şaşırdım. Meydan neredeyse boşalmıştı, yerler pankartlarla, karman çorman dağılmış eşyalarla doluydu. Küçük topluluklar orada burada direniyordu. Hemen biraz ilerde, Sular İdaresi'nin önünde, dört beş kişi bir arabayı ters çevirmeye uğraşıyordu. Sonunda başardılar, bir iki sallanan araba, sonunda ters dönmüştü. Kimileri de sanırım sopalarla bir panzere saldırıyordu. Koskoca meydanda çok az insan kalmıştı.

İşte o sırada, Tahir ve kardeşi Sahir'le karşılaştım. Yeni polis arabaları meydana geliyordu. Koşar adımlarla, otelin köşesinden Ayaspaşa yönüne yürüdük. Kazancı'nın önünden geçerken, niye hemen evime inmedim, bilmiyorum. Geçerken yokuştan yana baktığımı anımsıyorum, belki tümüyle algılayamasam da, bir şeyler beni oraya yönelmekten alıkoymuş olmalı. Sonra, Alman Konsolosluğu'nun önüne geldiğimizde, oradan da aşağıya, eve inebilirdim. Sanırım arkadaşlarımdan ayrılmak istemedim, olup bitenleri konuşacak, karşılıklı bilgi aktaracaktık. Bizim gibi koşar adım aşağıya yönelmiş küçük topluluklar anımsıyorum. Kimileri İstanbul'a dışardan gelmiş olmalıydı, çünkü birkaçı bize yol sormuştu. Güzel Sanatlar Akademisi'nin oraya geldiğimizde, biraz sakinleşmiştik. Arka tarafta, denizin kıyısında oturduk. Sonra Fındıklı'dan yukarıya çıkıp, Kazancı Yokuşu'nun alt başındaki evime geldim. Yokuşun üstünde olup bitenleri ancak ertesi gün gazetelerden öğrenecektim.

Kristal Gazinosu

Burada kısaca Kristal Gazinosu'ndan da söz etmek gerekir. Talimhane apartmanlarının önüne, 1930'lu yıllarda, beton sütunlar üstünde yükselen bir bina oturtulmuş; Kristal Gazinosu. Dar ve uzun bir dekor biçimindeki yapının üst katı, 1940'ların eğlence hayatında çok ün yapan bir yemekli gazino olarak çalışmış. Adnan Menderes'in 1956-1960 imar operasyonunda bina yıktırılmış.

Lise yıllarımda buraya, Talimhane'ye çok sık geliyordum, ama büyük bir olasılıkla buranın yıkımı tamamlanmıştı. Sık gelirdim, birincisi dişçim Altan buradaydı. İkincisi de, sinüzitimi sabırla sağaltmaya çalışan kulak burun boğaz uzmanı İsmail Soyarslan'ın muayenehanesi buradaydı. Belki de bu zorunlu gelişlerin ikisi de tatsız olduğu için belleğim çevreyle ilgili anılarımı silip atmış, kimbilir.

Kristal Gazinosu yıkıldıktan sonra, buradaki blokun ortasına rastlayan bir yerde Otağ Restaurant vardı. Birahanelerin yayıldığı dönemde, diğerlerinden çok daha büyük olmasıyla farklı bir yer edinmişti. Arka bölümü, hemen arkasındaki sokağa bakardı, yani yıkımdan sonra geriye kalan ve günümüzde de orada dizili olan binalara. Burası, Taksim'in dağdağasından uzak, ayrı bir dünya gibiydi.

Blokun sağ tarafında Kristal Büfe yer alırdı. Burası hamburgerleriyle ünlüydü. Taksim'e gelenler buranın hamburgerinden mutlaka tadarlardı. Sonra yeni bir yıkım dalgası başladı. 1987'de Tarlabaşı Bulvarı'nın açılışı sırasında, Kristal'in arkasında kalan bu blok da yıkılarak, boşlukları meydana katıldı ve yol genişletildi.

Bu girişimle, yani Tarlabaşı bulvarının açılmasıyla Taksim Cumhuriyet Meydanı'nda, geç modernist bir yıkım hareketi daha uygulanmış oldu. Bölgedeki trafik düzeninin farklılaşmasıyla birlikte meydanın eski etkisini yitirdiği ve artık neredeyse meydan tanımından uzaklaştığı Cumhuriyet Anıtı tanımsız bir boşlukta yüzer duruma gelmiştir.

Gülersoy, meydana üçgen bir pasta gibi bakan, güzel bir apartmanın yer aldığını anlatıyor. 1920'lerin modası, mermer süslemeli bir binadır bu. Ne yazık ki bu blok ve arkası, Tarlabaşı Caddesi'nin genişletilme çalışmaları sırasında yıkıldı. Önceleri arada kalan sokak, ortaya çıktı. Bir blok, bozuk cepheli bina topluluğu. Bunlar, öndeki binanın yıkılmasıyla arkadan öne çıkmış apartmanlar. Sanırım 1986 içinde bu

bina topluluğu da yıkıldı.

Gülersoy, meydanın bu yönünde, yani su deposuyla Harbiye'ye giden cadde arasında kalan bölümde, arkadaki Talimhane bloklarının caddeye bakan cephesini oluşturmak üzere, 1930'lu yıllarda, alt katı uzun beton ayaklı, üst katı tek salon biçiminde bir bina oturtulduğunu anlatıyor.

"Sütunların altı, bir kaç dükkândan oluşuyordu. Binanın asıl kerameti, üstündeki salondaydı, bu bir Kasinoydu. Meydana bakan dar bir teras kısmı, sıcak yaz günlerinde cafe olarak kullanılırdı; içerisi 1940'lı ve 50'li yıllarda, dönemin eşyasıyla döşeli, sahnesi alengirli dekorlarla süslü, alaturka-alafranga karışımı bir keyif ve neşe yeri: Kristal Gazinosu! Halk dilindeki kısaltılmış adıyla Kristal, Taksim alanının, neredeyse ortadaki anıttan sonra gelen ünlü bir simgesi halinde, çeyrek yüzyıldan biraz fazla zaman yaşadı."

Savaş Türkiye'nin kapılarına kadar dayanıp, bütün Avrupa'yı ateşler içerisinde yakarken, ülkenin ve İstanbul'un, o zamanlar ülke nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan yoksul orta sınıf halkının başına bombalar yağmıyordur, ama açlık ve sıkıntı, ateşten gömlek gibi geniş kesimleri kavurmaktadır. Savaşın zengin ettiği karaborsacı Anadolu esnafının oluşturduğu bir sınıf bunun dışındadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın bu sıkıntılı yıllarında, Beyoğlu'nda taşradaki kılığı olan çakşırı, poturu çıkarıp, 1940'ların modasıyla kruvaze elbiseler giyen, dimdik, uzun etekli siyah paltolarını ve yana yatmış fötr şapkalarını buna uydurmaya çalışan, gömleğinin açık yakasında beyaz ipek bir eşarp, parmakları okka gibi altın yüzüklü, göbekli, bıyıklı, bakışları baygın bir takım adamlar türemiştir. İstanbul halkının o yıllarda bulduğu ve koyduğu bir isimle, "hacıağalar." İşte, İstanbul'un mazbut halkının ve orta sınıfının, hiçbir zaman kapısından adımını atamayacağı, dönemin olağanüstü özelliklerinden dolayı, artık pahalı eğlence yerlerinden sayılan, Taksim Meydanı kenarındaki, sazlı sözlü, hokkabazlı Kristal Gazinosu, özellikle geceleri, bunların topluca görüldükleri yer olurdu.

Bu noktada Çelik Gülersoy önemli bir noktaya değiniyor: "Acele ve kötü inşa edilmiş bütün şehirlerde olduğu gibi, sakıncası şurada: yıktıkça arkasından daha beteri çıkıyor. Kristal binası yıkıldıktan sonra, onun arkasından meydana ters bakan, yani cephesi değil de, yan duvari ve mutfak pencereleri gözüken apartmanlar ortaya çıkmıştı. İstanbul, nüfusu ve taşıt sayısı arttıkça, durmadan bina yıkıyor. Halbuki, yıkımlanın sonu yok. Özellikle, arkası daha çirkin

veya aynı dokudan olan yerlerde, önü yıkmak, yeni sorunlar çıkarmaktan başka sonuç vermiyor." Gerçekten de aynı sorunu, daha sonra Tarlabaşı yıkımlarında da yaşamıştık. Uzun bir süre cadde biçimsiz bina yüzlerinin düzeltilmesini bekledi.

Tarlabaşı bulvarı eskiden dar bir caddeydi. Öyle ki, Unkapanına yol birtakım dönemeçlerle inerdi. Bir keresinde, trafik öylesine sıkışıkti ki, hoş belki hep öyleydi, tam da Ömer Hayyam durağının oralarda, yarım saate yakın beklediğimiz belleğime kazınmış.

Bu arada İktisatçılar Lokali de -bunun Mısır Han'dakiyle hiçbir ilintisi yoktu- Taksim Parkı'na bakan bir binanın üst katlarında açılmıştı. Buraya gelenlerden Kozan Asova'nın sözünü etmek isterim. Kozan doğal olarak, eski İktisatçılar'a da gelirdi. Aslında kimya mühendisiydi, ama kendisini belgesel film çekimine vermişti ve Efes, Bergama belgeselleri çekmişti. O yıllarda Kozan, yanında arkadaşlarıyla, sabaha karşı İktisatçılar'dan çıktığında, küçük rakısını yanına almadan evine gitmezdi.

Yıkımlar sırasında, burada, Avusturya'dan gelen ressam bir arkadaşla, mimari korumacılık konusunu konuştuğumuzu anımsıyorum. Arkadaşımız, Viyana'dan örnekler verip, yıkımlara ateş püskürüyordu. Oysa biz, yani bu kentin hemşehrileri, bu konuda ikircikliydik.Dediğim gibi o zamanlar, trafiğin sıkışıklığı, o dar yolda, binalara bakarak saatlerce beklem canımıza okuyordu. Viyana'da yaşayan birisinin korumacılık konusunda konuşması kolaydı. Bir kentin içinde yaşayanların rahatı ve mutluluğuyla birlikte ele alınması gerektiği, bunun dışında bir korumacılığın sözde kalacağı çok açıktı. Yine de yolun genişletilmesi çalışması oldukça sancılı olmuştu. Mimarlar Odası o zaman, tam da caddenin meydana kavuştuğu bir noktadaydı, bu yıkıma direnmiş ve binayı yıkılmaktan korumuştu. O gün, binada bulunan arkadaşlar, çevredeki binalar yıkıldıkça, bu ince uzun ve eski binanın da temellerine dek sarsıldığını ve çok tedirgin olduklarını anlatıyor. Bu binanın en üst katında, şimdilerde Metalurji Mühendisleri Odasının Lokali bulunuyor ve bir lokanta olarak hizmet veriyor. Meydana bakan çok güzel bir manzarası var, sular idaresinin üzerinden. Yıkımdan kurtarılan binanın bir köşesi aykırı bir çıkıntı biçiminde, yaya kaldırımına doğru uzanıyor.

Talimhane

Adının da gösterdiği gibi, kışlanın talim yeriydi. Burası 1920'li yılların sonunda, bugünkü apartmanlarla dolarak bir semt haline gelmiş ve Talimhane olarak adlandırılmıştı.

Duhani, burayla ilgili şunları söylüyor: "Talimhane bana bir sürü anıyı hatırlatıyor. Ama tarih yazmadığım, yalnızca küçük öyküler anlattığım için bunları geçeceğim. Talimhane adı verilen yere gözü pek hayvan eğiticileri, Ben Amar Kardeşler'in ünlü Seyyar sirkinin çadırlanı kurulmuştu. Ben Amar Kardeşler'den biri Lehmann'ın yöneticiliğini yaptığı Tepebaşı'ndaki Garden Bar'da ve 'Opera' sahnesinde boy gösteren şarkıcı Matmazel Florelle ile evlenmişti."

Çelik Gülersoy, burada arazinin topografyasının bir sonucu olarak, önceleri düzlük bir alan bulunmadığını, bando mızıka talimlerinin yapılabilmesi ve kışla bir topçu kışlası olduğundan, top arabalarının gidiş gelişi için eğimli arazinin düzlük haline getirildiğini, eskilerden dinlediğini anlatıyor. Anlaşılan, 1920'lerden başlayarak beş altı katlı, beton binalar dolgu araziye yapılmış. İstanbul'un uzun ve eski deprem deneyimleri düşünüldüğünde oldukça sakıncalı bir durum.

1920'lerde Kışla kapandıktan sonra, boş kalan talim yerine, modern bir kent için uygun sayılabilecek bir plânlamayla, caddelerin santrançvarî bir plânı uygulanmış. Birbirini kesen düzgün caddelerin bir ızgarası. Arasını da, sırt sırta vermiş, hemen hepsi altı katlı beton binalar doldurmuş. 1960'lara kadar burası, içinde oturan halk bakımından, kentin oldukça seçkin bir semti haline gelmişti. Hem yeni kentin merkezinde, hem de oldukça sessiz. Çünkü o zaman motorlu taşıt yok gibi bir şey. Özellikle 1940'dan sonra Kışla kaldırılıp, alan açılınca ve İnönü Gezisi ağaçlandırılınca, Talimhane yaz kış oturulabilecek, seçkin bir semt haline gelmiş.

50'lerde başlayan sürecin sonunda semt, 60'larda artık otomobil piyasasının yasal, (ya da Türkiye döviz stokunu erittikten sonra, kaçak,) otomobil parça piyasası haline gelmişti. O yüzden hem gürültüsü arttı, hem de oturanları sonuçta büyük oranda değişti.

Talimhane başlı başına ayrı bir dünyaydı. Seksenlerin sonunda buradaki küçük dükkânlar marjinal barlara, kafelere dönüştürülmüştü. En ünlülerinden birinin adı ilk başlarda Yeşil Bar'dı, ortada kocaman

çepeçevre dönen bir barı vardı. Duvarda Zeki Müren'in kocaman bir resmi asılıydı. Daha sonraları başka isimler altında işlevini sürdürecekti. Yine dükkanların en uçta olanı, Twenty, uzun bir dönem geç vakit dans edilebilen bir yer olarak ünlenecekti. Duvarlar sıvanmamış, beton olduğu gibi bırakılmıştı. Çok küçük olduğu için de, özellikle hafta sonları içeride kımıldayacak yer kalmazdı.

Buradaki barlardan birine, Cengiz Korucu'yla elimizde kadehlerle gelmiştik. Garip bir rastlantı, Etiler'deki Star 88 adlı bardan ayrılacağız, orası zaten bahçe gibi bir yer, masamızın yakınındaki bir çalılığın dibinde neredeyse dolu bir şişe bulduk. Kim bilir kimin nesiydi. Hani filmlerde olur ya, kötü adamlara ait içi para dolu bir çanta bulunur, işte onun gibi bir şey. Neyse hem şişeyi, hem de boşalan bardaklarımızı aldık. O zamanlar ben araba da kullanıyorum. Taksim'e geldik ve elimizde kadehlerle bara girmeye kalktık. Neyse ki o zamanların kapı görevlileri daha anlayışlıydı, patronları Ceylan'ı tanıyorduk, ya da onlar bizi tanıyordu.

Tarlabaşı yolunun açılmasıyla, Dolapdere'deki kimi mekanlar yeni bir işlev kazanmıştı. Bunun bizim eğlence dünyamıza iki önemli katkısı oldu. Bunlardan birincisi, "Manastır" diye adlandırılan bina, bir aralar gerçekte bütün bir İstanbul için önemli bir kültür merkezine dönüşmüştü. Yola doğru köşeleme duran bu eski ve görkemli bina, ressam atölyeleri ile doluydu. En üstte, çatı katında bir dönem Irish Pub, giriş katında da yenilikçi oyunlar oynayan güzel bir tiyatro vardı.

İkinci gelişmeye gelince, aşağıda dolapdere de, Kasımpaşa'ya doğru, içerlek bir sokaktaki eski avlulu bir çarşı, sıra sıra dükkânlarıyla bir eğlence mekânına çevrilmişti. Adı Sadabad, tek bir kapıdan giriyorsunuz, içerde ne ararsanız var. Yemek yenecek yerden, değişik bar türlerine kadar. Bizim gittiğimiz yer, arkadaşımız Güneş Kurtulan'ın yeriydi. Hemen herkes gelirdi, yazarı, çizeri, sinemacısı, Tuncer Necmioğlu'nu en son burada görmüştüm. Arda Uskan, ö dönem senaryolar yazıyordu, ara sıra Andon'da da karşılaşırdık, Sıraselvilerde. Ben o sıralarda New York'a gideceğim, ilk görmek istediğim yer de Leonard Cohen'in şarkısında geçen Chelsea Hotel. Bunu Arda Uskan'a da anlatmışım. Benim bunu tutkuyla anlatışım hoşuna gitmiş olmalı, Arda her rastladığında, "demek Chelsea Hotel" deyip gülüyor.

Talimhane deyince benim aklıma hemen Lamartine Caddesi gelir. Bilmiyorum bunun nedeni adı mıdır, yoksa merkezi konumu mu? Taksim Gezisi'nin tam ortasına rastlayan bu cadde, talimhanenin o izgara yapısını boydan boya böler.

Izgara yapı demişken, bu Roma Kenti'nde ve sonra da New York kentinde uygulanan bir planlama biçimi. Gerçekte kendiliğinden olmayan, planlanmış bir yaşam alanının göstergesidir. İstanbul'da da daha çok, yangının boşalttığı alanlarda, ya da böyle, talim alanı olan dümdüz boş arsalarda uygulanan bir plan olmuştur. Merkez ve çevreyle ilgili yazdıklarında, Richard Sennett; "New York tam bir ızgara şehirdir, tam larak Romalıların hayal ettiği ızgara olmasa da eşit bloklardan oluşan sonsuz bir geometridir. Romalıların hayallerinin tersine New York'un ızgarasının sabit bir kenarı ya da merkezi yoktur," der.

Neyse, Lamartine gündüzleri gölgeli, güngörmüş bir caddeydi. Geceleriyse ayrı bir çekiciliği içinde taşırdı. Yolun sonunda, sabaha karşı gittiğimiz, aramızdaki adı "Nihayet Bar" olan mekân bulunurdu. Bir apartmanın birkaç merdivenle çıkılan giriş katındaydı, geç saatlerde giriş kapısını telefon ederek açtırırdık ve bu da bize sanki özel bir kulübe girdiğimiz duygusunu uyandırırdı. Aslında öyleydi de. İşletmecileri arkadaşımızdı, Cüneyt günün ilk ışıklarına dek sabırla bize katlanırdı, Münevver de öyle.

Lamartine'de yolun üstünde sağda, bir başka bar sabaha dek açıktı, öyle ki gün ağardığında bana öyle gelirdi ki, kısa bir süre sonra gündüz vardiyasına geçip kahvaltı servisine başlayacaklar. Bu bara, işini bitirdikten sonra krupiyeler, ya da başka barların çalışanları gelirdi. Dolayısıyla, bar sahibinden başka çalışanın bulunmadığı küçük yerlerde duyulan, "artık evlerimize gidelim, barcının da evi var" türünden yakınmalar bu büyük işletmede hiç duyulmazdı.

Tomris Uyar da, 80'lerin ortalarında Lamartine'de oturmuştu. Daha önceleri Levent tarafında biryerde oturuyorlardı. Arabistan'a gitmeden uğramış, Turgut Uyar'a şiir kitabımı vermiştim. Şimdi bakıyorum da, her yeni kitap yayınladıktan sonra uzun bir yolculuğa çıkmışım. Sonra dönüşümde, 83 olmalı, Tomris, Turgut Bey'in yazdığı, benim Unutulmak Tozları ile ilgili kısa bir tanıtım yazısı olduğunu söylemiş, Elele Dergisi'nin o sayısını bulup bana vermişti.

Lamartine'e taşınmaları beni sevindirmişti, yine de çok sık uğrayamadım, ama uğradığım zamanlar hep hoş anılarla ayrıldım. Selçuk Baran'la da o evde tanışmıştım, bir öğleden sonrası. Çok sonraları, 87'de, Uzak Doğu'ya yaptığım bir yolculuktan dönüşümde Tomris'i evinde ziyarete gitmiştim. Füsun Akatlı'yla da o gün, orada tanışmıştım. Tomris, benim Ay Gözetleme Komitesi için ikisinin de, birer yazı yazdıklarını söylemişti. Gerçekten de, Tomris, Yeni

Gündem'de güzel bir yazı yazmıştı. Sonraları Füsun Akatlı'nın Gergedan'da yayınlanan yazısı, Ay Gözetleme Komitesi'nin tanınmasına yol açacaktı.

Uzak Doğu'da kaptığım sanılık hastalığından ötürü bir yıla yakın bir süre içkiden uzak durmuştum. Kuşkusuz bu toplumsal yaşamımı öylesine etkilemişti ki, içmesem de, daha önce içtiğim yerlere gidiyor, aynı yaşamı sürdürmeye çalışıyordum. Taksim Sanat Evi'nde böyle bir geceyi anımsıyorum. İçmeyen birisinin içilen bir ortamda bulunması gerçekten de güçtür. Bu dönemimden esinlendiğim "Yitik Tutkular Adası" adlı bir öyküm bile vardır. Öykünün anlatıcısı, Doğu'ya yaptığı bir yolculuğun sonunda, sarılığa yakalanır ve doktoru uzunca bir süre içmesini yasaklar. Kahramanımız da, kendini iyileştirmek için, alkol bağımlılarının tedavi edildiği bir adaya atar kapağı. Bu adada, eski bir dostuna rastlayacak ve beklenmeyen olaylar birbirini izleyecektir.

Neyse, gerçek yaşama dönersek, işte o gecelerden birinde, uzun bir yürüyüşün sanırım sonunda, hızımı alamamış, Taksim Meydanı'nda öyle dönüp duruyordum. Sessiz, dingin bir gece. Çok geç değildi benim için. Tam sular idaresinin oralarda, Tomris'le bir arkadaşına rastladım. Tomris'e, yakınır gibi, içemediğimi söylediğimde, “sen de kahve içersin" deyip beni evine çağırmıştı. Günün ilk ışıklarına dek konuşmuştuk, kahve uykumu kaçırmıştı iyice, sanırım onlar içiyorlardı, doğrusu anımsamıyorum.

Kışla

Kışlaya gelince, meydanın Harbiye'ye açılan caddesinin başında, sağ tarafta yükselen anıtsal yapı, bir 19. yüzyıl kışlası idi. Tarih sırasıyla Maksem'den sonra meydanda gördüğümüz ikinci mimari yapıt, işte bu Topçu Kışlası olmuştur. Bugün Atatürk Kültür Merkezi önüne gelen yeşil alanda da, daha yalın bir yapı olan, ortası avlulu ahırlar yer almaktaydı.

Batılılaşma gelişmeleri içerisinde, kentin bitim noktası olan bu kırlıklarda yükseltilen Kışla, Abdülmecid ve Aziz zamanlarında hareketli yıllar yaşadı. Orduyu modernleştirme çabaları bağlamında, buraya büyük bir gereksinim vardı. Böylece Avrupa'da eğitim görmüş subaylarımızla, Batı'dan getirtilen yabancı uzmanlar, burada dersler veriyorlar, binanın geniş avlularında, eğitimler ve denemeler yapılıyor, teftişler düzenleniyordu.

Üçüncü Selim'in inşa ettirdiği kışlalardan iki tanesi gerçekten çok büyük boyutlardaydı. Bunlardan biri Üsküdar'da yapılan Selimiye Kışlası iken, diğeri Taksim (Beyoğlu) Kışlası'ydı. Aslında Üçüncü Selim'in yaptırdığı büyük çaplı askerî binalar yalnızca bu iki kışladan oluşmuyordu. Sadece Nizam-ı Cedid için değil Kapıkulu askerinin bir bölümü için de kışla yaptıran işte bu padişahın yaptırdığı bir başka topçu kışlasıysa, Beyoğlu Kışlası idi. Üçüncü Selim, bir takım yenilik hareketleriyle topçuları da modernize etme çabası içinde olduğundan, Taksim'deki kışlayı da yeni topçular için yaptırmaktaydı.

Devlet, 19. yüzyıl boyunca Beyoğlu'nda kışlalar ve askeri tesisler inşa etmiştir. Bu modern ve devasa boyutlardaki yapıların en eskisi, Beyoğlu'nun en kozmopolit bölgesinin çıkış yeri olan önemli bir noktasında, Taksim'de yapılmıştır. Beyoğlu Kışla-ı Hümâyunu, Beyoğlu'nun en yüksek yerine, bir mezarlık alanının (Büyük Mezarlık) kenarına inşa edilmiştir. 19. yüzyıl Beyoğlu'sunun en anıtsal yapısı olan Beyoğlu Kışlası Sultan III. Selim'in askeri reformlarının önemli bir parçasıdır. Bu kışlaya, "Beyoğlu Kışlası" ya da, "Topçu Numune Kışlası" denildiği gibi, özellikle 19. yüzyılın başından itibaren "Taksim Kışlası" biçiminde anılmıştır.

Binanın yapımına 1803-1804'te başlanmış, ilk biçimine ait inşaat 1806'da tamamlanmıştır. Yapının mimarı, büyük bir olasılıkla, dönemin saray baş mimanı İbrahim Kâmil Ağa'dır.

Pertusier'nin belirttiğine göre; Beyoğlu Kışlası, Kabakçı Ayaklanması'nda yeniçerilerin saldırısıyla zarar görmüştür. Bu duruma göre, Kabakçı Ayaklanması'nda Selimiye ve Levend Çiftliği Kışlalanı ile birlikte Beyoğlu Kışlası yıkıma uğrayan üçüncü kışla olmaktadır. III. Selim'in tahttan indirilerek öldürülmesiyle sonuçlanan isyanda, bu saldınlardan yine de en az zarar gören Beyoğlu Kışlası olmuştur. Tahta geçen II. Mahmud döneminde Beyoğlu ve diğer kışlaların tamir ve onarımları da ihmal edilmemiştir.

Tamiri 1811 yılında gerçekleştirilirken mimarbaşı Hafız Mehmed Emin Ağa kışlanın eski planında küçük değişiklikler yapmıştır. 1818 tarihli bir belgede, Beyoğlu'daki Topçu ve Süvari Kışlası'ndaki tamirat ve inşaatla su yollarının yapımından söz edildiğine göre, bina bu kez biraz büyütülmüş olmalıdır.

Günümüze ulaşamamış olan bu anıtsal yapının en eski resmi Charles Pertusier'nin kitabında bulunmaktadır. Michael-François Preault tarafından çizilen bu resim kışlanın 1811 yılındaki durumunu yansıtmaktadır. Bu kitapta, bu resimden başka kışlanın betimlemesini yapan anlatımlar da bulunmaktadır. Pertusier isyan sonucundaki yıkımdan söz ettiği gibi, yapının mimarisiyle ilgili kısa bilgiler de verir. Pertusier'nin kitabındaki bu resimle yapının daha geç dönemlerde çekilen fotoğrafları karşılaştırıldığında, bunlar arasında kimi mimari değişiklikler göze çarpar.

Kışla, çeşitli tarihlerde onarımlar geçirmiş, nihayet Abdülaziz döneminde kapsamlı bir inşaatla köklü biçimde değiştirilmiştir. Oryantalist düzenlemeler bu son inşaat sırasında uygulanmış olmalıdır.

Yapının mimarisine gelince; Topçu Kışlası, plan şeması olarak 19. yüzyılda yapılmış olan diğer kışlalara benzer. Ortada dikdörtgen biçiminde bir avlu ve bunu çevreleyen yan kanatlardan oluşur. Köşeler bir miktar çıkıntı yaparak ve yüksek tutularak belirginleştirilmiş, yan kanatların ortası anıtsal kapılarla vurgulanmıştı. Kapılarla kuleler arasındaki iki katlı alçak bölümler cephe düzenlemesi ve bezeme açısından yalındı. Sivri kemerli iki yatay pencere sırası simetrik olarak düşey parçalara ayrılmıştı. Ayırıcı düşey elemanlar, bezemeli saçak kornişinden taşırılıp yükseltilerek dekoratif etkileri güçlendirilmişti. Köşe kuleleri üç katlıydı ve alçak kanatlarda olduğu gibi, ortalarda yükselerek alınlıklar oluşturan bir saçak kornişiyle çevrelenmişti. Köşe noktaları, soğan biçimli tepelikleri bulunan küçük kulelerle değerlendirilmişti.

Avlusunda bulunan mescit, Mihrişah Valide Sultan vakfı'nın geliriyle yapılmıştı. Bu mescit XX. yüzyılın başlarında yıkılmış olmalıdır. Yapının güney cephesinin önünde at ve arabaların koyulduğu mekânlar, batı tarafındaysa geniş bir talim yeri vardı.

Hiç kuşkusuz, yapı bütünü içinde bezeme açısından en yoğun alan, bugünkü Cumhuriyet Caddesi yönüne açılan anıtsal giriştir. Bu bölüm, iki yanındaki sekizgen kuleleri ve kademeli bir alınlıkla taçlandırılan kapısıyla cephe düzleminden bir hayli öne çıkar. Giriş yapısı iki kattan oluşmaktaydı; zemin kat, üstteki asıl kata göre daha alçaktı. Zemin katta, sekizgen kulelerin serbest kenarlarında sivri kemerli birer pencere ve bunların üzerinde birer levha bulunmaktaydı. Kapı, yedi açıklıklı bir portikonun gerisindeydi. Ortadaki en büyük açıklık, kenarları yuvarlatıldığı için kemer görünümünde olmakla birlikte düz atkılıydı. Ana açıklığın iki yanındaki küçük açıklıkların at nalı biçimli kemerleri, büyük birimlerin de sivri kemerleri vardı. Bütün kemerlerin başlangıçları sütun başlıklarına değil, bunların üzerindeki konsollara dayanmaktaydı. Zemin katla birinci katı, mukarnaslı bir korniş ayırmaktaydı.

Birinci katta kulelerin her yüzünde sivri kemerli birer pencere vardı. Pencerenin üzerindeki yüzeye yonca yaprağı biçiminde büyük bir bezeme elemanı yerleştirilmiş, ayrıca yuvarlak bir pencere açılmıştı.

Çokgen gövdeli kulelerin köşelerinde yüksek pilasterler yer almaktaydı. Pilaster başlıklarının üzerinde yükselen düşey parçalarla, pencere ve bunun üzerindeki geniş yüzey sınırlandırılmıştı. Orta bölümde de altı tane sivri kemerli pencere aşağıdaki açıklıklara karşılık gelecek biçimde düzenlenmişti. Pencerelerin arasında sütunlar bulunmakta, bunların başlıkları üzerindeki düşey parçalar saçak seviyesine kadar yükselmekteydi. Pencerelerin üzerindeki alanlarda, yüzeyi ağ bezemeyle doldurulmuş, yüksek birer niş vardı. Ortadaki bir çift pencerenin üzerindeki nişin içinde saltanat arması yer alıyordu. Bu arma, yapının stadyum olarak kullanımı sırasında çekilmiş fotoğrafında yerinde görülmemekteydi.

Birinci katın geometrik bezemeli pencere önü korkuluğu kuleleri de sarmaktaydı. Kulelerin üzerindeki soğan biçimli kubbeler anıtsal etkiyi, aynı zamanda da oryantalist düzenlemeyi tamamlayan elemanlardı. Orta bölüm, mazgal görünümünde, dişli bir saçak kornişi ile sonlaniyordu. Ortadaki parça kademelenerek yükselmekte ve üçgen alınlık görünümünü kazanmaktaydı.

Kışlanın, biçim açısından bir analizini yaparsak: Yapının bezeme açısından en yoğun bölümü olan ana kapısı, diğer kanatların yalın tasarımıyla karşıtlık içinde ön plana çıkmakta ve uzun cephenin yatay etkisini dengelemekteydi. Cephe düzeni, aynı yüzyıl içinde Batı'da inşa edilen egzotisist mimari ürünleri anımsatan bir anlayıştaydı. Birbiriyle organik bir bütünlük içinde olmayan bazı oryantalist elemanlar seçilmiş ve yer yer abartılı bir şekilde yanyana getirilerek kullanılmıştı.

Girişte geniş bir açıklık ve iki yanında buna oranla çok dar iki açıklıktan oluşan üçlü grup Osmanlı mimarlığında örneği olmayan bir düzenlemeydi. Sütun başlıkları üzerinde yükselen düşey parçalar, at nali kemer ve soğan biçimli sahte kubbeler, ilk anda göze çarpan yabancı etkili, "egzotik" elemanlardı.

Birinci katta, her pencerenin üzerine rastlayan büyük nişler içindeki ağ bezeme, Magrip ve İspanya'daki yapılardan seçilerek kullanılmıştı. Kulelerin ve birinci katın saçak hizalarında bulunan mazgal şeklindeki dişli bitiş elemanları ile de yine Magrip-Endülüs yapılarında karşılaşılır. Topçu Kışlası bu biçimsel özellikleriyle, egzotik tasarımıyla, Magrip bileşenli Oryantalizm modasının İstanbul'daki en "Batılı" temsilcilerinden biriydi.

Taksim Kışlası, Sultan Abdülaziz devrinde en önemli kışla durumundaydı. Padişah, Mısır gezisinden döndükten sonra düzenlenen şenlikler sırasında bu kışlada yemek yemişti. Taksim Meydanı, hem olağanüstü, hem de en süslü ve ışıklı gecelerden birini yaşamıştı. Yıl, 1864 idi. Ondan sonra gelen Padişah Abdülhamid, askere ve orduya önem vermekle beraber, elindeki gücü paylaşmaktan çekindiği, her şeyi Yıldız Sarayı'nda topladığı, törenlerden hoşlanmadığı ve kentte de fazla gözükmediği için, başkentte bir çok yer gibi, Taksim Kışlası da Abdülaziz dönemindeki görkemini, gözdeliğini ve canlılığını yitirmişti. Kışla, 30 yıldan fazla zaman, durgun ve sönük bir koca "askeri saray" olarak, varlığını sürdürecekti.

31 Mart Olayı

13 Nisan 1909 günü, tarihimize "31 Mart Olayı" diye geçen, isyanlar ve ayaklanmalar başladı. Gerek bu olayların sürmesi, gerekse 24 Nisan 1909 günü, Selanik'den gelen ve "Hareket Ordusu" adı verilen İttihat ve Ter ki'ye bağlı birlikler tarafından stırılması sırasında, Beyoğlu'nda önemli çatışmalar olmuştu. Harbiye öğrencileri, olayda etkin görevler yüklendiler. Bir bölüğü Beyoğlu'ndaki elçiliklerin korunmasını üstlenmiş, diğer bölüğü de, Taksim Kışlası'na yapılan saldırıya katılmaktaydı.

Ecvet Güresin, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişi sırasında, Beyoğlu'ndaki olayları şöyle anlatmaktadır:

"Harbiye öğrencileri Beyoğlu'nu tutmuşlar, ayrıca bir bölük Harbiyeli de, sefarethanelerin kapılarını tutmağa memur edilmişlerdi. Hareket Ordusu, topçu kışlasından gelecek ateş ihtimaline karşı, Talimhane gerisindeki çukurluğa yerleştirilmişti. Bir ara pencerelerden gelen Yaşasın hürriyet' çığlıklarına aldanan Hareket Ordusu birliği, Taksim Kışlası'na açık açık ilerlerken, çok şiddetli bir ateşe daha tutulmuşlar ve hayli kayıp vermişlerdir. Sonunda, kışla toplarla döğülmek ve yıkılmak suretiyle ancak teslim olmuştur.

"Ordunun genç ve aydın subayı olan Muhtar Bey, yanına bir subay ve bir müfreze alarak Taksim Karakolu önünde, Harbiye'ye doğru yürüyüşe geçmiş ve o sırada karşısına kışladan kaçan birkaç isyancı avcı askeri çıkmıştır. Askerler müfrezeyi görür görmez ateşe başlamışlar ve ilk kurşunla Muhtar Bey vurulmuştur. Binbaşı'nın vurulduğu yer bugünkü Şehit Muhtar Caddesi'dir."

“Taşkışla’daki vuruşma, daha önce işaret ettiğimiz gibi, Hareket Ordusu'nun İstanbul'u işgali sırasında, en fazla can kaybına sebep olan küçük çapta bir savaştır. Taşkışla'ya hücum eden birliğin başında Binbaşı Enver Bey bulunuyor ve harekâtı, şimdi Divan Oteli'nin karşı tarafinda, halen mevcut bir apartmanın çatısından yönetiyordu. Ancak top ateşi ile uzun süre döğüldükten sonradır ki, Taşkışla teslim olmuştur."

Beyoğlu'nda tam bir karışıklık vardır. İleride çok önemli görevler alacak tarihi kişiler burada çarpışmaktadır. Sonradan, Harbiye Nazını ve paşa olacak, Binbaşı Enver Bey gibi; daha sonra Türkiye Büyük

Millet Meclisi Başkanı olacak Kâzım Karabekir Paşa da, o sırada kolağası rütbesiyle, Taşkışla ve Taksim Kışlası'nı ele geçirmek için çarpışanlar arasındadır.

Olayların bir başka tanığı olan, Ferik Amiral Sir Henry F. Woods, yani Woods Paşa; Osmanlı Ordusu'nda görevli bir başka Ferik Amiral, Sir Douglas Gamble'ın Beyoğlu'ndaki konutu çevresindeki ve Taksim'deki çarpışmaları; yazmış olduğu anılarında ayrıntılı biçimde anlatmıştır. Anlatılanlar, küçük bir savaştan görüntülerdir. Gerçekten, Galata ve Pera, 1294 yılında Venediklilerin, Galata'da bulunan Cenevizliler'e saldırıp, 1296 yılında da Galata'yı yakmalarından bu yana; ilk kez, savaş boyutlarında çatışmalara tanık olmuştu.

Abdülhamid son haftalarını yaşarken, 31 Mart olayında, Kışla başkaldıran askerlerin üslendiği bir kaç merkezden biri olmuştu. Hareket Ordusu İstanbul'a girdiğinde, burası teslim olmaya direnmiş ve 24 Nisanda çevreyi kuşatan Makedonyalı birliklerin top dahil, çeşitli silâhlarla açtığı ateş sonunda, zarar görmüştü. Olayı yaşayan bir İngiliz yazanın verdiği ayrıntılı bilgiler ve yayınladığı belge fotoğraf, pencerelerin epeyce yıkılmış olduğunu gösteriyor. Bu olaydan sonra cephe doğal olarak tamir edildi, ama anıtsal binanın aldığı bu yaralar, onun sonunun başlangıcını ifade ediyordu.

Ardı ardına gelen Trablus, Balkan ve I. Dünya Savaşı yıllarında Kışla, içinde yetiştirdiği birçok evlâdını, Arabistan'ın kızgın çöllerine, Balkanların, hatta Orta Avrupa'nın sarp karlı dağlarına yolladı. Onların çoğu bir daha geri gelmedi. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra askeri gücün, karar ve hareket odaklarının Ankara'ya geçmesinden sonra, eski başkentin daha pek çok yapısı gibi, Kışla da tam anlamıyla terk edildi.

Cumhuriyet kurulduğunda, Ankara'daki yoksul hükümet, yine birçok saltanat yapısı gibi, Topçu Kışlası'nı da onaracak ve bir işlev verecek parayı bulamıyordu. Koca yapılar bütünü, iyice köhnemiş ve yıpranmıştı. Cephe olanca güzelliğiyle duruyordu, fakat kanatlardaki binalar, boşaltmıştı. Sıvalar yer yer dökülmüş, çok bakımsız durumdaydı. Önüne de gereksiz binalar yapılmıştı.

Taksim Stadyumu

20. yüzyılın ilk yıllarında kışla avlusunda futbol oyunları oynanmıştı. Avlu, esas itibariyle kışladaki askerlerin spor ve eğitim alanıydı. İstanbul'un işgali yıllarında, kışlanın batısındaki talimhane meydanı futbol ve başka sporlar için bir spor alanına dönüştü. Bu durum Cumhuriyet döneminin başlarında da bir süre devam etti.

İstanbul'un ilk stadyumu, Taksim Gezisi'nin yerindeki Topçu Kışlası'nın avlusunda yapıldı. Bu kışlada uzun yıllar I. Topçu Alayı kaldı. Mütareke yıllarında Fransız işgal kuvvetlerine mensup Senegalli askerler burada barındırılırken kışla Makmahon Kışlası adını aldı. Daha sonra onların ayrılmasıyla boşalan kışlanın avlusunda Beyaz Ruslar at yanışları düzenlediler.

Futbola karşı artan ilgi ve bu kışlanın karşısındaki Talimhane alanında yapılan maçların topladığı büyük kalabalık, o sıralarda bir spor dergisi yayımlamakta olan Said Çelebi'yi boş durumda bulunan Taksim Kışlası'nın avlusunu bir stadyuma dönüştürme konusunda yüreklendirdi. Said Bey 1921'de o dönem için büyük sayılabilecek bir yatırimla burasını güzel bir stadyuma dönüştürdü. İstanbul'da bisikletler de yeni yeni yayılmağa başladığında, burası bu iki tekerlekli araçlar için de iyi bir egzersiz yeri haline geldi. Ancak bazı Türk kulüpleri idarecilerinin nedense ona karşı giriştikleri boykot kötü sonuçlar verdi. Stadyumu maçlar için kiraya veremeyen Said Bey sonunda Bork adında bir Maltalıya devretmek zorunda kaldı. Bork, kapısına büyük bir Yunan bayrağı astığı stadyumda çeşitli sportif gösteriler tertipledi. Özellikle Türk takımlarının işgal kuvvetlerine mensup İngiliz ve Fransız asker takımlarıyla yaptıkları maçlar büyük ilgi gördü.

İstanbul'un kurtuluşundan sonra Bork İstanbul'u terk ederken stadyumu tekrar Said Bey'e devrettiyse de ilk denemeden büyük zarara uğrayan stadın kurucusu bu kez işletme işini Menazırzade Abdülaziz Bey adında bir manifatura tüccarına bırakmayı yeğledi. Bundan sonra Taksim Stadyumu adıyla anılan stat 18 yıl İstanbul sporuna hizmet etti. Türk Ulusal Futbol Takımı ilk maçını 26 Ekim 1923 günü bu stadyumda Romanya'ya karşı oynadığı gibi güreşte ilk ulusal karşılaşma olan Balkan Güreş Şampiyonası, atletizmde ilk ulusal karşılaşma olan Balkan Atletizm Şampiyonası, bisiklette ilk ulusal karşılaşma olan Türkiye-Bulgaristan müsabakası ve binicilikte ilk

ulusal müsabaka olan Türk-Bulgar milli konkurhipikleri hep burada yapıldı.

Taksim stadyumu ana caddeye bakan kısmında iki ahşap tribünü ve ortasında şeref balkonu; Harbiye ve Taksim yönlerindeki kale arkaları ve Mete Caddesi'ne bakan bölümündeki açık kısmıyla yaklaşık 8 bin kişi alabiliyordu.

Kışlanın Yıkılması

Taksim'deki bu kışla, top silâhının, 15. yüzyıldan beri geleneksel olarak imal edildiği yer olması dolayısı ile adını taşıyan, Tophane semtindeki ünlü Topçu kışlalarından, daha büyük ve kapsamlıydı. Tophane'deki kışlaları, Melling'in gravürlerinden biliyoruz. Bunlara bakarak denilebilir ki, Taksim Kışlası, özellikle cephesiyle, yapı olarak daha gösterişli, anıtsal bir binaydı.

Kışlanın resimleri, yıkımıyla gerçek bir kayıp yaşandığını ortaya koyuyor. Bu resimleri ve kışlanın kapladığı alanı görünce, hemen Moskova'da, Kızıl Meydan yakınlarında kaldığım oteli anımsadım. O da tam bir kışla yapısındaydı, otele girdikten sonra, en yakın asansörde indikten sonra bile uzun koridorlar boyunca yürümek zorundaydınız, ama büyüklüğüyle gerçekten de etkileyiciydi. Birden fazla ana girişi vardı, buralarda da dükkânlar. Ortasının da, Madrid'de Plaza del Mayor gibi bir meydan olarak kullanılabileceğini düşündüm. Gerçekten de büyük bir kayıp.

Doğan Kuban, özellikle orta ve köşe bloklarının güzelliği ile dikkatleri çeken 130 yıllık bu anıtsal yapının, sivil kullanıma açılarak korunamadığını, böylece Beyoğlu'nun en önemli kültürel miraslarından birinin yok edildiğini söylüyor.

Çelik Gülersoy'da kışlanın yıkılmasına üzülenlerden. "Belki bina harap olmuştu, göze hoş gözükmüyordu, ama onarılabilirdi" diyor. Binanın, yer kaplayan bölümünün, asıl anıtsal kışla yapısı olmadığını, bugün Atatürk Kültür Merkezi'nin önüne gelen yeşillik bölümü kaplayan ahırlar kaldırılıp alanın açılabileceğini, kışlanın bırakılabileceğini söylüyor.

Onun önerileri de akla uygun; ortası bir park olarak kullanılabilir, dört cephesini kuşatan bina dilimleri restore edilebilir, orta bahçede doğayla içiçe oturan halk, yeşilliğin olmadığı Venedik'teki San Marco Meydanı'ndan daha fazlasıyla tarihi zenginlikle dolu bir ortamın tadını, çok daha fazla çıkarabilirdi. Anıtsal ön cephe, caddeye bir görkem katmış olurdu. Bina, resim sergileri, konser mekânlarıyla çok iyi kullanılabilirdi. Böyle uzayıp gidiyor öneriler ve düşler. Ne yazık ki, sonunda kışla, bir anda silinip gidiyor.

Dr. Kırdar'ın, Taksim'e çeşitli dönemlerde eklenmiş olan yapıları

sökerek ve harap, köhne bir görünüm yansıtan manzarasını değiştirerek, alana modern bir kimlik kazandırması, döneminde ve daha sonra çok beğenilmiş, bir çoğu zorunlu değişikliklerdi. Tıpkı daha önce, Tarlabaşı yıkımındaki yaklaşımımda, çoğu zaman korumacılığın, o kentte yaşayan halkın önceliklerinin ve rahatının dışında düşünülemeyeceği konusunda söylediğim gibi. Fakat, bunların genel karakteri, dönemin "modernizm" anlayışından ayrılamaz. Oysa kışla gibi benzersiz bir yapit korunabilmiş olsaydı, İstanbul'un katılımcı ortamına ve kişiliğine daha uygun bir iş yapılmış olurdu. Kentsel bellek gereksiz bir kesintiye uğramaz, dümdüz bir boşluk yerine, ortaya çok daha kişilikli bir alan çıkmış olurdu.

1940'lardaki bu yıkım ve yapım hareketi, hatta sonralan 87'deki Dolapdere yıkımları, Newyork'ta Moses tarafından yapılan uygulamayı andırıyor.

Marshall Berman, Katı Olan Buharlaşıyor'da; "New York'un mode kültüre katkısı gibi görülebilecek birçok imge ve simge arasında son yıllarda en çarpıcı olanı, modern yıkım ve tahribat imgesi oldu," der. Sonra çocukluğunu geçirdiği Bronx'dan söz etse de, asıl sözünü etmek istediği Robert Moses'dır. O bütün bu yıkım ve yeniden yapım projelerinin arkasındaki adamdır. "Bronx'u yanıp açan vahşice çalışmaların boyutları, yanında Moses'in kendi megalomanyak iktidar hırsı bile küçük kalan bir toplumsal sürecin parçasıydı," der.

Moses'a Richard Sennett'da değinir. "Çoğunlukla bir planlama şeytanı olarak görülen Moses aslında bir bakıma daha ürkütücü bir şeydi, çoğunlukla ne inşa ettiğini anlamayan muazzam güç sahibi bir insandi," der ve "güttüğü toplumsal amaçlar yeterince açıktı," diye sürdürür. "Onun planlamacılığı çeşitliliği ortadan kaldırmaya çalışıyordu."

Atatürk Kültür Merkezi Yangını

Meydanın doğu, yani Boğaziçi tarafı ve yamaçları, azınlık ve Müslüman mezarlıkları ile kaplanmıştı. Ayaspaşa Mezarlığı Müslüman, Harbiye yönü Ortodoks ve Gregoryen kabristanlarına ayrılmıştı. Meydan kenarındaysa bostancıbaşıların işlettiği geniş bir açık hava kahvesi yer alıyordu.

1920'li yıllarda Ayaspaşa Mezarlığı ortadan kaldırılmış ve bugünkü apartman dizileri, Gümüşsüyü Askeri Hastanesi'nin bulunduğu yere kadar yayılmışlardı. Prost'un öne sürdüğü projelerden bazıları uygulanmıştır. Bunlardan biri olan, Dolmabahçe Sarayı arkasındaki vadi için tasarlanan stadyumun, kentin sonraki gelişimi içinde büyük bir hata olduğu sonradan anlaşılmıştır. İkincisiyse Taksim'de yapılması öngörülen opera binası projesiydi, bu proje otuz yıl gecikmeyle uygulanmıştı.

Gümüşsuyu, Taksim'in gerçekte bir tepe olduğunu bize anımsatır, tatlı bir kıvrımla meydana bağlanır, Mete Caddesi'yle devam eder. Meydanın bu ucunu kesin bir çizgiyle belirler. Dr. Kırdar, 1940'ta Mete Caddesi'ni asfaltlayıp, karşısını da bir "gezi"ye dönüştürdü. 1946'dan 1969'a kadar, rekor sayılabilecek uzun bir süre içinde de apartmanlardan kurtarılabilmiş büyük bir parsele, opera binası yapıldı. Daha önceleri burada, cephesini sarmaşıklar kaplamış üç katlı güzel bir bina vardı. Bu Elektrik İdaresi'nin yabancı müdürünün konutuydu.

Kültür Sarayı, açıldıktan sonra, büyük bir ilgi gördü. O sıralarda lisede son yıllarımdı ve benim de epey gitmişliğim vardı. Sonra bir gece, aniden çıkan bir yangın, her şeyi küle çevirdi.

Kültür Sarayı yangını, doğrudan tanık olmamla, iyice bir belleğime kazınmış. O gece, kolejden arkadaşım Ömer Belik'in Park Otel yakınlarındaki evlerindeydim. Ömer o gece, evin önündeki küçük parkın (ki dedesinin zamanında eski bir Ermeni mezarlığıymış) kıyısındaki duvarın üzerinde oturmuş balerinlerin ağladığını söylüyor. Benim anımsadıklarıma gelince, Kültür Sarayı'nı yakından görebileceğimiz bir yere dek yaklaşıyoruz. Sonra cepheden görebileceğimiz bir yere doğru ilerliyoruz, ama havaya yayılan kıvılcımlar, patlayan pencereler ve yüzümüzü kızıla çeviren sıcak parlamalarla ısı o derece yükseliyor ki, güvenli bir uzaklığa çekilmek

zorunda kalıyoruz.

O dönem, yılların düşü olan opera binasının, bir gece, birkaç saatin içinde tutuşarak, enkaz haline gelmesi çok eleştirildi. Kimisine göre, para harcayıp, opera binası dikmekle, hem bakımını, hem güvenliğini sağlayabilmek, ayrı şeylerdi. Büyük umutlarla yapılan, bu cam cepheli görkemli binanın, içine koyulan güvenceli cihazları kullanmasını bilecek teknik kadrolar verilmediği için, deneyimsizlik ve sorumsuzluk yüzünden yandığı söylendi.

Kültür Merkezi'ndeki yangın, sonuçta ülkemizdeki bir anlayışı açığa vurmaktadır. İster tepkisel bir davranıştan kaynaklansın -sağcıların yaktığından kuşkulanılmış, ama suç solcuların üzerine atılmıştı- isterse de ihmal bu sonuca yol açsın, yıllar süren bir çaba sonuçsuz kalıyor, batı sanatıyla aramızda oluşan yüzyıllara dayalı uzaklığı aşmak yine acı bir biçimde kesintiye uğruyordu.

Eski defterlerden birinin içinde buldum, aslında hepsini atmam gerekiyordu, neyse, sanırım hemen o gece uyumadan önce, "Yangın" başlıklı birşeyler yazmışım. Gerçi lisede oldukça sık yazıyor gibi görünsem de, bu yangının beni oldukça etkilediği anlaşılıyor. Şimdi bina orada, ama sonraki yıllarda yaşananları düşünüyor, bu uzak anının neler yitirip, nasıl değiştiğini düşünüyorum. Geçmişi şimdiyle karşılaştırıp, yoksul ülkesinin güçlükle bitirebildiği bir binanın yanışı karşısında üzülüp ürpererek yangını izleyen, kaygısızca uyuyacağı için kendisini suçlayan ve serüvenlerle dolu bir dünyanın henüz önünde olduğunu sanan o liseli çocuğa artık hemen hiç benzemediğimi anlıyorum. Yine de o geceyi, şimdi bana da oldukça yabancı gelen, o gözlemci gencin yazdıklarından okumak ilginç olabilir.

o büyük kızıllığı görmemiş de olabilirdim
her şeyden habersiz uyuyor olurdum
sakin bir gece olurdu bu kez de
oysa ne değişirdi yanıyordu yılların emekleri
kültür yuvası alev olmuştu çatırdayan
basınçlı sular umutsuzluk olmuştu
gökyüzüne yükselen serin Taksim gecesini ısıtan
cehennem olmuştu tüm bina seyircilerin
korkulu gözlerinde oynaşan alevler
hevesli oyuncusuydu bu hazırlıksız tragedyanın
sıcaktan genleşen hava şiddetle patlattı camları
alevler fışkırdı gökyüzüne doğru
dil çıkarıyordu şu çaresiz şaşkın kalabalığa
bir binanın içinden la traviata fidelio rigoletto

her yer alev alev yanıyor tonlarca demir eriyordu
sanki bir cadı kazanıydı ama söndü yavaşça
sususu gibi büyük bir orkestranın karardı alevler
soğudu hava o tekdüze gecelerden biri başlıyordu
uyudum hiçbir şey olmamış gibi sonra gün doğdu
bu kayıptan habersiz uyuyanların üzerine
her şey tüm uyumayanlar uyuduktan sonra biter
ki bir anı olsun tanığı olduğumuz olaylar
başlangıçsa tüm elemlerini atıp uyandıkları zamandır

Neredeyse iki yıl, binanın enkazı kaldırılmadı. Sonunda Cumhuriyet Alanı'nın bu görünümü uygun kaçmadığından, operanın onarımı bitirilerek, 1972 yılında tekrar açıldı. Bu kez 'opera' adı kaldırılarak, binaya "Atatürk Kültür Merkezi" adı verildi. Daha sonraları da, bu yeni ad, basında kısaltılarak AKM biçimine dönüştü.

Burada, yangını her ne kadar gözlemlemiş olsam da, bir de içerden, hayır mecaz anlamında değil, gerçekten yangın sırasında içerde olan birisinin bakış açısından anlatmak isterim.

Aslında, Devlet Tiyatrosu oyuncu ve yönetmenlerinden Nur Subaşı'nın unutulmaz öyküleri vardır ve bir dönem çeşitli katkılarla zenginleşerek neredeyse bir söylenceye dönüşmüştür. Ona arkadaşları Nur Bey der, zaten kendisi de, "Beyim, ben böyle gözlüklü ve kel olarak, bir Nur Bey olarak doğmuşum," diyerek bunu doğrular. Ben de bundan sonra, yeri geldiğinde, ondan Nur Bey olarak söz edeceğim.

Oysa burada sözünü ettiğim şey, bir “Nur Bey” öyküsü değil, gerçekten de Nur Subaşı'nın ölümle burun buruna geldiği bir yaşamda kalma kavgası. O zamanlar tanışmıyorduk, ben o sırada yangını dışardan izleyen bir lise öğrencisiyim.

O akşam, bilindiği gibi, Atatürk Kültür Merkezi'nde Cadı Kazanı oynanıyor. Nur Bey, Tutna rolünde. Bir baskı ortamı var oyunda. İşte Tütiva, evdeki zenci hizmetçi, tutkular, güç ve şeytan derken, Kerim Afşar sahneden, o etkileyici sesiyle, tümcesine başlıyor ve "yanıyor..." derken, gerçekten de tutuşan perdelerle yangın başlıyor.

Herkes kaçışıyor. Nur Bey'le Sönmez Atasoy, bir yerlere geliyorlar, ama önlerine bir cam çıkıyor. Öyle böyle değil, gerçekten de kalı kalın bir cam, ama can pazarı, sonunda Sönmez Atasoy camı kınıyor ve öylece kurtuluyorlar.

Park Otel

Ayaspaşa çok rüzgârlı bir semttir. Atatürk Kültür Merkezi'nden sonra, karşı kaldırıma geçtiğimizde, Gümüşsüyü Caddesi'nin ve Ayaspaşa semtinin başına ulaşırız. Solda uzanan 1920-30 tipi apartmanların yerinde, eskiden Müslüman mezarlığı yer alıyordu. Biraz ilerde de, 19. yüzyılın sonunda, Hariciye Nazını ve daha sonra Sadrazam olan Tevfik Paşanın görkemli büyük ahşap konağıyla, onun yanmasından sonra yerine yapılan, 1930'larla 1960'lar arasının ünlü "Park Oteli" vardı.

Duhani'nin yazdığına göre, önceleri bu bina İtalya sefiri Baron Blanc'a aittir, zaten binayı da o yaptırmıştır, ülkesine geri çağrıldığındaysa, bu sarayın bedelini hükümetinden geri almayı başaramamıştı. Bunun üzerine Padişah'a koşup derdini anlattı. Padişah da binayı satın aldı. Daha sonra da Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'ya armağan etti. Tevfik Paşa Londra'ya elçi olarak gidince de ondan sonra gelen Hariciye nazırları, burada oturmaya başladılar. Abdülhamid düştüğünde, İttihatçılar, Londra'ya Sefirliğe giden Tevfik Paşa'ya; "Bir jest yapıp mülkiyeti devlete iade etmesi," önerisinde bulunurlar, ama Paşa yüz vermez. Onlar da bir şey yapamaz. Tapu, tapudur. Bu bir yangının ana binaya zarar vermesine kadar böyle sürüp gitti. Sonra bina onarıldı, bazı değişiklikler yapıldı, kat çıkıldı, genişletildi ve hariciye nazırlarının bu en eski konutu nihayet bir otel oldu. Otelin adı Miramare olur. Kiracı da, sonunda bulunur: Çalışkan, dürüst, efendi bir kişi olan, Aram Hıdıryan.

Otelin bir başka ünlü konuğu, Yahya Kemal olmuştur. Evlenmemiş, yalnız kalmış şaire, devlet, yani Menderes, otelde bir oda özgülemiştir. Tek bavulu yatağının altında, otel konukluğuyla göçebeliği birleştiren şair, uzun yıllar geçirir burada.

Park Otel, 1979'da kapandı. Yerine kondurulmak istenen o büyük beton blok, örgütlenen Ayaspaşa halkı tarafından durduruldu, iyi bir hukuk savaşının sonunda, üst katları yıktırmayı başardılar.

Park Otel'in barı kapandıktan sonra, çalışanlarından biri, Varan'ın yanındaki Park Kafeterya'yı kurdu. Özellikle, Devlet Tiyatrosu'na yakın olduğu için, oyuncular buraya ilgi gösterdi. Küçük ve sevimli bir bardı. Daha sonra, tam karşıda, Kazancı Yokuşu'na inen merdivenlerin oraya taşındı.

Alman Sefareti

O yıllarda Prusya Krallığı, Alman İmparatorluğu'na dönüşmüştür. Prusya Krallığı'nın temsilciliği daha önce, şimdiki Alman Lisesi'nin bulunduğu Yazıcı Sokağı'ndaydı. 1871'de Prusya Elçiliği, Alman İmparatorluğu Büyükelçiliği'ne dönüşünce, Almanlar daha dikkat çekici bir yerde yeni elçilik binası yaptırmak isterler. O zamanlar buraları hep mezarlık. Harbiye tarafları azınlıkların, Ayaspaşa yamaçlarıysa, müslümanların. Bunun üzerine, Gümüşsuyu'nda, yolun denize bakan tarafındaki mezarlık sahasından Almanlara arsa verilir.

Almanlar, Kulekapısı Mevlevihanesi'nin alt tarafında, biraz çukurca bir yerde bulunan temsilciliklerini hem bina, hem de konum olarak daha gösterişli kılma gayretine kapılmıştı. Böyle bir hareketin temelinde, gerçekte, devletin büyümesi olgusu yatıyordu. Almanlar, devletlerinin güçlenmesini İstanbul'daki temsilciliklerine de yansıtmak istiyorlardı. Zira, o yıllarda Prusya Krallığı, Alman İmparatorluğu'na dönüşmekteydi.

18. yüzyılın son çeyreğinden sonra Osmanlı Devleti ile Prusya Krallığı arasındaki ilişkiler gelişme kaydetmişti. Türkler, ikinci Mahmud devrinden itibaren Almanların askerî bilgilerinden ve daha sonra da teknolojilerinden yararlanmak istemişlerdir. Türkiye'de hizmet yapmış Alman generallerinin en tanınmışlarından Moltke ve Kolmar von der Goltz bu binada çalışmıştı.

Almanlar yeni elçilik binası yapmak isterken, âdeta elçilikleriyle de tek başlarına dikkat çekecek bir mevkiye yerleşmeyi gözetiyorlardı. Belki saraya daha yakın bir yerde olmayı da akıllarından geçiriyorlardı. Onun için gözleri Beyoğlu'ndaki elçilikler çevresinin uzağındaki bir yerdeydi.

Eski Beyoğlu, bugünkü Taksim Meydanı'nda bitiyor. Alman İmparatorluğu, gelişmeleri öngörürcesine, o zamanki şehir sınırlarının biraz dışına yerleşmeyi kabul eder: Ayaspaşa. Almanlar, Osmanlı başkentinde nüfuzlarını geliştirmelerinin başlangıç dönemini yaşarken kendilerine Ayaspaşa müslüman mezarlığından arsa ayrıldı. Köln'lü Goebels adında bir mimar buraya koskocaman bir bina dikti. Yapımı üç yıl gibi çok kısa bir sürede tamamlanan bina 1877 güzünde tümüyle bitirilmiş. Bütün görkemiyle Boğaz'a karşı, eski doku içinde göze çarpıyor, çatıda köşelere yerleştirilen, çıkma bölümleri ile

beraber, 12 adet bronzdan kartal, heybetli yapıya daha da bir saygınlık veriyordu. Saray ve kışlalardan sonra Beyoğlu'nun en büyük binası bu olmuştu.

Yeniden Meydan, The Marmara Oteli

Ayaspaşa'dan Taksim'e doğru, Çin Lokantası'nın yapay kapısını geçtiğimizde, önümüze çıkan dönemecin oldukça rüzgârlı bir yer olduğunu görürüz. Çelik Gülersoy'un çocukluğunda ve gençliğinde, burada tek katlı bir yapı varmış ve otobüs terminali olarak kullanılırmış. Sonraları yerine vakıflara ait, komplike suratlı bir iş hanı yükseldi. Ondan sonra, günümüzde gökyüzüne doğru, tepemizde yükselen Etap Oteli'nin bloku var. Bu blok, önce Amerikan Otelcilik firması "Intercontinental" olarak 1975 yılında açılmıştı. Fakat 1970'lerin kaotik çalışma ortamı içerisinde, grevlerden ve boykotlardan bunalan şirket, oteli kapattı. Birkaç yıl boş kalan blok, daha sonra "Etap Oteli" adıyla, yeni bir işletme tarafından devralındı.

Otel blokunun yerinde eski İstanbul'un güzel binalarından biri vardı. Osmanlı Bankası'nın Fransız Genel Müdürü'nün konağı olarak yapılmış, ünlü mimar Vallaury'nin elinden geçmiş, biraz Viyana, biraz Beyoğlu stilinde, barok bir yapı. Duhani'ye göre, "Binanın bölümlere ayrılmasıyla ilgili değişiklikleri üstlenen de Mimar Vallaury. Dış tarafa rüzgârlıklı bir balkon ilâve ederek onarıma bir şark havası vermeye çalışmış." 1960'lara kadar bu binada, yabancı bir girişime dayanan "İstanbul Kulübü" yer almıştı. Kulüp daha sonra Sıraselviler'de kalan son dört tarihi taş yapıdan birisine sığındı, daha sonra da yabancı kökenli üyelerin çoğunun ölmüş veya gitmiş olması yüzünden, tümüyle silinip gitti.

Otelden sonra, aşağıya doğru inen Kazancı Yokuşunun başına kadar bir kaç bina yer alıyordu. Osmanlı Bankası Genel Müdürü'nün konağına bitişik olanı, İngiliz Pears'in eviydi. Duhani bu evle ilgili şunlan söylüyor: "İstanbul Kulübünü birkaç adım geçince İngiliz Mr. Pears'ın eski evi Mina Apartmanı'na ulaşırız. II. Abdülhamid'in emir subayı ve piyade eğitimcisi Mareşal von Kamphoevener de bu evde oturmuştu."

Daha sonra da resimlerde görüleceği gibi, iki katlı basit bir binada, Beyoğlu'nun 1930-60'lar arası en gözde gıda pazarı bulunuyordu. Rum kökenli Kirku ailesinin ünlü "Ankara Pazarı." Beyoğlu'nun hali vakti yerinde tabakası, alışverişlerini buradan yaparlardı. Kapıdan girince sol tarafta uzanan reyonlarda, nefis peynir çeşitleri, salamlar, turşular,

aynca rengarenk pasta, reçel ve meyveler bulunurdu. Bu binaların hepsi, yerlerini, Etap Oteli gökdeleninin meydana bakan restoran ve cafe gibi bölümlerine bırakmış bulunuyorlar.

Kazancı Yokuşu'nun öteki başında Pamuk Eczanesi vardı. Hemen karşı köşesindeki Ankara Pazarı yıkılıp yerini otel aldığında, İstanbul'un ilk kitap fuarı otelin Kazancı Yokuşu'na da kapısı olan, alt iki bodrum katlarında açılmıştı. Sanırım ertesi yıl da burada açıldıktan sonra taşındı. Mekânın kitap sergilenmesi için yetersizliği ortadaydı. Sıkışık kitap reyonları, iki katı bağlayan daracık merdiven daha dün gibi aklımda.

Gazete Tezgâhında Akşam Gazeteleri

Pamuk Eczanesi'nin önünde küçük bir gazete tezgâhı vardı. Akşam telaşının başladığı saatlerde kurulurdu. Benim Arnavutköy'den tanıdığım Oğuz Selvi, bu gazete tezgâhında çalışırdı. O zamanlar jeofizikte öğrenciydi. İlk kez onunla buraya gelerek tezgâhı işletenlerle tanışmıştım. Sanırım 60'ların sonu olmalı. Yıllarca meydanın kıyısında dikilip onu gözlemledim, onun için “dikilmek" sözcüğüyle demek istediğim hep sözcüğün gerçek anlamı, bir eğretileme değil.

O yıllarda kimi gazetelerin akşam baskıları çıkardı. O sıralarda gece çıkan gazeteler çok önemliydi. Televizyonun tek kanallı olduğu bir dönemde, bu ertesi günün haberlerini bir gün önceden öğrenmek demekti; ki bu büyük bir ayrıcalıktı. Gazeteler bir arabayla gelir, arabanın acelesi vardır, ama bunun trafiğin akışıyla bir ilgisi yoktur. Başka tezgâhlar da onları beklediği için çabuk davranmak zorundadırlar. Bir iple bağlanmış gazete yığınını yolun kıyısına savurup atarlar, yaz günüyse havaya bir toz bulutu savrulur. Kışsa ve yağmurluysa, ya tezgâhın başındaki arkadaş koşturur, ya da gazeteyi getiren arabadakilerin, su birikintisine düşürmeden atmaları gerekirdi.

Benim için bu tezgâh, bir tür buluşma yeriydi. O zamanlar, sular idaresinin ve postanenin önündeki tezgâhlar aynı Urfalı aileye aitti. Pamuk Eczanesi'nin önündeki tezgâhın sahibi Zeki Gerger arkadaşımızdı. Kendisi de o zamanlar öğrenciydi ve burada çalışanlar çoğunlukla öğrencilerden oluşurdu. Kardeşi Nihat'da, PTT'nin önündeki tezgâhta dururdu.

Genelde geç saatlere kadar burada kalırdım. Uzun yaz günlerinde burada arkadaşlarla söyleşmenin tadına doyulmazdı. Çoğunlukla da kimin hangi gazeteleri alacağı, hangi otobüse yetişeceği bilinirdi. Yazın böyleydi de, kışın koşullar çok amansız olurdu. Hava erkenden karanır, insanlar koşuşturur, kimi zaman elleri donan arkadaş para üstünü güçlükle verirdi. Yağmur, ya da kar yağdığında, uyduruk bir naylon tenteyle korunmaya çalışırdık. Kuşkusuz, ben istediğim zaman sıcak bir yere gidebilir, ya da yokuşun hemen aşağısındaki evime dönebilirdim. Yine de o yıllara özgü bir dayanışma ve sorumluluk duygusu beni bunu yapmaktan alıkoyar, kimi zamanlar gazete tezgâhının toplanmasına yardım ettikten sonra ayrılırdım. Kalan

gazetelerin iade edilmesi gerekirdi ve bu gazeteler isimlerine göre tasnif edildikten sonra, sayılır ve bağlanırdı. Taksim Meydanı'nın poyrazı gerçekten de dayanılmaz olurdu. Kimi kez apansızın çıkan bir rüzgâr tezgâhı birbirine katardı. Bütün bu güçlüklere karşın her şey çok güzeldi. Süreç içinde, tezgâhın üstünü örten naylondan, o naylonu tutan geçici iskelete, rüzgâra karşı alınacak önlemlere kadar her şey, deneyimin sonucunda, adım adım keşfedilmişti. Tezgâh demirdendi, sağlam olmalıydı, yağmur geçirmemeliydi, çünkü her gece, geç saatlerde, dergiler içine doldurulup, asma kilitle kilitlendikten sonra, yokuşun hemen aşağısında, kahvenin yanında, ertesi akşam, zamanı geldiğinde, yeniden yukarıya taşınmak üzere yol kıyısında bırakılıyordu.

Hemen yolun aşağısındaki kahvenin yerinde şimdi bir lokanta ve otel yükseliyor. Kimi zaman tezgâha uğradığımda, hava soğuksa, başka kimse yoksa, arkadaşımın yerine tezgâha bakar, onu aşağıya, kahveye ısınması ve gereksinimlerini gidermesi için yollardım. Kimi zaman da çayımızı, yukarda, tezgâhın başında içerdik. Altmışların sonuydu, kanyak ısıtıcı, ucuz bir içkiydi.

70'lerin başından başlayarak, o fırtınalı yıllarda gazetelerin satışları artardı. Kızıldere olaylarında bir hafta boyunca gazetelerin yok sattığını anımsıyorum. Bütün o yılların olaylarını burada, o gazete tezgâhında izledik. Kimi gazete alıcıları dayanışma belirten kimi sözler ederlerdi. Sivil polislerden korkulan, özellikle öğrenci olmanın bile gizil suçlu anlamına geldiği yıllardı o yıllar. Dayanışma olarak algılayacağımız her söz bizi gerçekten de mutlu ederdi.

Taksim'de yaşanan kimi kötü ve kanlı olayların ertesinde, hiç olmazsa o gece gazete tezgâhı açılmazdı. Bu konuda bir zorluk ya da yasaklama olmadığı her durumda tezgâh açılırdı. Ne de olsa kentin en önemli meydanından geçenler ertesi günün haberini merak ederlerdi.

Diyelim "Kanlı Pazar" ertesinde, ölü sayısı kaçtı, Sibel Erkan'ın rehin alınmasında son durum neydi, 1 Mayıs katliamı konusunda yöneticiler ne diyordu, Kültür Sarayı yangını bir kaza mıydı, değilse, kim yapmıştı? Televizyonun olmadığı, radyonun gelişmediği bir dönemde, insanlar bütün bu soruların yanıtını gazetelerde arardı.

Ailem İstanbul'a gelmeden önce, Maarif Koleji'nde yatılıydım, hafta sonları çıktığımda Arnavutköy'de kalıyor, Pazar akşamı geldiğinde Moda'ya dönüyordum. Ailemle birlikte artık Kazancı Yokuşu'na taşınmıştım. Doğal olarak da akşamlarımın çoğunu gazete tezgâhında geçiriyordum.

Lise ikinin ortaları olmalı, hafta sonları eve geliyor, Pazar akşamı okula gitme zamanı geldiğinde, karnıma ağrılar giriyordu. Samsun Koleji'nden İstanbul'a gelmeme yol açan uyumsuzluk, ya da kaygı hastalığı her ne derseniz deyin, beni burada yeniden bulmuştu. Tek sözcükle ölesiye sıkılıyordum. Sonunda babam beni, o zamanların ünlü doktoru Ayhan Songar'a götürmüştü.

Gündüzcü oldum, bunun anlamı şuydu, her akşam Moda'daki okulumdan çıkıyor, vapurla karşıya geçip Kazancı Yokuşu'ndaki evime geliyor, ertesi gün de, sabah vapura binip okuluma gidiyordum. Yine de başlangıçta mutluydum. Taksim'i, meyhaneleri, yalnız başıma içmeyi işte bu dönemde keşfettim.

Haydar Ergülen, Varlık'ın Ağustos 1998 tarihli sayısında yazdığı "Mahir Bir Hikâyeci" başlıklı yazısının girişinde bir yerde diyor ki;

"Mahir bir hikâyeci, Mahir Öztaş'tan başka kim olabilir ki? Ben Mahir'i yıllarca Taksim'deki büfelerin orada, eskiden bir seyyar gazete bayii vardı, onun yanında görürdüm. Fakat İstanbul'da değil, Ankara'da tanıştık, o askerliğini yapıyordu, henüz bir kitabı yoktu ama şiirler yayımlıyordu dergilerde. Şiirle başladı, ilk kitabı da şiirdir, "Unutulmak Tozları" 1983."

Bu seyyar gazete tezgâhının yaşamımda önemli bir yer taşıdığını belirtmem gerek. Burada ilginç olan, meydanın yoğun bir köşesinde, nice mahrem söyleşiler yaptığımız bu noktanın, tanıdığım insanlarla selamlaştığım bu yerin, gerçekte herhangi bir otobüs durağı denli kamuya açık olduğu. Şimdi kendime biraz dışardan bakıyorum, bir fotoğrafa bakar gibi. Burada dikilmemin ne kadar geniş bir zaman dilimine yayıldığını anlıyorum. Kuşkusuz öncesi de var, 60'ların sonuna kadar gidiyor. Oysa Haydar'ın sözünü ettiği "yıllar" çok sonraları olmalı. Belki gazete tezgahı da, Pamuk Eczanesi'nin oradaki değil, büfelerin orada, hemen İstiklal Caddesi'nden sonraki dönemecin başladığı noktada. Çünkü sonraki yıllarda, Zeki arada bir oradaki tezgahın başında dururdu.

Ankara'ya gelince, gerçekten de Ankara'da, o dönem orada yaşayan edebiyatçıların çoğuyla tanışmıştım. Askerliğimi bitirip de (bu uzun bir öykü, tümüyle Ankara'da kalmadım, ama sonunda orada bitirdim,) İstanbul'a dönünce, bir şirkette bir süre mimarlık yaptıktan sonra mimar olarak çalışmak üzere Medine'ye gitmiştim. Sanırım dönüşüm 1984'leri bulmuş olmalı.

Bir de, Bodrum'da geçirdiğim uzun bir tatilin ardından, 1985'lerin ortası, İstanbul'da yeniden işe girince, kısa bir süre de Bebek'te oturdum. Gazete tezgâhının başında geçirdiğim gecelere uzunca bir ara vermiş olmalıyım. Gerçi Bebek'te oturduğumu söyledim, ama ben Taksim'den hiç kopamadım.

Üstelik otobüsler o zamanlar, meydanın ortasından kalkardı, Boğaz'a giden otobüslerin durağıysa gazete tezgâhının hemen tam da karşısındaydı. Böylece, Bebek'e dönmek için de bu durağı kullanır olmuştum.

Benim yaşamımda bu otobüs duraklarının, özel bir yeri, tatlı anıları var. Sıcak yaz günleri, oturduğum semt olan Arnavutköy'e dönmek üzere Taksim Meydanı'na ulaştığımda, otobüsü dönüş için burada bekler bulurdum. Gelen bir kaç yolcuyla, giderek biriken küçük bir kalabalık, sabırla kalkış saatini beklemeye koyulurdu. Ben de, bir an önce Boğaz'ın kıyısındaki o serin köye dönmek, Akıntıburnu'nda denize girmek, ya da vapur iskelesinin yanında balık tutmak için, sürücüden gelecek bir devinimi beklerdim. Oysa o zamanların İstanbul'unda her şey çok yavaştı. Çoğunlukla da cam kenarını seçerek, her şeye karşın, yaşadığım Boğaz kıyısındaki köyden çok daha canlı, güneşin altında parlayan anıtı, 1960'ların o sessiz ve sakin Taksim Meydanı'nı izlerdim.

Taksim'den Arnavutköy'e eski tip taksi dolmuşlar kalkardı. Bunlar kare dama işaretli, üzerinde değişiklik yapılmış Amerikan arabalarıydı. Taksim Gezisi'nin AKM'ye yakın köşesinde beklerdi bunlar. Tuhaftır, en son ortadan kalkan dolmuşlar da bunlar, Bebek, Arnavutköy dolmuşları olmuştur. Tramvay hatlarında da öyle, en son Bebek hattı kaldırılmış, yerine konulan troleybüsler de Bebek son durak olarak çalışmış ve sonunda onlar da kaldırılmıştır.

Sonra birden zaman geçti, ama durakların yeri henüz değişmedi. Artık 80'lerin ortalarıydı. Galatasaray'da özellikle o yıllarda çok ünlü olan Mısır Apartmanı'ndaki İktisatçılar Lokali'nden geç vakit istemeye istemeye çıkıp, Boğaz'a kalkacak son otobüsü yakalamak için koşturduğumu çok hatırlarım.

İktisatçılar Lokali, gerçekten de çok güzel bir bina olan Mısır Apartmanı'ndaydı. Trocadero Tiyatrosu'nun yerine 1910 yılında inşa edilmiş. Mısırlı Abbas Halim Paşa tarafından Mimar Osep Aznavuryan'a yaptırılan bina önceleri Paşa'nın kışlık eviymiş. Bir zamanlar binada Mehmet Âkif Ersoy da oturmuş. Neyse, binanın üçlü cephe düzeni, balkon ve loca boşlukları ve cephe heykelleriyle, diğer

Beyoğlu yapıları arasında mimari açıdan hemen dikkati çekerdi. Doğal olarak bizi ilgilendiren, o güzelim balkonlardan aşağıya yansıyan ışıktı, geç vakitte lokalin de kapanma olasılı bizi korkuturdu. Önce apartmana, sonra da işyerine dönüşen bina, 80'lerde, özellikle geceleri, yalnızca İktisatçılar Lokali'ne gelenler tarafından şenlendirilirdi. Binanın girişindeki merdivenler bile çok albeniliydi.

Lokal'e gelince, yüksek tavanlı salon çok güzel düzenlenmişti, geniş pencereleri vardı. İşletenler sanatla ilgili insanlardı. Müdavimlerin ötesinde, ki bunların çoğu yazar çizer takımıydı, kente kısa süreli konuk gelen arkadaşları da burada görmek olanaklıydı. Sözgelimi, kimin tanıştırdığını unuttum, ama Behçet Aysan'la burada, hemen barin önünde tanışmıştım.

Sonra Valideçeşme'ye taşındığımda, eve dönüş, yine Taksim üzerinden, uzun gece yürüyüşlerine dönüşmüştü. Mete Caddesi'nden değil de, Harbiye'den, Askeri Müze'nin yanındaki parktan geçip Maçka'ya inerek.

Karlı bir gün, Osmanlı Sokağı'ndan aşağıya kayarak inmiştim. Sol yandaki demirlere çarptıktan sonra, sağdaki bir çöp konteynırı hızımı az da olsa kesmiş, aşağıya caminin önüne dek kaydıktan sonra güçlükle durabilmiştim.

Burada yine böyle bir arabayla dönüşü anlatmak istiyorum. Bana kalsa belki unutmayı yeğlerdim, ama Seyhan Erözçelik birkaç kez yazmak için izin istedi. Zaten gerekmezdi de, istediği zaman yazabilirdi, ama sanırım yazmadı, sonuçta kısaca da olsa anlatmak bana düştü.

Şair Seyhan Erözçelik'in Cihangir'de oturduğu sıralar. Çünkü Mustafa Irgat'la birlikte kaldıkları bir Gümüşsuyu evini de anımsıyorum. Neyse, 80'lerin sonu, içiyorum ve araba kullanıyorum, çok kötü bir alışkanlık, ne denli kararlar aldıysam da olmamıştı. Sonra sigarayı bırakır gibi, birden karar aldım ve bir daha bir damla bile içsem araba kullanmadım.

İşte o yıllarda, Ortaköy'de, barlardan birinde, Seyhan'la karşılaştım. Epeyce bir içtikten sonra, bardan çıktık, o zamanlar Seyhan da Cihangir'de oturuyor. Benim arabayı arıyoruz, ama nereye park ettiğimi bir türlü anımsamıyorum. Neyse, bu yeterli bir işaretti. Seyhan'ı evine bıraktıktan sonra, evime gitmeliydim, ama öyle yapmadım. Seyhan biraz daha içmeyi önerdi ve onun evinde içmeyi sürdürdük. Sonra, saat kaçtı bilmiyorum, evim hemen biraz aşağıdaydı, bunun da rahatlığıyla içip duruyordum. Seyhan birden

Garipçe'ye gitmeyi önerdi. Neredeydi bu, işte Karadeniz'de, yani bizim Şile gibi mi, yok, Sarıyerin o taraflarda. Tamam, dedim, önce Sarıyer sırtlarına çıkıp, teknesi olan bir Kaptan'ı alacaktık. Ben bir robot sürücü durumunda Seyhan'ın talimatlarını dinliyor ve arabayı kullanıyordum. Açıkçası ne karşı çıkacak ne de tartışacak gücüm vardı. Hatta soru sormak bile beni yoruyordu. İşte buradan çık, şuradan sola dön, tamam. Sarıyer sırtlarında, Kaptan'ı aldıktan sonra yeniden yola koyulduk. arada, sanırım Seyhan'ın kararsız talimatlarını da uygulamaya çalışan bir sürücü olarak sağa sola da çarpmış olmalıyım, ama durmadım. Çevremiz bir gece karanlığıyla sanılmıştı, ama bunun nedeni sarhoşluk muydu, yoksa hava bozmuş da, kara bulutlar çevreyi mi kaplamıştı, bilmiyorum. Oysa biz Cihangir'den yola çıktığımızda bile günün ağarmış olması gerekirdi, neyse bunu da hiç sorgulamadım. Garipçe'ye vardığımızda gün biraz aydınlandı. Tekneye çıktık, fırtına var, dalgalar mendireğin üstünden aşıyor. Yemek yedik teknede, bir soba, cayır cayır yanıyor, yorgunluk ve uykusuzluktan öylece sızmışım. Uyandığımda kimse yok, soba neredeyse kıpkırmızı olmuş, zaten ahşap bir teknede ne sobası bu, tekne öyle bir sallanıyor ki, ayakta durmak çok güç. Neyse kalkıp rıhtıma baktım, Seyhan'la diğerleri kıyıda, teknenin ipini falan çekiyorlar. Rıhtıma çarpan tekne ya ipini koparıp açılacak, ya da kendini parçalayacak. Öte taraftan, mendireği aşan dalgalar gerçekten de ürkütücü. Neyse, olay yatıştı, daha doğrusu ben de aşağıya indim, biraz dinlenmiştim ve yola çıkmak için hazırdım. Dönüş yolunda, Sarıyer tepelerine vardığımızda birde ne görelim, kar yağmış ve yollar bir karış kar. Kim bu kent için dört mevsimi de yaşar dediyse, doğru söylemiş, ama demek istediği sanırım dört mevsimi bir arada yaşar, olacaktı. Bir ara baktım, sağımız tepe, solumuz uçurum, aşağıda, bayağı aşağıda kar altında evler, araba kayıyor. Ayağımı frene basıp öyle kazık gibi kaldım, Seyhan'la Kaptan arabanın önüne geçip durdurmaya çalışıyorlar. Durum şu, oturduğum yerden, Seyhan'la Kaptan'ın arabanın önünde ve araba tarafından aşağılardaki o güzel manzaraya doğru sürüldüğünü görüyorum. Uçuruma onlar bir metre, arabanın önü iki metre kala durduk. Yavaşça geri vitese aldım, korka korka gerimizdeki yükseltiye arabanın kıçını dayadım. Sonra neredeyse yükseltiye sürtünürcesine hep sağa direksiyon kirarak, tehlikeli alanı aştık. Kentin içinde hava biraz daha yumuşaktı. Seyhan'ı Cihangir'de evine bıraktıktan sonra, yani saatler önce yaptığım işi kötü bir deja vu duygusuyla yeni baştan yaparak, aşağıya indim. Kazancı'ya geldiğimde, kendimi öyle yorgun duyuyordum ki, birileri yardım etmese, arabayı bile park etmeyi başaramadan, öylece bırakıp uyumaya gidecektim.

Sıkıyönetim Yılları

Seksenlerin başlarında, özellikle sıkıyönetimden ötürü, sokağa çıkma yasağının uygulandığı gecelerde, Taksim tam bir şenlikti. Sanki savaş zamanlarındaki yaşam açlığını andırır bir biçimde, yasağın başladığı ana dek, sokakta kalmak, açık bir yerler bulup içmek için, yasak insanı neredeyse kışkırtırdı.

Burada bu "şenlik" kavramını kısaca açıklamak isterim. Burada sözünü ettiğim Bahtin'ci bir "şenlik" değil. Daha çok, ilk kez, yıllar önce sinematekte izlediğim "Sıradan Faşizm" filminin adında olduğu gibi, bir acıları küçümseme halidir. Acılar bizim dünyayı bir şenlik olarak görmemizi, eğlenmememizi, savaşmamızı engelleyemez, boyun eğmemizi sağlayamaz, kısacası bizi yıldırıp, canımızı sıkamaz anlamındadır. Yoksa bu İstanbul'un merkezi sayılan yerde bile kendimi, adı konmamış bir ülkenin taşrasındaymışım gibi duyduğum çok olmuştur.

Şimdi karakolun sokağına açılan köşedeki bir yer, o zamanlar birahaneydi ve sokağa çıkma yasağının başladığı saate dek içki verirdi. Tam da yasak başladığında, müşteriler sokağa sepetlenir, hepsi şaşkın ördekler gibi, ara sokaklara dağılırdı. Sanırım birçoğunun kaldığı yer, çevredeki otellerdi. Bir keresinde Mustafa Irgat, bizim Ufuk Üsterman'la burada içmeye başlamışlar, sonra tam sokağa çıkma yasağı başladığında, Mustafa yakınlarda bir yerde içki veren bir yer bildiğini söylemiş. Bu işe Ufuk'un aklı pek yatmamış olsa da, bu çekici öneriye karşı koyamamış ve birlikte eski bir otelin lobisinde içmeye başlamışlar. Sabaha doğru, Mustafa neredeyse sızmaya yakın, bu otelde kaldığını söyleyip odasına çıkmış. Ufuk sabaha dek, burada, otelin lobisindeki bir koltukta, sokağa çıkma yasağının kalkacağı saati beklemiş.

Benim de, buradan ucu ucuna ayrılıp, arka sokaklardan eve gittiğim çok olmuştu. O zamanlar genç olmak başlı başına sizden kuşkulanılması için yeterliydi ve sizi sarhoş olmak da kurtaramazdı. Bir keresinde bir kız arkadaşımla Çiçek Pasajı'nda içtikten sonra, onu evine bırakmak üzere yola çıktım. Biz daha Taksim Alanı'na varmadan yasak başladı. O zamanlar İstiklal Caddesi şimdiki gibi kalabalık değildi, hele ki Taksim Meydanı. Meydanı boydan boya geçip, arkadaşımı Alman Konsolosluğu'nun aşağılarındaki evine bırakmam gerekiyordu. Ortalıkta hızlı hızlı koşuşturan bir iki kişiden başka

kimsecikler yoktu. Bizim hızlı yürümemiz de olası değildi, kaldı ki koşmanın da hiç güvenli olmadığını söylememe gerek yok. Arkadaşımı evine bıraktıktan sonra, evime gitmek üzere yola çıktım. Sonunda bir yerlerde önüme askerler çıktı. Biraz ilerdeki evimi gösterip, kimliğimdeki adres olduğunu kanıtlayana kadar çok uğraşmıştım.

Bolahenk Apartmanı

Gazete tezgâhı her gece yeni baştan kuruluyordu. O sıralarda Ömer Belik'te aramıza katılmıştı. Zaten bir süre sonra, 70'de babası Muzaffer Belik, Kazancı Yokuşu'nun aşağısında Bolahenk Sokağı'ndaki apartmani (Bolahenk Apartmanı) yapacak, Ömer'ler de Ayaspaşa'dan aşağıya taşındıklarında, bu çatı katı önemli bir buluşma noktası olacakti. Ömer'in arkadaki odasında, sıkı tartışmalar yapılır, müzik dinlenirdi; pencerelerden görünen, Cihangir'in tepelerindeki evlerin ışıkları, sanki bir New York yanılsaması yaratırdı.

Saygın toplumbilimci Mübeccel Kıray, Ömer'in halasıydı, Yaşar Kemal'de aile dostları. Nazım Hikmet'in kendi sesinden okuduğu şiirleri, Ruhi Su'nun türkülerini hep o günlerde dinledik. Özellikle Nazım'ın şiirleri, o zamanlar, öyle her yerde bulunan şeyler değildi.

Refik Algan ve Haşim Müftüoğlu, kolejden arkadaşımızdı. Haşim henüz Çatış adını kullanmıyordu, daha şiire bile başlamamıştı, tek tutkusu satrançtı. Sonra Aykut Köksal, benim Akademi'den sınıf arkadaşım. Gemi fakültesinden Ömer'in arkadaşı Ümit Tohumcu. Zeynep Sayın, Ömer'le kardeşi Murat'ın çocukluk arkadaşıydı. Daha sonraları Zeynep'in babasıyla babamın hukuk fakültesinden sınıf arkadaşı olduklarını babamdan öğrenecektim. Akademiden başka arkadaşlar da gelirdi.

75'de Ömer, doktorasını tamamlamak için Londra'ya gitti, ama kardeşi Murat Belik'in yerleştiği odasında, bu küçük sohbet toplantıları, yeni katılımlarla genişleyerek sürdü. Refik neredeyse düzenli geliyordu, Lale Müldür katıldı aramıza, sonra Selim İleri, Faruk Şüyun, Ahmet Tulgar, Haluk İnci.

Yaz akşamları, binanın üzerindeki terasa çıkardık, Cihangir'in karşi tepeleri ışıklı gözler gibi, arkamızda hemen tepemizde bir heyula gibi park otel, karşıda Kızkulesi, Selimiye.

Sonra bir akşam, nasıl başladı bilmiyorum, karşılıklı korkutucu öyküler anlatılıyor, kimin etkileneceğini görmek istiyorduk, sonra içimizden birinin üzerine yoğunlaştık, ötekiler arasında kendiliğinden gizli bir ittifak oluşmuştu. İşte korku oyunu oynamaya böyle başladık.

"Korku Oyunu (1989)" adlı kitabımda bulunan ve kitaba adını veren

öykü için esinleyici oldu bu ev ve teras. Doğal olarak bir başka esinleyici sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağıydı.

Aynı öyküdeki dışarıdan denetlenebilen asansör, bu binanın keyfe keder davranan emektar asansöründen başka bir şey değildi. Bunu ilk kez gelen Ufuk Üsterman'ın üzerinde denemiştik. Ufuk, uzun bir süre, kendiliğinden inip çıkan asansörün insafına sığınmış, yazgısını kabullenmiş bir halde beklerken, sonunda onu yukarı çektiğimizde, dehşet içinde bize başına gelenleri anlatırken biz onu, inanmaz oyuncu bakışlarıyla izliyorduk. Terasta, karanlıkta havaya pirinç atarak, görünmez kuru bir yağmur etkisi oluşturmak benim buluşumdu. Değişik zamanlarda, değişik kişilerde uygulandı. Gerçekten de, öyküde olduğu gibi, belki korku oyunu bir oyun olarak başladı, ama bütün bu uygulamaların, esinlenmelerin sonunda, onu siyasal bir öyküye dönüştürdüm.

"Korku Oyunu" adlı öykü, sokaklarında örgütlü bir dehşetin sürdüğü bir dönemi anlatır. Sıkıyönetim nedeniyle sokağa çıkma yasağının olduğu bir dönemde insanlar evlerinde kapalı kaldıklarında, korku oyunu oynamaktadırlar. Korku Oyunu'nda kurban asla önceden belirlenmez, oyunun gelişmesi içinde kendiliğinden belirir. Oyun sırasında, baskı ve zorbalıktan kaçınmak için, oyunun dört kuralı vardır. Bunlar; oyunun gönüllü olması, oyunun asla sürekli olmaması, oyun işlevselliği ve oyunun küçük topluluklar içinde oynanmasıydı. Korku Oyunu'nun gelişme sürecinde, ne yazık ki bu kurallar, oyuncuların rekabetini engelleyemez; sonunda yönetme ve gücü ele geçirme savaşı başlar. Sonuçta oyunculardan biri öldürülecek ama buna kaza süsü verilecektir. Oyunun kuralları çiğnenmiş ve istenmeyen bir yönetme ve güç savaşı başlamıştır.

Bu arada, yeri gelmişken, Faruk Şüyun, Beyoğlu, ya da Taksim barlarından çıkışımızda insanları izlediğimizi, bir keresinde giysilerimizi değiştirerek, sanırım paltolarımızı, bunu çeşitli kereler bir oyuna dönüştürdüğümüzü anımsattı. Bunu başka yerlerde, başka arkadaşlarımla da yapmıştım. Neyse, bundan esinlenerek, "Öyküye Açılan Kapı" adlı öykümde anlatmıştım bunları.

Yalnız bir adam barda içerken, yakınındaki bir masada oturan bir çiftin konuşmalarına kulak kabartmaktadır. Konuşma sürdükçe, adam, buradan kendi yaşamına ilişkin kimi sonuçlar çıkarır. Sonraları çiftle tanışırlar ve dost olurlar. Bu arada, çevrede, adamı ve bu çifti dinleyen başkaları da vardır. Bu yeni dinleyicilerde doğal olarak, dinlediklerinden kendilerine ilişkin yeni sonuçlar çıkarırlar.

Bir Devrin Sonu

Gazete tezgâhında, ya da arkadaki büfede önce söylentiler başladı. "Bina satılmış, Pamuk Eczanesi kapanacakmış" diye. Bu gerçekten de bizim için bir devrin sonu olurdu. Öte yandan Taksim Meydanı gelişiyordu, Pamuk Eczanesi kapanmasa bile, gazete tezgâhları bir düzene koyulacaktı eninde sonunda.

Yine soğuk bir akşam, Sıraselviler'e doğru yürüyüp birşeyler içeyim. Peki ama yıl kaç olsun? Mevsimlerden hangisi? 80'lerin ortalarında, Kazancı Yokuşu'ndan sonra köşeyi dönene kadar, yine çok tanınmış bir kaç bina ve firma vardı. Pamuk Eczanesi'ni geçtikten sonra, Mengerler firmasının yer aldığı taş cepheli, güzel, soylu bina, daha sonra da, köşeyi dönmeden yabancı dergi ve gazetelere meraklı kişilerin yanım yüzyıla yakın uğrak yeri olan gazeteci, dergici dükkânı yer alırdı.

İlginçtir, sanıyorum 90'larda, buradaki binalardan birinin altında kitapçı da açılmıştı. Kitapçı dediysem, binanın altında koskocaman bir mekân, hangi kitabı ararsanız var, bu kadar merkezi bir yerde bir kitapçı, olacak iş değil, ne kadar sürdü anımsamıyorum.

Çok rüzgâr alan bu köşeyi dönünce, Sıraselviler yönünde solda bloklar yanyana dizilidir. Beş on bina vardır burada. İlki, İstanbul Umum Sigorta Hanı, altında, 20-30 yıldır KLM ofisi yer alıyor. Üstündeki katlarda da, çeşitli firmalar ve özellikle, İstanbul Umum Sigorta Şirketi.

Bu binanın yerinde 19. yüzyılın sonunda, Hariciye Nezareti Genel Sekreteri olan aslı Fransız kökenli ünlü Nuri Beyin Châteauneuf panjurlu kârgir konağı yer almaktaydı. Bu yapıda 1940 ve 50'li yıllarda okumuş bir bayan olan Münevver Hanım'ın oğlu adına açtığı Aydın Okul barınmıştı. Yanındaki evde, General Doktor S. Numan Bey oturmuş.

Duhani, S. Numan Bey'i şöyle anlatıyor; "Rahmetli, kızıl sakalıyla pek sempatik, mavi camlı kelebek gözlükleriyle pek muzip görünürdü. Nuri Bey'in Hasan adında, Macar asıllı ama Müslümanlığı kabul etmiş bir arabacısı vardı. Hasan ülkelerinden kaçıp Türk bayrağının gölgesine sığınan bir grup Macar'ın peşinden Türkiye'ye gelmiş ve Müslümanlığı kabul etmiştir. Bu usta ve becerikli arabacı ilk olarak Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın hizmetinde çalışmıştı. Hasan Ağa o

devirde pek gençti ve efendisini kırbaçla tehdit etmek gibi bir küstahlıkta bulunmuştu."

"Olay aynen şöyle olmuştur; Birgün bir gezi sırasında atlar gemi azıya alırlar, araba baş döndürücü bir hızla, başıboş gitmeye başlar. Ömer Paşa da can korkusuyla daha beterinden kurtulmak için kendini arabadan dışarı atmaya kalkışır. Bunu gören cesur genç kırbacını esaslı bir şaklatarak Paşa'nın hızını keser. Sonra duruma hâkim olup atlanı dizginleyince Paşa'ya koşar, ayaklarına kapanarak af diler. Ömer Paşa da bu hareketi kendisini belki de ölümcül bir düşüşten kurtarmak için yaptığını bildiğinden Hasan'ı affeder."

Sıraselviler Caddesi'ne dönen köşeden sonra da kâgir ve panjurlu binalar dizilmişti. Bunlardan biri, yine güzel cepheli bir eski zaman taş konağı: Hariciye Nezaretinin ünlü Ermeni hukuk danışmanı Gabriel Noradunkyan Efendi'nin konağı. Burası daha sonra bir süre Yat Kulübü'nün kışlık merkezi olmuştu. Cafer Bey tarafından yönetilen kulübün yazlık yeri Büyükada'daydı. Noraduncyan Efendi'nin konağının yerinde Amasya Apartmanı yükselmekteydi. Amasya Apartmanı, yüksek tavanlı, ferah bir apartmandı. Bu dizi evlerin hepsi 1920'li ve 30'lu yıllarda yok olmuş.

Duhani Gabriel Efendi'yi anlatıyor; "Müteveffa Gabriel Efendi'nin evine görevi dolayısıyla birçok yabancı bakan -özellikle de Belçikalılar- gelir ve yabancı ülkelerle Osmanlı hükümeti arasındaki anlaşmazlıklan çözmeye çalışırlardı. Misafirlerine büyük ihtimam gösteren Gabriel Efendi onları eğlendirmek için o günlerde İstanbul'da turnede olan yabancı sanatçıları davet eder ve bedava konserler verdirirdi. Yine böyle bir akşam Fransız illüzyonist Komandör Caseneuve diplomatları olağanüstü numaralarıyla şaşkına çevirdikten sonra Gabriel Efendi ve Hariciye Nezareti Müsteşarı Naum Paşa ile bir piket partisi çevirmişti. Ama iki Osmanlı oyunu bırakmak zorunda kalmışlardı çünkü şeytan Caseneuve ikisinin de dikkatli gözlerden kaçırmaya çalıştıkları kartları bir bir saptamıştı."

Bu günlere gelirsek, sahibi Bülent'in arkadaşımız olduğu Itır Eczanesi'nin gözümüze tanıdık gelişini saymazsak, buraları hepten değişti. Sözünü ettiğimiz bütün bu bina dizisinin yerinde büyük oteller sıralanıyor. Önlerinden akıp geçen kalabalıkların hiçbirşeye vakti yok. Otellerin altındaki kahveler, sıcak yaz günlerinde, soğutulmuş havalarıyla dışarıya kapalı. Buralarda şemsiyeli bulvar kahveleri bile yok. Belki aniden bastıran bir yağmurda, bu otellerden birinin girişindeki saçağa sığınırız ve yağmur uzun sürerse, karşıdaki Maksem'i ve Kilise'yi izlemek için zamanımız olur.

Maksim

Kilisenin karşısında eskiden Maksim Gazinosu vardı. Bir zamanlar İstanbul gece yaşamının yüreği, burada Maksim Gazinosu'nda atardı. Önünde son model arabalar durur, ışıklı reklamları sabahın ölgün ışıklarına dek hiç sönmezdi. Neden bilmem, o günlerin Taksim'ini, 80'lerin başında gördüğüm Kahire'ye benzetirim. Taksim'in ve Kahire'nin kimi eski resimlerini gördüğümde bu duygum daha da güçlenmişti.

Dönemin as solistleri burada şarkı söyler, ismini neonlara en tepeye yazdırmak gerçekten de onlar için bu dünyada varolmak anlamına gelirdi. 1930'larda çekilmiş bir resimde, sinemaya gelen Alman aşk filmlerini ve dünya aktüalite haberlerini, bir de dönemin ünlü Tenoru Tauber'i koskocaman bir afişte görüyoruz.

Kilisenin karşı kaldırımında yürürken, önce, sokakta sadece ışıklı giriş kapısı gözüken, merdivenlerden inince "lüks" büyük salonunu aşağıdaki derinliklerde gizleyen, eğlence âleminin ünlü yuvası Maksim Gazinosu, bir keresinde kaldırımdan başlayıp kapıya dek kırmızı bir halı serdiklerini bile anımsıyorum.

Ufuk Üsterman bir dekor işi almıştı, Fahrettin Aslan'ın dekorla ilgili işlerini yapardı. Bu iş ona babasından kalmıştı. Babasının vefatından sonra, marangozhanenin yönetimi ona geçmişti. Ufuk'la merdivenlerden aşağıya inmiştik ve salonun küçüklüğü beni düş kırıklığına uğratmıştı.

Nur Bey'in anlattığına göre, son yıllarında, kumarın yasaklanmasına kadar geçecek bir dört beş yıl içinde Maksim Gazinosu, kumar da oynanan bir gazinoya dönüşmüş.

Taksim Meydanı'nda uzun yıllardan beri müzikhol (gazino) olarak tanınan Maksim Salonu'nda 19 Eylül 1933 günü yapılan Türkiye-İtalya Milli Güreş Şampiyonası da büyük bir olay yaratmıştı. Maçları Said Çelebi'nin radyodan naklen anlatışını Dolmabahçe Sarayı'ndan ilgi ve heyecanla izleyen Atatürk ani bir kararla beraberindeki arkadaşlarıyla birlikte güreş müsabakalarını izlemek üzere Maksim Salonu'na gelince, salonu hınca hınç dolduran seyirci kalabalığının büyük coşkusuyla karşılanmış. Atatürk ve arkadaşları halkın adeta birbirlerini çiğneyerek açtıkları en ön sıraya konulan koltuklarda maçları büyük

bir heyecanla izlemişlerdi. Atatürk, İtalyanları yenen güreşçilerimizi Florya Köşkü'nde öğle yemeğine davet etmişti.

Majik Sineması

Taksim'den İstiklal Caddesi'ne girdiğimizde, meydana en yakın noktada, solda Lâle Sineması vardı. Karşısındaysa, yani Fransız Konsolosluğu sırasında Fitaş ve Dünya Sineması (Mulen Ruj) bulunmaktaydı. Yok, yönümüzü Sıraselviler'e çevirirsek, karşımıza Maksim'den hemen sonra, enikonu güzel bir taş bina çıkar. Günümüze dek gelen özgün binalardan birisi de budur. 1920'li yılların başında Majik Sinemasi adıyla yine sinema olarak yapılmış, Taksim'in, Sıra Selviler Caddesi'ne açılan bu cephesinde oldukça süslü ve sevimli bir yapıdır.

Eskiden burada sinemadan önce bir Rum okulu varmış. Bu sıradaki binaların çoğu, gözlerden gizledikleri çok güzel bir manzaraya açılır. Sonraki yıllarda, çoğu binada açılan eğlence yerlerinin alt katlarında bile gözlemlediğim bir durumdu bu. Gülersoy'un değindiği, Atina'da yayınlanmış, anılarla, öykülerle karışık bir yapıt da bu gözlemimi doğruluyor:

"Okulumuz, Taksim Meydanı'nda, Boğaz'ın nefis manzarasına sahip bir yerdeydi. Arkasındaki avlu ve bahçeler, birbirini takip ederek uzanıp gidiyordu. Sağda solda görülen yarı yıkık binalarsa, eski ahirlardı. Okulumuz, önceleri aristokrat bir İstanbullunun konağıymış. 1920'lerde bu bina yıkıldı. Yerine, bir sinemayla, Rusların çalıştırdığı bir kabare inşa edildi. O bahçelerden, Boğaz'ı ayaklarımızın altında görürdük. Karşımızdaki Asya sahilleri bizi hayallere sürüklerdi."

Anlaşıldığı kadarıyla, 1880'li yıllarda burada bulunan okul, sonraları Ragıp Paşa tarafından satın alınacaktır.

Duhani, başarılı insan çizimleriyle aynı yeri şöyle anlatıyor:

"Magic Sineması'nın yerinde, Hacı Hristolardan birinin yönettiği ve daha çok kolay yoldan diploma almak isteyen liselilerin doldurduğu bir Yunan-Fransız okulu vardı. Yanılmıyorsam İstanbul gazetesinin eski yöneticisi Mösyö Pierre Le Goff da bu lisede Fransızca edebiyat dersleri verirdi. Mösyö Le Goff yetenekli bir gazeteci ve iyi bir öğretmen olduğu kadar sarı ve siyah biraların iyi bir tüketicisiydi de."

Behzat Üsdiken'den, Nisan 1914 tarihinde İsviçre'de, Magic Societe Internationale de Film et Cinemas adlı bir şirket kurulduğunu ve bu

şirketin kurucuları arasında dönemin ünlü mimarlarından Giulio Mongeri'nin de bulunduğunu öğreniyoruz. Şirketin merkezi İsviçre'de görünüyorsa da, yönetim yeri İstanbul. Böylece Magic Sineması'nın inşaatını da Giulio Mongeri yapacaktır. Sinemanın yapımı 1919 yılının sonlarına doğru tamamlandı. Bina Taksim Meydanı'nın en güzel yerinde yapılanmış ve çok çarpıcı bir yapı olacaktı.

Sinemanın modern bir tiyatro gibi balkonları ve galerileri aynı aynı düzenlenmişti. İyi bir havalandırma düzeni yapılmış ve çıkış kapıları geniş tutularak seyircinin kolayca sokağa çıkma olanağı sağlanmıştı. Binanın ön cephesi, sinemanın amacına uygun bir biçimde yapılmış, geniş fuayesinde iki bilet gişesi ve daha sonraki seanslara girecekleri rahatça alabilecek büyük ve geniş bir bekleme salonu yapılmıştı.

Sinema perdeleri o dönem genellikle, üzerine beyaz boya sürülmüş ketenden yapılmakta idi. Majik sinemasındaysa keten perde yerine, duvar doğrudan doğruya perdahlanmış ve çok temiz hale getirildikten sonra üzerine beyaz boya sürülmüştü. Yani Majik Sineması'nda perde işlevini duvar görmekteydi. Bu sinema ilk açıldığında döneminin en güzel filmlerini oynatmıştı.

Behzat Üsdiken, Taksim Sineması için çok önemli bir olayı anlatır.

Bu, 1938 yılında Aşkın Gözyaşları adlı Mısır filminin ilk kez bu sinemada oynatılması ve bu filmin büyük bir ilgi görmesidir. Bu filmin yıldızlanından Abdülvehhab'ın sesi inanılmayacak kadar güzeldir ve Leyla Murad'ınsa nefis ve hafif genizden gelen bir soprano sesi vardır. Böylece bu film ve ondan sonra getirilen tüm Arap filmleri büyük ilgi görür. 1936 ile 1948 yılları arasında ve on iki senelik süre içinde ülkemize tam tamına 1130 Mısır filmi gelir. Bu filmler, Amerikan ve Fransız filmlerinde olduğu gibi kentlerde değil ülkenin en ücra yerlerinde dahi oynatılır ve seyirci de bulur. Mısır filmlerinin bu kadar ünlenmesi üzerine Basın-Yayın Umum Müdürlüğü Mısır filmlerinin musikisinin Arapça olmasını yasaklar. Bunun üzerine de ülkemizde çok zor olan bir sanayi dalı doğar: Film Musikisi Adaptasyonu Sanayii. Bu ise o günkü şartlar içinde Türk musikisine büyük zarar verir. O dönem Arapça güfteli musikiden zevk alınıyor, fakat anlaşılmadığı için, tekrarlanamıyor ve ezberlenemiyordur. Bunlara Türkçe güfte giydirilince, her kesime yayılır. O arada bazı Türk müzisyenleri, Mısır filmlerinin Arapça musikisini biraz taklit ederek, Türkçeleştirmeyi meslek edinirler. Böylece yapılan Türkçeleştirmelerle umulmadık paralar kazanılır. Aslında telif olmayan bu parçalar, sonraları, bu işi yapanların adıyla piyasaya sürülür. Böylece telif olmayan bu besteler, radyolarda çalınır ve çalındıkça da ünlenir. Bugünlerde çalınan kimi

arabesk parçalar bile, bunları andırır. İşte Mısır filmlerinin Türk sinemasının önünü tıkamasının en büyük nedeni, bu müziğin filmleriyle birlikte ülkeye sanki zorla sokulmuş olmasıdır. Sonunda devlet, 1948 yılında Mısır filmlerinin ülkeye ithalini yasaklar. Yine de 1948 yılından sonra, ülkemizde çevrilen filmlerde, Mısır filmlerinin etkisi görülmektedir; özellikle melodram ve müzikallerde. Majik, o dönem Mısır filmlerini en çok oynatan sinema olmuştur. Sonunda Mısır filmleri biter ve bir dönemin de sonuna gelinir.

Taksim'de Sıraselviler Caddesi'nin başlangıç noktasındaki bu sinemanın ilk adı Majik olacak, sonra değişecekti. Sinemanın adı 1933 yılına girmeden önce Türk Sineması olacak, 1938 yılının ortalarında sinema, tekrar adını değiştirerek, Taksim Sineması olarak anılmaya başlayacaktı. 80'lerde ise adı Venüs Sineması olmuştu.

Bu sinemanın çıkış kolaylığı sağladığına, Çelik Gülersoy da dikkatimizi çeker. Sinemanın konumundan da kaynaklanan bu özelliği, eskiden, çıkış kapılarının doğrudan meydana açılmasıdır. İstiklal Caddesi'nden aşağıya inerken solda, önce Etoile, sonra da Yıldız adını alan sinema da aynı sistemdeydi. Hemen oturduğunuz koltuğun yanı başındaki kapılar sokağa açılırdı. Deprem, yangın ve panik gibi tehlikelere karşı güvence ve temiz hava kolaylığı açılarından, eskinin bu iki sineması, en uygun çözümü getirmiş bulunuyordu.

80'lerde Venüs Sineması'na ben de birkaç kez gitmiştim. Film bittikten sonra çıkış çok kolay oluyordu, ama Devlet Tiyatrosu buraya geldikten sonra bu durum ses yalıtımı açısından sorun olmuştu. Günümüzde bunu uygulamak gerçekten de zor, korkarım, sinemaya çevrilmiş çokkatlı yeni beton binaların en alt, ya da üst katlarındaki küçük salonlarına, daracık merdivenlerine ve labirent gibi iç kuruluşlarına katlanmak zorundayız.

Binanın giriş katı Venüs Sineması'yken, girişte sağda küçük bir kitapçı da vardı. Bu dönemini çok iyi anımsıyorum. Sonraları da, değişik adlarla ve neredeyse yakın bir zamana kadar işlevini sürdürdüğünü görüyoruz. Kültür Merkezi yangınından sonra, Sinema binası bir süre de operaya ev sahipliği yaptı. Mekânsız kalan opera geçici olarak bu binaya geldi. Uzunca bir süre de, Devlet Tiyatrosu Taksim Sahnesi, oyunlarını burada sürdürmüştü. Burada sayısız oyun izledim.

Özellikle bu sahnede izlediğim Amadeus oyununu unutamam. O yaz Bodrum'daki Mavi Bar'da şarkı söyleyen, operacı bir arkadaşım Şafak Yaprak'da sanırım bu oyun için Amerika'dan gelmişti ve operaci olarak bu oyunda rol almıştı. Yanılmıyorsam aynı yılın kışı da Bilsak'da şarkı

söyleyecekti.

Arabistan dönüşü, neredeyse bütün bir yaz sonunu Bodrum'da geçirmiştim. Arabistan'ın sıkıcı atmosferinden kurtulduktan sonra, Bodrum'da geçirdiğim günler, "Çöl" başlıklı şiirimi ve ilk öykü kitabım "Ay Gözetleme Komitesi'nde yer alan ve kurgusal bir operacıyı anlatan "Balkonda" adlı öykümü esinlemişti.

Amadeus oyunuyla ilgili anılarımı, bir Nur Subaşı, yani bir "Nur Bey" öyküsüyle sürdürmek isterim. Amadeus oynanırken, Nur Bey oyunda, İmparator'u canlandırmaktadır. Gelgelelim kaftanı olağanüstü ağırdır ve oyundan önce terzi, onu giydirmekle yükümlüdür. Artık kaftan kaç kiloysa, oyunun kaçıncı haftası, ya da yılında, (çünkü uzun bir süre oynanmıştı) adamcağız, yani terzi, oyunun olduğu günler Nur Bey'i giydirmekten, belini incitir ve sonunda hastaneye kaldırılır.

Hoş öykülerden biri yine Amadeus oyununda geçer. Bu arada, durumu belirtmek için şunu ekleyeyim, Kültür Merkezi yangınından sonra Devlet Tiyatro'su buraya geçici olarak geldiği için, salon oyun oynanmasina pek uygun değil. Daha önce sözünü ettiğim, çıkış kapılarının sokağa açılması, o sıralarda değiştirilmiş miydi bilmiyorum, ama nereden baksanız, ses izolasyonu, duvarların kalınlığı falan, hepsi sorun. Bu arada, yakınlarda bir yerde, bir inşaat faaliyeti sürüyor, çekiç sesleri ara sıra salonun içinde yankılanıyor.

İşte bu öyküde, Nur Bey, elinde ağır asası, sırtında daha önce sözünü ettiğimiz kaftan, İmparator olarak sahneye çıkmış, çevresinde Can Gürzap, Atilla Olgaç, doğal olarak işte Mozart'ı, Saileri'yi falan canlandırıyorlar. Nur Bey, üzerindeki ağırlıkla zaten bunalmış, sıra oturmaya geldiğinde bir de bakmış, taht yok. Evet, dekorla ilgilenen görevliler tahtı koymayı unutmuşlar. Nur Bey, zaten yorgunluktan bitmiş, ama yılların oyuncusu, durumu da kurtarmak istiyor. Çevresine şöyl bir bakmış. Bütün oyuncular dehşet içinde, kuşkusuz seyirci ne olup bittiğinin ayrımında değil, ama sahnedeki gerilim, kaçınılmaz bir sessizlik olarak bütün salonu sarmış.

Bu arada, yakındaki tamirat, ya da inşaat, her neyse, gece falan dinlemeden sürüyor, o sessizlikte uzaktan uzağa çekiç sesleri duyuluyor. Nur Bey, şöyle bir seyirciye bakmış, herkes ağzından çıkacak sözü bekliyor. Çevresindekiler de öyle, üstelik onlar, bu durumdan nasıl kurtuluruz yollu iyiden iyiye kaygılı yüzlerle. Nur Bey, hiç bozuntuya vermemiş, hani İmparator ya, olanca vakurluğuyla, azarlar gibi bir sesle çevresindekilere dönmüş; "Nerede bu taht?" demiş. "Sarayın tamiratı hala bitmedi mi? Hadi o bitmedi,

şimdi bir de tahtı mı tamir ediyorlar?"

Amadeus oyunuyla ilgili öyküleri, bu kez de, Nur Bey'in anlattığı bir öyküyle bitirmek isterim. Bu da, Atilla Olgaç'ın başına gelen bir iş kazasıyla ilgili. Atilla Olgaç ezberini unutur, repliği vermesi için süflöre bakar. Gelgelelim, süflör henüz yenidir, saygıyla eğilir ve selam verir. Kuşkusuz Nur Bey durumun ayrımında, ama seyirci olan bitenin ayrımında değil. Atilla Olgaç, şaşkın kalakalmış, süfle almak için adama bakıyor. İşe yeni başlayan acemi süflör, görevini unutmuş, büyük bir saygıyla, sırıtarak selam veriyor. Sonunda durumu anlayan birileri repliğe girer, oyun kaldığı yerden sürer.

Burayla ilgili, daha doğrusu buradaki bir oyunun galasına katılmamla ilgili bir başka öykü, gerçekte pek de gurur verici değildi. O yıllarda, Sait Faik Ödül töreni, Pera Palas'ta yapılır, benim açımdan da çok eğlenceli olurdu. Mekân çok güzeldi, içki boldu, yüksek tavanlanın altında, dostunuz olan yazarlarla hoş bir söyleşi yapabilir ve hasret giderebilirdiniz. Sanırım seksenlerin sonuna doğru, böyle bir ödül töreninden sonra, Devlet Tiyatroları'nda oyuncu olan arkadaşım Cengiz Korucu ile mekânı, gizlediğimiz kadehlerimizle terk ettik. Sonra, ellerimizde şarap kadehleri, İstiklal Caddesi boyunca, rastladığımız dostlarla söyleşerek, bunlardan biri de şair Hüseyin Avni Dede'ydi sanırım, Taksim Sahnesi'ne dek gelmiş ve galaya kailmıştık.

Yine 80'lerin ortalarında, binanın altında bir kitapçı açılmıştı. Bir de Venüs Büfe vardı. Bizim Daçkalı Hüseyin, (Daçka, Darüşşafaka'nın kısaltılmışı,) önünde bira içtiklerini anlatıyor. Büfenin sahibi Naif Yümlü. Nur Bey, onu kendisine ilk kez borç para veren adam olarak anımsıyor ki, bu Nur Bey'in sözlüğünde oldukça önemlidir.

Şimdi, karşıdaki büfelerin sırasında, Tekel Bayisi olarak, Raif Bey'in oğlu Erol aynı mesleği sürdürüyor. Nur Bey, ya da Hüseyin'le burada çok içtiğimiz oldu. Uzayan söyleşiler, sonra nasılsa bir tekel bayisindesiniz, hani içki elinizin altında.

Binanın yüksek tavanlı giriş katından sonra, dışardan bakınca çekme bir katı andıran, hemen bir üst katında küçük bir kahve vardı. Dik bir merdivenle çıkılan bu geleneksel kahve, bir zamanlar Taksim'in, dolayısıyla İstanbul'un en önemli kumar merkezlerinden biriydi, ama sözünü ettiğim ufak çapta bir kahve kumarı. Buranın girişinin hemen yanındaki bir başka kapıdan, en yukarıdaki kata, sayısız basamakla çıkarak ulaşılır. Burası uzun bir süre, Töbav Lokali (bir tiyatro derneği) olarak hizmet verdi, doğal olarak gelenlerin büyük bir çoğunluğu tiyatro oyuncularından oluşuyordu. Operacılardan aşka

gelip arya söyleyeninden, bestecilerden piyanonun başına oturup çalanına dek, burada çok renkli akşamlara tanık olmuşumdur.

Kimler mi, Cengiz Korucu vardı, Nur Bey, Operacı Süha Yıldız, oyuncu Ömer Çolakoğlu, Arda Uskan. İşte hepimiz, karşıda, aşağıda görünen büfeleri izleyerek sabaha dek içerdik.

Daha sonraki yıllarda burası bir geç saat barı olarak hizmet vermeye başladı. Salon o kadar uzundu ki, her iki uçta da, hem girişte, hem de öbür uçta, iki tane barı vardı. Kimi zaman canlı müziğin de icra edildiği sahne diyebileceğimiz yerse tam ortadaydı. Küçük ve basık pencerelerinden bakıldığında, aşağıda, büfelerin önünde bir şeyler atıştıran insanlar görünürdü. Burası da sabahın erken saatlerine dek açık olduğu için, kimi geç kapanan barlardan çıkanlar bile buraya gelirdi.

Bu tür yerlerde, özellikle çok kalabalık olmayan hafta içi günlerde, küçük bir dost topluluğuyla, sabahın ilk ışıklarına dek, kadehleri birbiri ardına yuvarlayarak, doğal olarak çalışanların da hoşgörüsüne sığınarak, loş bir köşede söyleşmenin tadına doyum olmazdı.

Yokuşun İki Başı

Kazancı Yokuşu'nun hemen iki başında, II. Abdülhamid döneminin, ünlü vezirlerinden Lübnanlı iki kardeş Necip ve Selim Melhame'nin kâgir konakları yer alıyordu. Bunlardan inerken soldaki, Abdülhamid'in Yıldız Sarayı erkânından Lübnanlı Vezir Selim Melhame Paşa'nındı. Paşa, Ziraat, Orman ve Maarif Nazırı idi. Bu makam ve sifatından çok, büyük ihale ve imtiyazlardan aldığı komisyonlarla ünlüydü. Selim Paşa, evini döşerken büyük titizlik göstermişti. Binanın parke ve doğramaları Selim Paşa'nın idaresindeki Sanat Okulu'nda yapılmıştı. Yugoslav Orta Elçiliği de birkaç yıl Selim Paşa'nın evini tutmuştu. Konak, bir süre de sular idaresi merkezi ve 1930'larda Beyoğlu Halkevi olmuştu. Bütün bu kullanımlarla, epeyce yıpranan, yangınlardan zarar görüp ardından onarılan bina, 1950'lerde yıktırılıp yerine bugünkü Dilson Oteli dikilmişti.

Cihangir tarafında sağdakine gelince, kendi gibi vezir olan, kardeşi Necip Melhame Paşa'nın konağıydı. Doğal olarak o da Yıldız Sarayı'nda tezgâh kurmuş, komisyoncu cuntayla da ilişkiliydi. Necip Paşanın taş konağı, Cumhuriyet döneminde Nemlizade ailesine konut olmuş ve çok iyi bakılmıştı. Bu güzel bina da, yıktırıldıktan sonra, yerine günümüzün Keban Oteli yapılmıştı.

Kazancı Yokuşu'nu her tırmanışımda ki camiden sonrası çok diktir, yokuşun başına doğru dar bir yolda, iki yanım, iki yüksek beton kütlesiyle kuşatılır. Oysa zamanında, bu otellerin yerindeki güzel konakların her ikisinde de, buna şimdi inanmak belki zordur ama, sahiplerinin zengin yaşamının birer göstergesi olarak sık sık ışıltılı davetler verilirdi.

Duhani, yokuşun başındaki eski konakların sahiplerinin eksiksiz bir portresini çizer. Melhame kardeşlerin Abdülhamid devrinde önemli görevler üstlenerek etkin bir rol oynadıklarını, neredeyse sadrazam ve diğer vezirlerle rekabet eder bir duruma geldiklerini anlatır. Anlaşıldığı kadarıyla Selim Paşa daha çok politik, diplomatik karakterli görevleri üstlenirdi. İtalya'ya Victor Emmanuel III'e bir nişan götürmek gibi. Bir Fransızla evliydi ve yabancı elçilerin sempatisini kazanmayı bilmişti. Padişah, nazırının kurduğu bütün bu diplomatik dostluklardan sık sık yararlanmıştı. Necip Paşa'ya gelince, anlaşılan, Osmanlı Padişahı onda eşsiz bir hafiyelik yeteneği görmüş ve onu 21 Temmuz 1905'de gerçekleşen Jaures bomba olayıyla ilgili

titiz bir soruşturma yapmakla görevlendirmişti. Jaures adlı bir Belçikalı bir cuma selamlığında Sultan'ı öldürme girişiminde bulunmuştu.

İlk öykü kitabım "Ay Gözetleme Komitesi (1987)"ndeki "La Machine Infernale" adlı öykü, aynı olayı bir tarihçinin gözünden anlatır. Bir anlamda, aradan yıllar geçtikten sonra, anılar ve belgelerle neredeyse didişerek, Necip Melhame Paşa gibi soruşturmayla ilgili görevlilerin izini sürüyor ve Jaures olayının ardındaki gerçeği araştınıyordu. Kurgunun gerçeğin ortaya çıkarılmasında çoğu kez ne denli etkin olduğu unutulmamalı.

Tarihçinin eline Suzanne Depress'in mektupları geçmiştir. İstanbul'da sahnelenen, Nora adlı bir İbsen oyununda Nora'yı canlandıracaktır. Mektuplar Jaures tarafından yazılmıştır, o Jaures ki, Sultan Abdulhamid'e bombalı bir saldırı düzenleyip bunu gerçekleştirmeye çalışmış, ama bombanın geç patlaması yüzünden gerçekleştirememiştir. Hatta bu olay üzerine Tevfik Fikret, "Bir Anlık Gecikme" adlı şiirini yazmıştır. Daha sonraları, Jaures, Abdülhamid'in gizli casusu ve ajanı olur. "La Machine Infernale" Jaures'in attığı bu bomba, dönemin Osmanlıcasıyla, "Cehennemi Makine" yalnızca bir suikast ortamı değil, ama bir adalet duygusunun, gizli bir aşkın, herhangi birimizin herhangi bir zamanda duyacağı derin bir tutkunun da simgesi olacaktır. Bunun Jaures, Abdülhamid, ya da bir başkası olmasının hiçbir önemi yoktur. Bütün bu karmaşık duygular, sonunda yanıtlanmamış kimi sorulara yol açacaktır.

Dönemi daha iyi vereceğini, giderek Necip Melhame Paşa'nın olayı nasıl soruşturduğu konusunda kimi anıştırmalarda bulunduğu için "La Machine Infernale" öyküsünden kısa birkaç bölüm vermek istiyorum.

* * * * *

"Olayın elebaşıları üç kişi, biri bu Semoel Fayın -öteki adı Hiristofor Mikaelyan- öbürü Rus asıllı Safo isimli Ermeni, üçüncüsü Fayın'ın kızı olarak gösterilen Robina Fayın. Sonraları bir bomba denemesi sırasında, Sofya yakınlarında bir köyde, Semoel Fayın ve Arnavutköylü Kendiryan havaya uçmuştu. Jaures'ye gelince para karşılığı Sultan'ın hizmetine girmiş, 500 altınını alıp, Sirkeci'den trenle Sultan'ın hafiyesi olarak uğurlanmıştı. Bütün bu süre içinde Jaures'nin düşüncelerini değiştiren ne olmuştu? Öte yandan Jaures'nin bir aşk yüzünden bu işe giriştiğini düşünmem -Abdülhamit'i bir aşk kıskançlığıyla öldürmeye kalkan İtalyan tiyatro müdürü olayını öğrenene kadar- tümüyle rastlantılara kalmıştı. Kişisel diyebileceğimiz

nedenler, insanın tutku ve düşleminin belirlediği sonsuz bir çeşitlilik gösterirler."

* * * * *

"Kimden söz ediyor, bilmiyorum, niçin ilgilendiği insanı geçmişte İstanbul'da tanıdığını düşünüyorum, yalnızca bir sezgi, hiçbir sonuca ulaştırmayacak boşuna çabalar. Bırakalım bilinmeyen bir adı bulmak, Sultan'ın sonraları Jaures'e nasıl güvendiği bir giz olarak kalıyor. Sultan'ın bir adamdan kuşkulanması için ortada önemli bir neden bulunması gerekmezdi. Üstelik Jaures onu öldürmeye kalkmıştı; her şeyi itiraf etti, idama mahkûm oldu. Sultan bunlara karşılık ne yaptı; idam ettirmedi, hapsetmediği gibi, hudut dışı bile etmedi, bağışladı, hücreden saraya getirdi, kendisine hizmet etmesini istedi. Gerçekten anlaşılması oldukça güç bir durumdu bu. Jaures mektuplarında bu konuya pek değinmiyor. Bomba olayında en önemli rolü oynayan adamın, idamdan kurtuluşundaki giz neydi? Brüksel'den Yıldız'a gece vakti gelen, tehditle rica karışımı tuhaf bir anlatımı olan telgrafın bu işteki rolü neydi? Bu telgraftan sonra Sultan'ın tutumu şaşırtıcı biçimde değişmişti. Belki her şey sandığımdan daha yalındı. Sultan'ın inanışına göre para her vicdanı satın alabilirdi. Sultan belki Jaures konusunda yanılmamıştı, kimbilir? Bunu böyle kabul etmek beni gerçekten rahatlatırdı, ama bir başka açıdan kolay bir çözüm olurdu bu."

* * * * *

"Böylece bir cuma günü cehennemi makine patlıyor; içindeki çelik ve demir parçaları dört bir yana ölümcül bir biçimde yayılıyor. Aslında neydi bu Frenkçe'siyle Machine Infernale, dört bir yana metal parltıları saçan bu cehennem; o Jaures'nin, Sultan'ın, İbsen'in, sizin ve benim yüreklerimizde gizli olandı; hepimiz için anlaşılmaz olan neyse işte oydu. Belki gizli bir kötülük, belki bir adalet duygusu, gizli kalmış bir aşk, iflah olmaz bir saplantı, her neyse, her gizli olan gibi yanıtlanmamış sorular bıraktı, benim gibiler yıllar sonra kâğıt tomarlarının, belgelerin ve anıların içinde oyalansın diye."

Kurgudan, yeniden gerçeğe dönersek, Necip Paşa'nın konağının yerine yapılan Keban Oteli'nin alt köşesindeki küçük dükkân sürekli değişiyor. Bir aralar döviz büfesi olmuştu. Öteki otelin, Dilson'un altında da ışıldayan yeni bir mekân açıldı, adı Cajun, otelin adı da değişti, Innpera oldu.

Ne zaman yokuştan insem, adlar ve görüntülerdeki bu hızlı değişimi

izler, belki de anahtar sözcüğün 'para" olduğunu düşünürdüm. Bir zamanlar buradaki konakları gözümde canlandırır, Necip Paşa'nın aldığı komisyonları anımsar, Jaures'in kurtarılmasındaki payını merak ederdim. "La Machine Infernale"de adı geçmemesine karşın, Necip Paşa'nın belki de öykünün gizli bir kahramanı olduğunu düşünür ve oradaki tarihçinin çözemediği bir gizi çözdüğüm yanılsamasına kapılırdım.

Aslında bu otellerden Dilson, genellikle Ankara'dan gelen TRT çalışanlarının, ya da Devlet Tiyatro'su oyuncularının kaldıkları bir oteldi. Böyle dostlar geldiğinde, otelin barında onlarla buluşurduk. 80'lerin sonunda Adnan Azar otele geldiğinde, Attila Kanbir'in Elmadağ'daki atölye evinde toplanılırdı.

Burada, Nur Subaşı'nın iki adet Dilson öyküsüne yer vermek istiyorum. Birincisi, Dilson Oteli'nde ve Kültür Merkezi yangınından sonra geçiyor. Olayın başlangıcını, Kültür Merkezi yangınıyla ilgili bölümde anlatmıştım. Neyse, Nur Bey ve arkadaşları yangından sonra, otele dönüyorlar, canlarını zor kurtarmışlar, bunun şerefine içiyorlar. Polis geliyor, amacı yangınla ilgili bilgi almak, Nur Bey sarhoş, elinde kadeh, bir de o zamanlar genç, zaten yangının nedenini, hem de o gece, onlara sormaları saçma, ama polis sinirleniyor. Derken amirleri geliyor; "Kim bu adam?" Hani soru sert ve acımasız. Yanıt anında geliyor. "Bir oyuncu amirim." Sonrası nasıl bitti gerçekten de merak etmiyorum, ama amirin verdiği emir tartışılmaz. "Atın bunu nezarete."

Dilson Otel'de geçen ikinci olay, benim "Sıkıyönetim Yılları" adı altında anlattığım yıllara rastlıyor, 80'lerin başları, Nur Bey, Ankara'dan turneyle İstanbul'a gelmiş, Dilson'da kalıyor. Anlattığım ilk olaydan sonra aşağı yukarı bir on yıl geçmiş. Ne nedenle bilinmez, oteldeki odasını aramaya kalkıyorlar, hani sıkıyönetim var ya. Nur Bey hemen içişleri bakanını anıyor ve anında olay tatlıya bağlanıyor.

Ne yazık ki, o yıllarda, Nur Bey'le tanışmıyordum, çünkü tam da yokuşun bu başında, aynı yıllarda, inanmayacaksınız, iki polisin benden "çorba parası" istediğine tanık olmuştum. Üstelik askerliğim bitmemişti, yani sakal falan bırakmıştım, ama izinli olduğum son aydı ve cebimde bir jandarma asteğmen kimliği vardı. Yine de bu öyküyü seviyorum, Güney Amerika ülkelerini andıran yanı hoşuma gidiyor. Polisler yolunuzu kesip sizden haraç istiyor.

Bir keresinde de arkadaşlarla uzun bir gecenin dönüşünde, yokuştan hemen eve inmeyerek, otelde sabah kahvaltısına kalmıştım ve beni de ekibin bir üyesi sanan görevlilerden gördüğüm ilgi bizim arkadaşları

oldukça kıskandırmıştı. Oysa şimdi anlatacağım olay, yıllar önce, hani tam da kahvaltı ettiğimiz yerin tam karşısında geçmişti. Bu beni de, sanırım dış görünüşümle oyuncu sanan garsonları düş kırıklığına uğratabilirdi. Yoksa benden oyuncu olmayacağına yıllar önce karar vermiştim.

Keban Oteli'nin altına rastlayan bir yerde, yani yokuştan inerken sağda, garaj gibi bir yer, lisenin son yıllarında, benim için kişisel bir gizin mekânıydı. Sanırım bir gazete ilanında okumuştum, Dostlar Tiyatrosu oyunculuk atölyesi açıyor ve seçmelere oyuncu anıyordu. Adres hemen bizim yokuştaki bu yerdi. Hazırlanıp gittim. Hazırlanma dediğim bir şiir seçilecekti okumak için. Şiirle ilgilendiğime göre işin kolay yanıydı o, neyse masada yan yana oturmuş üç ya da dört kişi karşıladı beni. Bunlardan biri de Yavuzer Çetinkaya'ydı. Kuşkusuz o zamanlar tanışmıyorduk. Sıram geldiğinde, şiirimi okudum. Sonra benden bir sarhoş taklidi yapmamı istediler. Doğal olarak iyi bildiğim bir durum değil mi? Çok kolay becermem gerek, ama nerde, kıvranıyorum, bir şey çıkmıyor. Bir an önce bitsin istiyorum. "Yahu" dedim "ben felaket sıkılıyorum." Yavuzer; "İyi ya işte biz de o sıkıntıyı görmek istiyoruz" dedi.

Sonunda kazanamadım doğal olarak, ama benden oyuncu olmayacağını böylece anlamış oldum, hem de en azından kişisel bir cesaret gösterdiğim için kendimi kutladım. Sonraları Yavuzer'le tanıştığımda beni anımsamadı bile.

Bir ara da Dilson Oteli'nin altında "Shaman" adlı bir bar açılmıştı. Güzel müzik yapılan bir yerdi, sabaha kadar açıktı. Sanırım işletmeci de otel sahibinin oğluydu.

Otelin yanından aşağıya inen bu dik yol, özellikle karlı günlerde, hem kısa olması açısından yeğlenir, hem de sabahın erken saatlerine dek açık olan nöbetçi bakkalımız tam da sağda yokuşun bitimindedir. Gerçekten de sabaha dek açık bir bakkalın değerini, ancak, uyumsuz bir yaşam sürdüren benim gibi birisi anlayabilir.

Aya Triada Rum Ortodoks Kilisesi

Kazancı Yokuşu'nun aşırı dik olan, yukarıda anlattığım, iki otelin arasında kalan bölümünü tırmanıp da, tam yokuşun başına vardığımda, Aya Triada Kilisesi'nin caddeye açılan kapısı, birden karşıma çıkar. İki yanımda yükselen otellerin köşeleri, iki yanda uzanan büfe ve dükkânları kısa bir an da olsa, gözlerimden gizlediği için, bana bu kapı oldukça görkemli gelir. Bu kapı, Kilisenin Sıraselviler Caddesi'ne açılan, daha doğrusu merdivenle çıkılan küçük arka kapısıdır, yoksa Kilise'nin iki ana giriş kapısı Meşelik Sokağı üzerindedir. Ana kapılara göre küçüktür belki, ama Aya Triada Kilisesi, meydana hâkim bir konumda, neredeyse bir tepe üzerinde olduğu için, bu kapı da yeterince büyüktür.

Şimdi, geçen yüzyılın neredeyse başlarında, dedemin de gençliğinde bu kapıyı aşağı yukarı böyle gördüğünü düşünmek bana oldukça garip geliyor. Kuşkusuz o zaman, yokuşun iki yanında Melhameler'in konakları vardı ve Kilise olanca heybetiyle yokuşun aşağılarından bile görülüyor olmalıydı.

Bu bir kurgu değil, gerçekten de, bir zamanlar anneme anlattığına göre dedem gençliğinde, aşağıda Kabataş rıhtımından, mangal kömürü dolu çuvalları sırtladığı gibi, Kazancı Yokuşu'nu yalınayak tırmanır, yükünü buraya, Aya Triada Kilisesi'ne boşaltırmış.

Buna yürekten inanırım, çünkü ben lisedeyken, 60'ların sonlarında, dedemin Arnavutköy'de kömürcü dükkânı vardı ve dükkânın bir köşesinde de, kireç kuyusu bulunurdu. İnşaatlar için falan gelip buradan kireç alırlardı. Kimi kez de ona, sırtına aldığı bir çubuğun iki yanında kireç dolu iki kova, biryerlere kireç götürürken rastlardım.

Öykünün öncesi de şöyle; dedemin motorları var ve onlarla Karadeniz'den yük taşıyor. Sonra fırtına, sanırım kıymetli bir yükün zorunluluktan denize dökülmesi, ya da belki gemicilerin bunu yağmalayıp dedeme yalan söylemesi gibi kimi talihsizliklerin sonucunda herşeyi satıp, Arnavutköy'e yerleşiyor ve bir ev alıp, bu kömürcü dükkânını açıyor. Kuşkusuz anneme sözünü ettiği dönem gençliği olduğuna göre, artık sözü edilmesi gereken basbayağı yelkenli bir tekne. Bulgaristan'dan Kabataş'a mangal kömürü getiriyorlar.

Aya Triada Rum Ortodoks Kilisesi'ne gelince, burada geçmişte 1865 yılında yapılan ahşap bir kilise vardı. Kilise 5 Haziran 1870 tarihindeki büyük yangında tümüyle yanınca yerine bu kilise yapıldı. Narteksinde okunan 14 Eylül 1887, işte bu yeniden yapılışının tarihi.

Kaldı ki hem kilisenin onarılmasına, hem de kiliseye bitişik olarak geniş planda Zapiyon Rum Kız Lisesi'nin yapımına 1882 yılında başlanmış ve hem Zapiyon hem de kilise 1887 tarihinde açılmıştır.

Eski adı Aya Yorgi olan bu kilisenin 1865 yılında bir çan kulesi bulunmaktaydı. Şu anda İstiklal Caddesi, Sıra Serviler Caddesi ve Meşelik Sokağı arasında kalan; bu büyük üçgen alan, çan kulesi dışında bir Rum mezarlığıydı. Nitekim bugünkü Meşelik Sokağı'nın olduğu yerde Rum Kabristanı Sokağı bulunmaktaydı. Kilisenin etrafındaki Rum mezarlığı nedeniyle, bugünkü Meşelik Sokağı'nın ismi Rum Kabristanı Sokağı'ydı. Kilisenin ilk yapıldığı dönemlerde bile sokak, Ermeni hastahane ve kilisesine rağmen Rum Kabristanı Sokağı olarak anılıyordu.

Kilise, ön cepheden, iki yanında iki büyük çan kulesiyle meydana hâkim bir konumdadır. Kilise bir avlu içindedir ve özelliği kubbeli olmasıdır. Kiliseye altı basamaklı mermer merdivenle çıkılır. Cephe camekânlı, kubbesi dört fil ayağı üzerine oturtulmuş dört kemer ve yüksek bir kasnak üstündedir. Zemini mermer döşelidir. Büyük orta kısmın iki yanında iki galeri vardır. Bunlar orta kısımdan oyma başlıklı yekpare mermerden dörder sütun ve bu sütunlara oturtulmuş kemerlerle ayrılır. Mihraba üç basamak mermer merdivenle çıkılır. İncil okuma yeri ve despot kürsüsü yine mermerden yapılmıştır, ikisi de kabartma ve oyma nakışlarla süslüdür. Kubbe kasnağında on iki pencere vardır. Narteksin tavan ve kemerleri de renkli nakışlarla kaplı olup zemini mermer döşelidir.

Kilisenin iki ana giriş kapısı Meşelik Sokağı üzerindedir. Ana binaya hafif bir meyille çıkılır; bu ana bina neredeyse bir tepe üzerindedir. Kilisenin avlusunda demir parmaklıklarla ayrılmış bölümde bir Rum ilkokulu da bulunmaktadır.

Hiç unutmuyorum, yetmişlerin sonu olmalı, kilisenin çevresindeki yollar çok daha ıssızdı, ılık bir akşamüstü, ne türden bir bayram olduğunu bilmiyorum. Eskiden sanırım kilisenin meydana bakan kapısı da açıktı ve kilisenin avlusuna geçmek olanaklıydı. Rumlar otobüslerle burayı ziyarete gelirdi. Ben de bir keresinde, Maksim'in önlerinde, dört beş kişiden oluşan, siyah takım elbiseler giymiş

erkeklerle, siyah tüller takmış kadınların, ellerindeki mumları, sönmemesi için diğer elleriyle hafif esen rüzgârdan sakınarak, yolun karşısına, kilisenin kapısına doğru ilerlediklerini görmüştüm. Bu güzel görüntüyü, durup izlemiştim. Mumlarını söndürmeden, pek yoğun olmayan trafiğe de aldırmadan karşıya geçmeyi başarmışlardı.

Meşelik Sokağı'nın hemen girişinde, Kilisenin avlusuna bakan, gölgeli sundurmasının ayrı bir özellik kattığı Hacı Baba Lokantası'nı anmadan geçmek olmaz. Hacı Baba lokantasının, İstiklal Caddesi'nden de bir girişi olmakla birlikte, Meşelik Sokağı'ndan da bir girişi vardır. 1921'de kurulmuş bu lokanta, günümüzde de en iyilerden biridir. Lokantanın terasında, Aya Triada'nın avlusuna bakarak, meydanın ve sokağın gürültüsünden uzak, burada yenilen yemek, gerçek bir ayrıcalıktır.

Meşelik Sokağı, iki yanındaki yüksek taş binalarıyla, hemen her zaman gölgeler içinde, benim sevdiğim bir sokaktır. İstiklal Caddesi'yle Siraselviler'i birbirine bağlar. Bu binalardan, Zapyon Rum Kız Lisesi, 1875 yılında Tepebaşı'ndaydı. Bu bina, 1885 yılında Banker Konstantin Zappas tarafından yaptırıldı. O günden beri burada öğretime devam ediyor.

Esayan Ermeni Kız Lisesi ise 1895 yılındaki kilise onarımı sırasında, Esayan Kardeşler tarafından yaptırıldı. İlk mezunlarını 1901 yılında veren okulda, önceleri karma eğitim yapılıyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında okulda hastabakıcılar yetiştirildi, ordunun harita çizim işleri burada yapıldı. 1918-1922 yılları arasında yetimhane olarak kullanılan okulda da, 1924 yılından bu yana kesintisiz eğitim veriliyor.

Esayan Ermeni Kız Lisesi'nin avlusunda, Surp Harutyun Kilisesi bulunur. Bu kilise, daha önce aynı yerde var olduğu söylenen bir hastanenin kilisesiydi. Ahşap olan kilise, 1895 yılında Migirdiç ve Ohannes Esayan kardeşler tarafından yeniden yaptırılarak ibadete açıldı.

Eptalofos Kahvesi

Şimdiki büfelerin üstünde eskiden, bugün Burger King'in kullandığı bu köşede, karşıdaki Maksim'e bakan ince uzun bir kahve vardı. Yüzyılı aşkın bir süre değişik adlar altında, İstanbulluların buluşma noktası oldu. 1870 yılında, Avrupa Kahvesi (Cafe d'Europe) sonra da Eptalofos Kahvesi'ydi. 40 yılı aşkın bir süre devam eden Eptalofos Kahvesi, 1920'lerden sonra Ulus Kahvesi oldu. Uzun yıllar Edip Cansever, Attila ilhan, Behçet Necatigil, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Oktay Akbal, Leyla Erbil gibi yazarların yanı sıra her sosyal gruptan insanın buluşma, söyleşme, vakit geçirme yeri olan kahve, farklı işletmeci ve isimlerle uzun süre işlevini sürdürdü. Benim burayı keşfettiğim yıllarda, eski görkeminden hiçbir iz kalmamıştı, hatta giderek enikonu bir çöküş dönemini yaşıyordu. Gündüzleri yaşlı ve saygın insanların, kahvelerini içip, gazetelerini okuduğu bu yer, yetmişlerin sonunda, özellikle geceleri karanlık tipleri ağırlardı. Kirli soğuk bir ışıkla aydınlatılmış bu kahveye, tam da Maksem'in karşısına rastlayan ince uzun bir merdivenden çıkılırdı. Böylece, kuytu kimi köşeler oluşur, boydan boya camın kıyısındaki masalarıyla kahve, meydanın manzarasına karşı, sohbet edilebilecek tek sıra masalardan oluşurdu. Merdivenin karşısına rastlayan bir sıra masa daha var mıydı, şimdi anımsamıyorum, çünkü camın kıyısındaki masalar da, akşamın geç saatlerinde hep boş olurdu. Soğuk geceler, bir arkadaşınızla, meydana bakarak, çaktırmadan kanyaklı çay, ya da kahve içmenin zevkine doyum olmazdı. Dediğim gibi, belki gündüzleri müşteriler ve müdavimler saygın kişilerdi, ama geceleri aşağıdaki köşede üşüyüp, bir çay içip soluklanmak için yukarıya çıkan kimi müşterilerine yapılan ince bir göndermeyle, son dönemlerinde, burası "pezevenkler kahvesi" olarak adlandırılırdı.

Köşedeki kahvenin yıkılmasından sonra, buradaki terasın bir açıkhava birahanesine dönüştüğü bir dönem gelmişti. Bu dönem birahaneler dönemiydi zaten. Birahanelerde yabancı şarkıların klipleriyle birlikte yayınlandığı, erkek ağırlıklı kalabalıkların İstiklal Caddesi'ni doldurduğu bir dönem. Tam Maksem'in karşısına rastlayan giriş (şimdi Burger King'in giriş kapısı) bir iç avluya dönüştürülmüştü, küçük bir su veya fiskiye olayı da vardı galiba, işte buradan, küçük bir avludan, bir merdivenle yukarıya çıkılırdı. Sanırım bu girişteki yapay dekordan ötürü, adı 'Şadırvan'dı, daha doğrusu bu adı koyabilmek için öyle bir giriş kurgulamışlardı. Yukarısı tam bir şenlikti, daha çok bir erkek kalabalığı, sıcak yaz geceleri tam bir keşmekeş, ama akşam üstleri

güzeldi, uzun yaz günlerinin sonunda, gün batımında, açıkta içki içilebilecek yerlerin olmadığı bir dönemde, meydana hâkim bir noktadan bir şeyler içerek, koşuşturan kalabalığı izlemek güzeldi.

Kazancı Yokuşu

Burada Kazancı Yokuşu'ndan söz etmenin zamanı geldi sanırım. Çünkü gerçekte burası, bu iki otelin arasından inen yokuş, Kazancı Yokuşu'dur. 1977'nin 1 Mayıs'ında yaşadığımız o acı olaydan sonra, yokuşumuz kötü bir ün edindi. Gerçekte, orasının adı, başından beri, Osmanlı Bankası'nın orada olmasıyla, (geçmişte de Osmanlı Bankası'nın müdürünün evi oralardaydı,) Osmanlı Sokağı gibi bir şeydi. Neyse, sokağın kötü ünü, bir isim karışıklığıyla oluştu, ama ne yapalım, olay çok kötüydü ve bizim "Kötü" sokağımız, kendisini iyi sananların, ikiyüzlülerin, halk düşmanlarının, üstlenmediği suçları bile, bir gün hesabını sormak amacıyla, kolaylıkla üstlenir ve gün gelir o da bu lekeden kurtulur ve temize çıkar.

Neredeyse 68'den beri, ara ara başka yerlerde yaşasam da, kırk yılı aşkın bir süredir burada, aynı evde yaşıyorum. İstanbul'un sokaklarıyla ilgili yayınlanan bir kitapta Kazancı Yokuşu'nu yazmıştım. Proje çok önceden bize önerilmiş, sonra uzun bir zaman boyunca uygulanmadan kalmıştı. Sonuçta bana metnin üzerinde değişiklik yapabileceğim söylendiğinde, zaten o sırada Amerika'daydım, metnin ilk biçimini, sınırlı sayıda sözcükle belirlenmiş formatını değiştirmemeyi yeğledim. Kazancı Yokuşu'nu anlatan metin şöyleydi;

"Geçen yıllarla birlikte tanıdığınızı düşündüğünüz her şey size yabancılaşır. Özellikle hiç değişmediğini sandığınız sokağınız açısından da doğrudur bu. İnsanın yakından tanıdığı, sevdiği ve her gün gördüğü bir yüze alışması gibi artık onun geçirdiği değişimleri anımsamakta güçlük çekersiniz. Kazancı Yokuşu eskiden parke taşla kaplıydı; parke taşın o güzelim gölgeli dokusunun verdiği görünüm yüzünden olmalı, onu çok daha sakin, serin bir sokak olarak anımsıyorum.

Yokuş yıllar öncesinin bıçkın delikanlısı ve yosmasıydı; garsoniyerler ve bohem evleriyle doluydu. Komşu sokakların Sormagir ve Pürtelaş olan adlarından bu geçmiş kolayca anlaşılabilir. Akademinin yakınında olması sanatçıların da bu çevrede yerleşmesine yol açmıştı. Bugün de Kazancı Yokuşu, Taksim'e yürüyerek çıkan öğrenciler için en kısa yoldur. Aşağıda yokuşun bitiminde adı Tavukuçmaz olan merdivenler sizi Cihangir'e, Bolahenk Sokağı ise bir zamanların Cennet Bahçesi'ne çıkarır. Yokuştan aşağı inerken, binaların arasından

önünüzde beliren deniz, aşağılarda sizi bekleyen manzara konusunda entilerinizi güçlendirir ve sizi asla düş kırıklığına uğratmaz. Meclisi Mebusan Caddesi, size bu çevrenin Osmanlı dönemindeki uygar geçmişini anımsatır.

Kazancı Yokuşu, bugün eski günlerden çok daha kalabalık ve canlı; çevre sokaklara yerleşen cinsel azınlıkların ve Afrikalıların arasına Filipinliler gibi Asyalılar da katıldı. Bütün bu insanları yaşamak için Kazancı Yokuşu'na çeken başından beri bu çevrenin çok kültürlü ve çok renkli olmasıydı.

Bu sokağın hep bana çok benzediğini, tıpkı benim gibi gecelerini yoğun yaşadığını düşündüm; Beyoğlu barlarından çıkanlar yokuştan aşağı iner ve nöbetçi bir bakkal mutlaka bulunur. Aradan otuz yıldan fazla zaman geçti ve bunca süre içinde belki de birbirimize benzedik. Geceden söz açılmışken, en küçük bir gürültüde bile, çevreyi çığlıklarıyla inleten martıların sözünü etmem gerekir. Son zamanlarda nedense seslerini duymaz oldum. Yıllarca Kazancı Yokuşu'yla bütünleşen bu martı seslerine alışmış olmalıyım, onların bu sessizliğini gerçekten de yadırgıyorum.

Sonunda bir yolculuk dönüşü, ya da sıcak bir öğleden sonrasında, bir de bakarsınız, bu bildik sokak sanki her zamanki görüntüsünden sıyrılır, içinde yaşayanların yarattığı, kendi başına ayrıcalıklı bir varlık, açıklanması zor bir büyü kazanır. Oysa geçen zamanla birlikte sokağın geçmişini, büyüsünü paylaşabileceğiniz insanlar kalmamıştır, böylece artık yalnız olduğunuzun ayrımına varırsınız. O zaman sokağınızın kişiliğini çözümlemekten vazgeçer, koşullar ne olursa olsun, değişimlerden payınızı aynı ölçüde aldığınızı düşünür ve büyük bir dostlukla birbirinize bağlanırsınız."

Kazancı Yokuşu'nu anlatmak, fazlasıyla anılara ve bir açıdan da kurguya gömülmek olur. Yine de Kazancı Yokuşu benim gözümde, yalnızca bir sokak değil, çevresiyle her zaman modern bir semtti.

Çevrede oturan sayısız arkadaşım oldu. Hepsinden söz etmeye, yer ve zaman yetmez. Ressam Sevinç Altan (büyük bir incelikle kitap kapaklarımdaki resimleri yapmıştır) hemen kapı komşumdu. Yönetmen Ümit Elçi, apartmanımızın yöneticisi ve kırk yıldan uzun bir süre karşı komşum.

Bir ara, Samsun Koleji'den beri arkadaşım olan Şükrü Yarcan'da burada, tam da Bolahenk Apartmanı'nın karşı köşesinde oturmuştu. Bu kitabın yazım sürecinde de, turizm konusunda ders verdiği ve

İstanbul'un tarihine tutkuyla bağlandığı için oluşturduğu kütüphanesinden yararlanmama izin verdi. Yine bu kitap nedeniyle okuduğum, eski mekânları büyük bir özlemle anlatan yazıları nedeniyle birkez daha animsadığım Jak Deleon'la da onun sayesinde tanışmıştım. Onu en son gördüğümde, yine Şükrü'yle birlikteydik, Jak Deleon öğrencileriyle müze geziyordu. Fatih'in eski evlerinin arasında, güneşli ama serin bir öğleden sonrasıydı, müzenin önündeki çay bahçesinde bir süre oturmuştuk. Jak Deleon'un yazılarında anlattığı kimi yerlerin de bugün yitip gittiğini görmek insanı hüzünlendiriyor.

Yeri gelmişken, hemen Bolahenk Apartmanı'nın karşısındaki, Park Otel'e çıkan merdivenlerde oturan, yıllar önce Kanada'ya taşınan İshak Işıtan'dan da söz etmek isterim. Çünkü anlattığım 1 Mayıs 1977 günü, sular idaresinin üstünde, silahlı kişileri gösteren ünlü fotoğrafı İshak çekmişti. O karenin de yer aldığı kısa bir belgesel o yıllarda gösterilmişti.

Nedense Batı'dan gelenler kentin tarihi yerlerine meraklı olmalarına karşın, bizler de onlara kentin görece modern yerlerini göstermek için dayatırız. Hiç unutmam, 70'lerin başında, Magic Bus'la İstanbul'a geldiğimde, birlikte geldiğim arkadaşlarımı, Sultanahmet'te bir otele yerleştirdikten sonra, sevgili kentimle hasret gidermiştim. Sonra yabancı arkadaşlarımı gezdirmek amacıyla onları Sultanahmet'ten almıştım. Yürüyerek Galata Köprüsü'nden geçtik, Tünel'le yukarıya çıktık, Çiçek Pasajı'nda yemek yedik. Garsonların sakallı ve uzun saçlı gezginlere olan kaba tavırlarını saymazsak her şey hoştu. O yıllarda İstiklal Caddesi araç trafiğine açıktı. Arkadaşlarımın ilk dikkatini çeken Amerika'da artık kullanılmayan eski arabaların sayısındaki bolluk olmuştu. Taksim'e doğru yürüdük. Gecenin geç saatleriydi, arkadaşlarım yine otellerine dönmek istedikleri için, hem de yürüyerek, o yılların gezginlerinin az para harcamak içgüdüsünden öte, böyle ilkesel denebilecek kimi eğilimleri vardı, bir çilekeş gibi çok az bir yiyecekle yetinebilirlerdi. Onları Kazancı Yokuşu'ndan aşağı, kıyıya indirmeye karar vermiştim. Yokuşun aşağısındaki meydana vardığımızda, burada meydanın çevresindeki tepelerdeki, merdivenlerdeki zaten yüksek binalar, birbirine karışıp, binlerce gözü andıran bir cümbüş oluştururlar, arkadaşlanmdan birisi dayanamayıp, "New York'u andırıyor" demişti.

Keşke, bir akşam vakti onları Cennet Bahçesi'ne götürebilseydim. Bütün bir Taksim çevresini göz önüne alsak, eski yıllarda bile, denizi gören, kamuya açık yerler çok azdı. Sözgelimi Cihangir'de, Ege ve Roma bahçeleri vardı. Ege sonraları Susam Bar oldu, hoş bir yerdi, ama 90'ların sonunda kapandı.

Alman Sefareti'nin yanından aşağıya inilen bir yolun sonunda Cennet Bahçesi vardı. Aynı bahçeye aşağıdan, Bolahenk Sokağı'ndan da ulaşmak mümkündü. Hiç olmazsa eskinin manzara teraslarından geriye ne kaldığını gösteren bir yerdi. Çayın yanında, bira da içilirdi, daha da güzeli bira, masaya şişesiyle birlikte getirilirdi. Şişeyle getirilen bira, bende hep bir bereket duygusu uyandırır, hani insanın önce gözü doymalı anlamında. Bir de garsonlar, daha sonra hesapta kolaylık sağlamak anlamında olsa gerek, boş şişe biralarını almazlar, şişeler masada, ya da masanın altında birikirdi. Çevre tam bir piknik alanı görünümündeydi. Tam bir öğrenci bahçesiydi, tost, patates tava, çay, Boğaz'dan geçen gemiler, önde Cihangir sırtları, biraz uzakta Kız Kulesi. Cennet Bahçesi, sonraları özel bir şirkete satıldı ve kamuya kapandı.

Bir Yolculuk Dönüşü

Gerçekten de yaşamımın büyük bir kısmı buralarda geçmişti. Okulda okurken de, Kazancı Yokuşu'nda oturuyordum, okulum hemen aşağıdaki Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ydi. Dolayısıyla bu çevreden ayrılmak pek de içimden gelmezdi. Hele uzun yolculuklardan döndükten sonra, arkadaşlar, kent içinde bir yerlere gitmemizi önerdiklerinde, bin dereden su getiriyordum. Aslında, yurtdışına sık yolculuk yapan birisi de değilim, ama o yılların alışkanlığına uyarak, çıkmışken daha kapsamlı bir program yapıyordum.

O zamanlar, yakın akrabası havayollarında çalışanların alabileceği, "standbye" denilen bir bilet türünü değerlendirerek, uzun bir yolculuğa çıkmıştım. Bu biletin özelliği, havaalanına gidiyor, uçağa boş yer varsa alınıyordunuz. Yoksa gerisin geri kente dönüp, kendinize yeniden kalacak bir yer aramaktan başka yapacak bir şey yoktu.

O yıllarda İstanbul'dan Hindistan'a doğrudan uçuş yapılmıyordu. Ben de Londra'ya gittim, Hindistan vizesini de Londra'da aldım. Planimda Delhi'ye gitmek vardı, ama Bombay uçağında boş yer olması beni oraya yönlendirdi. Kuşkusuz Hong Kong'a uçmak için yine bağlanti noktası olarak Delhi'ye gitmek zorundaydım, ama bu işime geliyordu. Gerçekten de, ancak kuzeye, Katmandu'ya gittikten sonra Delhi'ye dönebilmiştim. Sonra Hong Kong'da bulunduğum sırada, Çin'de Guanz Hu'ya giderken, rehberimiz elinde posta kartlarıyla geldi. Bu kartları bizim yerimize yollayabileceklerini söyledi. Benim gibi, kart atma özürlü birisi için çekici bir öneriydi.

1987'de Faruk Şüyun, Güneş Gazetesi'nin sanat sayfasında çalışıyordu. Dolayısıyla ezberimden yazabileceğim adresi yalındı; Güneş Gazetesi, Sanat servisi, Cağaloğlu, İstanbul. Kartta yazdıklarım da tembel işiydi; "Bu kartı Çin'e giden bir trende yazıyorum. Bütün arkadaşlara selamlarımı iletirsen sevinirim." Altını da "Mütevazı Maceracı Mahir" diyerek imzalamıştım.

Bu uzun yolculuktan döndüğümde, kartın arkasındaki yazıyı, hem kartın resmini de basarak, Faruk Şüyun'un sanat sayfasında yayınladığını öğrenecektim. Alaylı bir dille yazılan yazı şöyle bir şeydi. "3M: Mazbut-Maceracı-Mahir

Belleğinizi zorlayın bakalım, Türkiye'de maceracı yazar var mı? Şöyle Jack London, Ernest Hemingway, Henry Miller gibi... Düşünün.

Aklınıza pek isim gelmiyor değil mi? Ama bir tane var. Arkadaşları arasında son yıllarda "Mazbut Maceracı Mahir 3M" diye tanınan şair-öykücü Mahir Öztaş. Üç defa yurtdışına çıkan ve olağanüstü serüvenler yaşadığı bilinen Mahir Öztaş, uzun yıllardır kabuğuna çekilmiş, Taksim-Ortaköy arasında iki kilometrekarelik bir alan içinde yaşayıp duruyordu. Bu nedenle de ona "Mazbut Maceracı Mahir" adı takılmıştı. Son derece de kararsızdı Mahir. Kadıköy'e geçmeyi bile uzun uzun düşünür, sonra da iki kilometrekarelik alanının dışına çıkacağı için gitmekten vazgeçerdi.

Geçenlerde "Ay Gözetleme Komitesi" adlı ilk hikâye kitabı yayınlanan Mahir, mazbutluktan sıkılmış olacak ki, kimseye söylemeden ortadan kayboluverdi. Arkadaşları onu çok merak etti. Her gece uğramayı ihmal etmediği lokantanın garsonu onun Londra'ya gittiğini söyledi, ama kimse inanmadı. Çünkü adı mazbuta çıkmıştı. Ancak, tam iki ay sonra gazetemize gelen bir posta kartı her şeyi ortaya çıkardı. Öztaş, Londra'ya gidiyorum diyerek yola çıkmış, Çin'e gidivermişti. Yine de Jack London düzeyine çıkamadığı için "Mütevazı Maceracı" diye kartpostali imzalamıştı."

Bu deyim sanırım oldukça sevilmiş olmalıydı. Cengiz Öndersever, Cumhuriyet Kitap için benimle yaptığı bir söyleşide kullandığı gibi, Metin Celal'de, "Aids'e Şans Tanıma" başlıklı şiirini "Mazbut Maceracı Mahir'e" ithaf etmişti.

Sıraselviler

Sıraselviler, adından da anlaşılabileceği gibi selvilik bir yerdir. Uzun yüzyıllar boyu, belki daha önceleri, kentin kuzeyini kaplayan ormanlık alan buralara dek uzanmaktaydı. Belki buradan sonrası artık Taksim değil, Sıraselviler sayılır ve kilisenin önünden Firuzağa kahvesine dek uzanır, ama bana sorarsanız yine de onun ayrılmaz bir parçası.

Lise yıllarımda burası da farklıydı, ama benim hep sevdiğim gibi, iki yanı eski kararmış taş binalar, öğle güneşinde bile gölgeli bir sokak. Belki Kazancı'ya da taşınmıştım, ama bütün arkadaşlarım Arvutköy'de, ben de daha çok orada geçiriyorum zamanımı. Aziz diye bir arkadaşım vardı, sonra operacı oldu, işte birara Aziz ve arkadaşlarla Taksim'e çıkıyoruz, fazla paramız da yok, o zaman birşeyler alıp içelim, ama nerede? Birşeyler alıyoruz, sonra yüklenip Sıraselvilerde küçük bir apartmana geliyoruz. Aziz anahtarını çıkarıp kapıyı açıyor. İkinci kat mıydı ne, büro gibi bir yer, ama tam bize göre, hemen yayılıyoruz. "Aziz kimin burası?" "Dr. Haydar Dümen'in!" "Peki anahtar sende ne anıyor?" Geçmiş zaman, ne demişti şimdi tam anımsamıyorum, ama Haydar Bey sonuçta ona izin vermiş, Aziz'in Arnavutköy'de çevresi genişti, tamam daha fazla sormak gereksiz. Bir başka seferinde, yine Aziz'in tanıdığı, Haydar Bey'in de hastasıymış, uzun sakallı genç irisi biri de bize katılıyor. Hastalığının ne olduğunu soruyorum, ruhbilimle falan da ilgiliyim ne de olsa, "Çekingenlik" diyor, ne var bunda, ama kızlarla konuşamıyorum, diyor, neyse işte içiyor ve konuşuyoruz. Tam bir Kafka hayranı, "Çekoslovakya'nın işgali bir felaket, üstelik Kafka kitaplarını yaktılar" diyor, ben de Kundera'nın "Şaka"sını okumuşum o sıralarda; "Olur böyle şeyler" diyorum, ama olmamalı. İçiyor, bireycilik, Paris, devrim, öyle konuşup duruyoruz. Ne de olsa 68 yeni bitmiş.

İşta Sıraselvilerdeki bir apartman katından, anımsadığım böyle birkaç gece var. Sonra Universite imtihanlarına girip, puanım tıp fakültesini de tuttuğunda, kararsızlık yaşayıp Haydar Dümen'e danışmaya gitmiştim. O sıralarda Sıraselviler'de Taksim İlkyardım'da. Hani benim yapımda, kişiliğimde, kaygılı birisine doktorluk meslek olarak uygun mudur diye? Yüreklendirici şeyler söyleyip; "Kendimi daha iyi tanıyacağımı" söylemişti, ama Mimarlığı kazanınca, hem de Fındıklı'da, evime çok yakın, kararımı vermiş oldum.

Gülersoy, Abanoz Sokağı'nı anlatırken, orasının "Orta sınıfın bir

kurumu" olduğunu, daha üstünün, Sıraselviler'deki lüks evlere devam ettiğini söylüyor. Ben böyle bir dönemle ilgili hiçbirşey anımsamıyorum. Gerçekte buraları eskiden beri eğlence yaşamına evsahipliği yapan bir yer olmuştu. Birzamanlar Devekuşu Kabare Tiyatrosu buradaydı. Bir de, ünlü Klüb 12 adı neredeyse bir dönemin bar kültürüyle özdeşleşmişti, hemen herkesin gittiği bir yerdi.

Benim Sıraselvilere sık gelişim Andon'la oldu. Eskiden Ortaköy'de olan Andon, 80'lerin sonu gibi Sıraselviler'e taşınınca, biz de Boğaz dönüşü buraya uğramaya başladık. Burada gördüğümüz, gerçekten de 19. yüzyıl sonu Beyoğlu'sundan, bozulmamış bir peyzajdır. Taş Beyoğlu konaklarından son dört örnek her nasılsa zamana direniyor. Yine bu sokakta yer alan Belçika Ortaelçiliği binası Mimar Kampanaki'nin yapıti olan güzel bir yapıdır.

Romen devleti kurulup siyasî başlayınca İkinci Abdülhamid devrinde Romen Ortaelçiliği faaliyete geçmiştir. Romenler, Osmanlı Devleti'nin büyükelçilerinden Rum asıllı Müzürüs Paşa'nın özene bezene yaptırdığı Sıraselviler'deki evini satın alarak elçilik olarak kullanmaya başlamışlardır.

Romanya Ortaelçilik binası, bugün konsolosluktur, içlerinde en görkemlisidir. Binanın ilk sahibi inşasında ve döşemesinde kılı kırk yaran bir özen göstermişti. İngiltere'deki Yunan Ortodoks cemaatinin son ruhani reisi Müzürüs Paşa buranın Faubourg Saint Germain ve Etoile semtlerindeki evlerin bir benzeri olması için çabalamıştı. Kapılar, pencereler, doğramalar, lambriler, şömineler ve kilitler hep Fransa'yı, Navarre bölgesi evlerini hatırlatıyordu. Kilitler ve kapıların demir aksamı seçkin bir maden oymacısının, Paris'li bir ustanın imzasını taşıyordu.

Duhani'nin anlatımına göre, Müzürüs Paşa ilk teslim edilen kilitleri beğenmemiş, söylentilere göre kendi zevkine uygun yenilerini ısmarlamıştı. Binanın bodrum katında zırhla örülü bir oda ve geniş mahzenler bulunmaktaydı. Göz alıcı giriş merdiveni, hol ve salonların yanı sıra, anıtsal şöminelerin üstündeki çok değerli otantik goblenler, Boule mobilyaları ve Faubourg Saint Antoine'in tanınmış zanaatkârlarının imzasını taşıyan diğer eşyalar dikkati çekmekteydi. Bükreş Hükümeti binayı içindekilerle birlikte satın almıştır.

Romen Konsolosluğu'nun hemen yakınında, 70'lerde Valentino vardı, Zeki Müren'e rastlamak olanaklıydı. Sonraları 80'lerden sonra yerine yeni bir bar açılmıştı, gerçekten de etkileyici bir iç mekânı vardı, özellikle mermer merdivenler.

Sinematek Derneği

Sıraselvilerde, solda bir binanın alt katlarında, yetmişlerin başlarında Türk Sinematek Derneği vardı. Yönetiminde Onat Kutlar vardı. Ne yazık ki onat Kutlar, yıllar sonra, buradan pek de uzak olmayan otelin pastanesinde patlayan bir bombayla yaşama veda edecekti.

Yetmişlerin boğucu ortamında Sinematek, dünya sinemasından, özellikle de Sovyet sinemasından klasik filmler oynatan bir yerdi. Şimdi düşündüğüm zaman o küçük salonun, salonun üstüne rastlayan ufacık kahvesinin, yaşamımda taşıdığı önemi anlamakta güçlük çekiyorum. Belleğimde öylesine geniş bir yer olarak yerleşmiş, öyle ki aradan otuz yıl geçtikten sonra, burası bir underground bara çevrildikten sonra gittiğimde, aynı yerde mi bulunduğum konusunda ciddi bir kuşkuya düştüm.

O yıllarda Sinematek, aynı zamanda bir buluşma yeriydi. İki kişinin karşılaştığında güçlükle geçebildiği dar bir döner merdivenden aşağıya inilirdi. Merdivenin hemen bitiminde, dar bir camekânın ardında, satılacak kimi sinema kitapları ve dergileri sergilenirdi. Aydın Sayman ve Ilgın Su, bu küçücük kitapçıdan sorumluydu.

Dönemin yalnız sinemaya ilgi duyan insanları gelmezdi buraya, hemen herkes gelirdi. O dönemde, 70'lerin başları, sinema yönetmenlerini pek tanımıyordum, o yüzden kimlerin geldiğini bilemiyorum. Sanırım 70'lerin sonuna doğru, Taksim Meydanı'nda, Itır Eczanesi'nin önlerinde, Erden Kiral'la tanışacaktım. Bizi sinema yazarı Nezih Coş tanıştırmıştı, Nezih o zamanlar, günlük Aydınlık gazetesinin sanat sayfasında çalışıyordu. Ben de, bir yandan Akademi'de öğrenciliğimi sürdürüyor, bir yandan da sayfaya katkıda bulunmaya çalışıyordum.

Erden'le yıllar sonra, yıllarını burada geçirmiş Alman bir arkadaşın evinde, yeniden buluştuk. 80'lerin başı olmalı. Erden'in bir projesi için, senaryo değil, ama uzun bir öykü yazdım. Sonradan, "Ruh İkizini Arar" 1997 adlı kitabıma aldığım "Zorbaya Saygı" adlı öyküyü.

Neyse, yeniden Sinematek'in o küçük salonuna dönersek, sürekli gelenlerden birisi, Aykut Köksal'dı. Sonra Selim İleri, en azından birkaç kez ona da rastladığımı anımsıyorum. Ahmet Soysal gelirdi, sanınim kimi filmlere kendiliğinden çeviri de yapmıştı, çünkü

Sinematek'e gelen çoğu film altyazısız olurdu.

Oğuz Atay'ı da yağmurlu bir gün, üzerinde beyaz bir pardesü, hemen girişteki kitap satılan yerin camekânlarına bakarken görmüştüm.

Daha doğrusu bana Aykut Köksal göstermiş ve yanındaki sarı saçlı kadının da, o zamanın günlük gazetelerinden birinde, sanat sayfasını yönettiğini söylemişti. O yıllarda, günlük sanat sayfası olan gazete neredeyse yoktu, 70'lerin başından söz ediyoruz. Kuşkusuz böyle bir sayfayı kotarmak ve doldurmak da zordu, bir keresinde Aykut, neredeyse hep boynuna bağlı gezdiği, çok değerli fotoğraf makinesini çaldırmıştı da, bu bile ertesi günlerde, sanat sayfasında haber olmuştu.

Küçük sinema salonunda bir keresinde, sanırım bir filminin gösteriminden önce, Yılmaz Güney de bir konuşma yapmıştı. Bu oldukça kısa konuşmanın ardından, yanındakilerin sık sık, suç oluşturacak bir şey söylememesi konusunda onu uyardığını, sonra çevresindekilerin onu hızla uzaklaştırdığını anımsıyorum.

80'lerde burası bir değişim geçirerek, Taksim Sanat Evi lını aldı. Yeni bir dönem, yeni insanlar. Üstteki setin ucuna bir bar yapıldı, dekorasyon yenilendi. Süreci iyi biliyorum, çünkü bir arkadaşım burada çalışıyordu. Dolaplarda eski sinema dergileri sahipsizdi.

Sonraları Taksim Sanat Evi, birkaç bina ileriye taşındı. Kemancı "rock" barın olduğu binaydı bu.

Günümüze Doğru

80'lerin ortalarında bir 'rock bar' olarak Kemancı'nın Taksim'de açılması bir anlamda önemli bir gelişimdi. Daha önceleri köprü altında bir mekândı, birkaç kez gitmiştim, daracık bir tuvaleti vardı, köprü sanki bir gemideymişsiniz gibi sallanır, işediğiniz yerde neredeyse aşağıdaki karanlık denizi görürdünüz. Her şeye karşın güzel bir yerdi, neyse, köprü altında başka kahveler de vardı, çay içip sohbet edebileceğiniz, kuşkusuz köprü altı tümüyle bir külttü. Yıllar sonra, 90'ların sonunda, yayınlanmamış roman seçici kurulundaydım, gelen romanlardan çoğunun, köprü altından esinlenmelerle dolu olduğunu anımsıyorum.

Sonunda, kimi gelişmelerle, köprü ıskartaya çıkmıştı, ne acı, ama toplumsal ilişkilerde hiçbir şey yitip gitmez, Kemancı da Taksim'e taşındı. Taşındığı yer, bir apartmanın giriş katı, daha önceleri sık sık gittiğimiz, adı Sinematek Bar olan bir yerdi, ironiyi görüyor musunuz, ama Sinematek'in olduğu bina değildi bu, arada bir kaç bina daha var. Hoş, sonraları, ya da önceleri, anımsamıyorum, eski Sinematek'in yerini aldığını söylediğim Taksim Sanat Evi, bu binanın birinci katına taşınacaktı. Neyse, Sinematek Bar, loş, pavyondan bozma, ama her zaman sakin, herkesin geldiği bir yerdi. Buraya gelenlerden, Yusuf Kurçenli'yi anımsıyorum, film ekibindeki dostlarıyla birlikte gelirdi. İşta bu büyük mekanın ortasında, ışıklı dönen bir kristal topun altında, dans edecek bir alan bile vardı.

İşte burası, Kemancı olduktan sonra, tam bir rock merkezine dönüştü. Balkonu sonradan açıldı, ama o zaman bile kimse o güzelim manzarayla ilgilenmezdi, çekme katlarıyla, içedönük bir mekândı Kemancı. Taksim'de yeni bir dönemi başlattı. Bu arada, tarafsız kalmak için, Sıraselviler'de adı Eski Kemancı olan bir yerden de söz etmek isterim. Burası çok daha salaştı kuşkusuz, ama eski köprüaltı kültünün hala sürdürüldüğünün en canlı kanıtlarından biriydi.

Kemancı, sonraları, bu giriş katının altındaki iki kata daha yayıldı, en alttaki kat, en süzme rock bardı. Genç topluluklar yer alırdı. Burada, özellikle de çok kalabalık olduğu zamanlarda, barın sahibi Zeki, dostlanını barın içinde ağırlardı. Volrox diye bir topluluk vardı, Şebnem Ferah'ı anımsıyorum, sanırım aynı yıllarda Kemancı'da da sahne alırlardı.

Burada, 95'lerde olmalı, çünkü ilk romanım "Soğuma" o yıl yayınlanmıştı, kitabın tanıtımı için çekim de yapmıştık. O zamanlar Piraye Şengel, TRT'ye "Ondan Sonra" adında bir program çekiyordu. Sonuçta söyleşi falan derken, belki görüntü çekimlerine çok zaman kalmayacakti, ama Piraye, ekibi zorlamakta kararlıydı, önce Ortaköy'de çekim yaptık, sonra akşama doğru Fındıklı Parkı'nda ve de evde, Kazancı Yokuşu'nda. Sonra akşam geç saatlerde yeniden buluşarak Kemancı'da. Piraye, biraz değişik bir şey olmasını istediğinden, yaşadığım ve gittiğim yerler bir yana, çekim açısından da ekibi yönlendiriyor, kameramana değişik çekim teknikleri denetiliyordu.

Sonuçta, geç vakit, ama yine de Alt Kemancı'nın belki tam kıvamını bulamadığı saatlerde, Piraye'nin ekibi bu anlamda da zorlamış olduğu, ekibin kimi elemanlarının bırakın o saatte çekim yapmak, belki bir rock bara bile ilk kez geldikleri anlaşılmıştı. Laf aramızda, burada çekilen sahnelerde, sonuçta yalnızca birkaç saniye, kafamı hızlı bir rock parçayla sallarken görünüyordum. İşte böyle, görüntülerin dünyası acımasızdır. Yine de, kurguda ekledikleri, romanda geçen yanardağ görüntüleri, arkadan verilen müzik ve dış ses olarak romandan okunan kısa bir bölümle, sonuçta ortaya çıkan, gerçek bir kısa film tadında olmuştu.

Özellikle 90'larda, batı tarzı kahveler yayılmaya başladı. Bizdeki geleneksel kahvelere, kadınların da gitmesiyle, (sözgelimi Mis Sokak'taki Demir geliyor aklıma,) zorlanan geleneksel kahveler, erkek ağırlıklı ayncalıklarını hiçbir zaman terk etmemişti. Taşradan değil, Beyoğlu'ndaki kahvelerden söz ediyoruz. Kuşkusuz eskinin Baylan'ı ve Markiz'i, bir de her yerde, bolca bulunan muhallebici, ya da pastaneler vardı.

70'lerin başlarında, Fransa'da üzüm bağlarında çalışırken, taşradaki bir köyde bile, bu tür kahvelerle karşılaşır, bunun karşılığının bizde bir tek Cafe de Boulvard olmasını bir türlü anlayamaz, hele bizdeki bol sigara dumanlı kıraathanelerle karşılaştırmanın saçmalığını düşünerek bunalırdım.

İşte böylece, 90'lardan sonra bu tür yerler çoğaldı. Kaktüs, sanırım 1993'de, sonra Pia, 1994, Urban 1995'de açıldı. Pia'yla Urban'ın açılışı, o yılların nisanına, sinema günlerine rastlıyordu.

90'lar Taksim Alanı'nda gerçek bir şenlikti. Herşeyden önce, hem aşağıda Beyoğlu'nda, hem de Taksim çevresinde, ya da Sıraselviler boyunca yeni mekânlar açılmıştı. Bu yüzden de, hemen herkesin yolu

buraya düşüyor, barlardan çıkanlar yiyecek satılan yerleri dolduruyor, büfelerin önü kalabalıklaşıyor, hızını alamayanlar yoldan aldıkları içkilerle sabahı ediyorlardı. Aşağıda, Fındıklı Parkı'nda ya da Cihangir'de, tarihi yarımadaya bakan manzaralı merdivenlerde.

Taksim, bu yüzde de, sabaha karşı dostların rastlaştığı devasa bir mekâna dönüşüyordu, ya da bunun tersi de doğruydu, bellek oradaki rastlaşmalara özel bir önem yüklüyordu. 90'ların sonu olmalı, böyle bir sabaha karşı, iki arkadaşımla, İsmail Tükel ve Ayşegül Gürdal, biryerlerden dönüyorduk. Güzel bir yaz sabahı, hava ağardı ağaracak, hani neredeyse erkenci çalışanlar yollara düşecekler. Itır Eczanesi'nin önlerinde, ressam Rafet Ekiz'e rastlamıştık. Bilenler bilir bu rastlantının ne tatli felaket olduğunu. Rafet'in, özellikle beni görünce attırdığı o uzun tiradı dinledikten ve uzattığı şişeden zorunlu olarak bir fırt aldıktan sonra, çeşitli bahanelerle güçlükle kurtulduğumuzu anımsıyorum.

Kemancı'nın bulunduğu binanın hemen girişinde, çekme kat gibi bir yerde, ön camları Kilise'ye bakan bir yerde, Cüneyt'le Münevver, "Nihayet" adında bir bar açmıştı. Başlangıçta kuralları vardı, yani kesin bir saatte kapanıyordu. Sonra kapanış saati, günün ilk ışıklarına dek sarkmaya başladı.

Sıraselviler'de Andon, bir dönem, değişik katlarıyla eğlence tayfasına bütünlüklü bir hizmet sundu. Değişik katlarda, çalınan müzik ve müdavimleri anlamında değişen barlar, bir meyhane ve manzaralı bir teras gibi. Daha sonraları, gelişmelere göre, bütün bu katlardaki her bir mekân da kendi içinde değişti. İkinci kat, önceleri bir bilardo masasıyla lüp havasındaydı, giriş katı bir dönem, arkadaşım Seza'nın çalıştırdığı dönemde, akla gelen ünlü ve ünsüz, herkesin yolunun düştüğü bir mekân olmuştu.

Konu barlardan açılmışken Çiçek Bar'dan -öteki adı Sinemasevenler Derneği- söz etmemek olmaz. Kuşkusuz burasıyla ilgili çok yazıldı, yazılacaktır da, sözgelimi Jack Deleon'un anılarımı tazeleyen güzel bir yazısı vardır. Yine de burasının her bakış açısından anlatılacak sayısız anı barındırdığını düşünüyorum. Bir kere modası gerçek anlamda hiçbir zaman geçmeyecek bir bardı.

Bizim yerimiz barın içindeydi, uçtaki bir köşeden girip, salona karşı konuşlanırdık. Cengiz Korucu, şehir tiyatrolarından İlhan Kilimci ilk aklıma gelenler.

Çiçek Bar deyince aklıma İsmet Ay gelir. İsmet Ay babamın çocukluk

arkadaşıydı. Şile'nin girişinde küçük bir kahve, İsmet Ay'ın kardeşine aitti. Bodrum'a taşınmadan çok önce Zeki Müren, Şile'ye gelirdi ve hep bu kahvede otururdu. Aslında o yıllarda Şile, Yeşilçam filmlerinin çekildiği açık bir plato olmuştu. Sahibinin adından gelen "Dolmacının Kahvesi" adı halk arasında "Artistler Kahvesi'ne dönmüştü. Sonraları Şile'de memur olan amcam, kısa bir süre, Belediye meydanında bir lokanta işletmeye kalkınca, müşterileri arasına Zeki Müren'de girmişti.

Yaşamöyküsü yazmanın bir eğilim olarak yayıldığı bir dönemdi. Hiç unutmuyorum, Çiçek Bar'a gittiğimde, İsmet Ay ayakta konuştuğu topluluktan ayrılıp yanıma geldi. Yazdığımı biliyordu ve anılarının yazılmasını istiyordu. Üstelik de sağlığında bu anıların yayınlanabileceği konusunda çekinceleri vardı. Ben de, o tür bir kitabı yazamayacağımı, bir kurgucu olduğumu söyledim. İkimiz de Şile'den tanıdığımız için, Demirtaş Ceyhun'u önerdim. Meğer ona sormuş, Demirtaş Ağabey'de beni önermiş. Neyse, İsmet Ay, o heyecanla bana, sanki bir film ya da düş anlatır gibi, bir çocukluk anısını anlattı.

Balıkçılar denizdeyken fırtına kopuyor. Bilindiği gibi Şile kıyıları çok dalgalı ve kayalıktır. Sanırım deniz feneri yanmıyor, ayrıntıları şimdi anımsamıyorum. Beyazlar giymiş kadınlar, ellerinde fenerlerle kayalıklara gidiyorlar. Fenerlerini denize doğru sallıyor, kocalarının dönmesini gün ağarana dek bekliyorlar.

O yılların, en ünlü barlarından birisi de Papirüs'tü. İsmet Ay buranın müdavimlerindendi, öyle ki burayı evinin salonu sayardı, bir keresinde bana kendisine uğramadan bara tüneyip söyleşiye daldığım için bozulmuştu.

Bir dönemi anımsıyorum, bar müşterilerinin müdavimden çok geçici olduğu, günümüzün deyimiyle "trendy" barlar ağırlık kazandığında, Çiçek Bar'ın durumu az da olsa sarsılır gibi olmuştu. O zamanlar, 80'lerin sonları, adıyla da bunu vurgulayan Star 88 diye bir bar açılmıştı Etiler'de. Bir bahçe barıydı, yaz günlerinde enfesti. Öyle ki, bir ara geç vakitler Çiçek Bar'dan buraya gittiğimizde, ne kadar sessizce ortadan yitsek de, nereye gittiğimizi merak edip soruşturanlar sonunda izimizi bulmuştu. Şerif Gören'den Atil Ant'a kadar, sonraları bize takılıp gelenler arttıkça, Arif'in bile geç bir saatte buraya bir teftiş baskını yaptığı söylenmişti.

Modadan söz açılmışken, sözgelimi bir ara hemen Çiçek Bar'ın karşısında bulunan girintide, otoparkın arkasındaki Santral Otel'in çatı ban, böyle geçici bir süre aramızda moda olmuştu. Aramızda diyorum, çünkü diyelim Çiçek Bar müşterilerinden buraya gelen hiç olmazdı.

Bizim gitme nedenimiz de sanırım işleticinin ve çalışanlarının arkadaşımız olmasıydı. Baba Bush'un İstanbul ziyaretini yaptığı günlerden birinde, oluşturulan gereksiz tantana ve karışan trafiğin gürültüsünden kaçıp buraya sığındığımı anımsıyorum. Özellikle barın arkası camdı, pek rastlanmayan bu uygulama sanırım o güzelim manzarayı kapatmamak adına bulunmuş pratik bir çözümdü, yani pencerelerin değil de, barın yeri anlamında. Barda oturduğunuz zaman, çatıların üzerinden Taksim'e bakan enfes bir manzarası vardı.

Söz çatılardan açıldığında, Taksim'e bakan Etap Marmara'nın çatı banından söz etmemek olmaz. Bu çatı banı fazlasıyla dik bir açıdan görür meydanı.

Kumar oynatmanın yasaklanmadığı zamanlarda, Etap'ın üstünde bir de Gazino vardı, kumar oynanan. Sonra Etap'ın altına inecek ve kumar severlere hizmet vermeyi sürdürecekti.

İşte Gazino'nun çatı katında olduğu bir zamanda, Nur Bey'le birlikte ben de gitmiştim buraya. Bir anlamda iyi, yani içki beleş, ne isterseniz hemen getiriyorlar, ama yüzler ciddi, daha doğrusu kaygılı. Oyun oynayanlar hiç gülmüyor, öyle ki ortadaki gerilim sizi de sanıyor. O gece şunu anladım, daha doğrusu, önce Ankara'da orduevine gidip içtiğimde, sonra da Arabistan yıllarında bir kez, üzüm suyundan şarap yapıp içtiğimde anlamıştım. İçki içmek bir gusto işi, dostlarla falan olduğunuzda, söyleşiye daldığınızda bir anlamı var, öyle baskıcı ortamlarda tadına varılmıyor.

Bu arada tam meydanda, Taksim'e makul bir açıdan bakan bir otel çatısı da, Gezi Oteli'nin çatısıdır. Arka balkondan hoş bir Boğaz, ön balkondansa Taksim alanı görülür. Son yıllarda Yayıncılar Birliği'nin yasaklanan kitaplara verdikleri ödül töreni burada yapılmaktadır.

Bitirirken

70'lerde yurtdışından aldığım bir kartın üzerinde Londra, Piccadilly Circus'un bir resmi var. Arkasındaki bir yazı şöyle diyor: "Eski bir İngiliz deyişine göre, Piccadilly Circus'da yeteri kadar dikilirseniz, bütün bir dünyanın önünüzden geçtiğini göreceksiniz." Londra'nın bir dünya kenti olduğunu gözler önüne seren güzel bir anlatım. Peki Taksim için ne söylenebilir. Orada yeteri kadar dikildim, öyle ki, şimdi baktığım zaman geride kalan tüm yaşamımın önümden akıp geçtiğini görüyorum. Yine de bu bir anı yazısı değil, çoğu zaman anılarım bir biçimde hep bu meydanla kesişse de, kurgusal bir yazı da değil, her ne kadar kurgularımdan kimi izler olsa da, ama daha çok geçmişe bir bakış. Dikiş yerlerini gizlemediğim bir elbise bu, gelişigüzel teyellenmiş. Bu belki de, bir meydanın tarihiyle, benim kişisel tarihimin kesiştiği görüntülerin buğulu bir ayaya yansıması.

Kuramsal bir kitap hiç değil, bu konudaki kimi yaklaşımlara yer versem de; ne de olsa bu konuda yazılanlar bizim kentsel planlama konusundaki geç deneyimlerimizin yolunu aydınlatıyor.

Berman, "Moses ve eserlerinin 1950'lerdeki evrimi kültür ve toplumun savaş sonrası evrimine dair başka bir önemli olguyu da gösteriyor: Modernizmle modernleşmenin radikal biçimde birbirinden ayrılması." Sonra Berman, yazdığı kitap boyunca, özellikle de kentsel ortamin modernleşmesiyle modernist sanat ve düşüncenin gelişimi arasındaki diyalektik etkileşimi göstermeye çalıştığını söylüyor. Biraz ilerde de şöyle ekliyor; "Duraklayan ya da gerileyen kültürün kendisi değildi; gücünün doruğuna ulaşmış ya da ulaşmakta olan çok sayıda parlak sanatçı ve yazar vardı ortalıkta. Fark şuradaydı ki, 1950'lerin modernistleri çevrelerindeki modern ortamdan hiçbir enerji ve esin almiyorlardı artık."

Gerçekten de bu kentin, ya da bu meydanın bize verdiği esin nedir, bizde çağrıştırdıkları nelerdir? Gerçekten de bir romanımın anlatıcısının dediği gibi, İstanbul'da sanat denilen şey sönmeye mâhkum mudur? Sanatla uğraşmayı kafasına koşmuş birinin vakit geç olmadan bu kenti bırakıp gitmesi mi gerekir? Bu neredeyse kaçınılmaz bir zorunluluk mudur?

Kuşkusuz, nereye giderseniz gidin, Berlin'e, Paris'e, "gitmek" bir kentten kurtulmaktan çok, bir anlayıştan, bir çevreden, bir yaşam

biçiminden kurtuluş olacaktır. Buradan çıkan sonuç, bence gitmenin ya da bir yerde kalmanın kişisel bir seçim olduğu ve burada, yaşam biçimlerinin ve sanat anlayışlarının önem kazandığı. Yani diğer bir deyişle, bir başkası da İstanbul'da kendi sanatını besleyecek çok önemli şeyler olduğunu ileri sürebilir. Ya da en azından içinde yaşadığı yoksunluk ortamının onu kışkırtacağını düşünebilir. Oysa böyle düşünmeyenler de olabilir, örneğin çevresinde sıradan insanlar yerine, daha yaratıcı insanların bulunmasının kendisini daha çok kışkırtacağını, bunun içindeki yaratma arzusunu kamçılayacağını düşünen insanlar. Sanatın bireysel bir çaba olduğunu, hatta farklı sanat dallarının karşılıklı etkileşim içinde geliştiğini, bu anlamda bireysel kopmaların da çok güç olduğunu hesaba kattığımızda, böyle düşünenlere kesinlikle hak verebiliriz.

Bırakalım bir kenti, bir meydanı, yalnızca ailenin ya da yakın çevrenin etkisinin ve desteğinin bile, ne kadar önemli olduğunu kabul edersek, burada yaşayan bir sanatçının karşılaşabileceği engelleri gözümüzün önüne getirebilmemiz kolaylaşır.

Taksim Alanı'ndan başlayan olumsuz bir gelişmeye Doğan Kuban dikkatimizi çeker; Gökdelenler'in, Türk mimarlarının Taksim'de inşa ettikleri Sheraton ve Intercontinental otelleriyle İstanbul'a girdiğini söyledikten sonra, bu yapıların İstanbul'da henüz özel bir tarihleri, olmadığını belirtir.

Daha sekiz dokuz yıl öncesine değin, bir modern sanat müzemizin bile olmaması, durumun ne kadar vahim olduğunu göstermiyor mu? Edebiyat söz konusu olduğunda bile, durumun değişmediğini görmekteyiz. Sonuçta batıda başlı başına bir endüstri oluşturan konulara, bu ister resim olsun, isterse de edebiyat, bizim çok uzak olduğumuzu göstermektedir bu durum. Bırakıp gitmeye gelince, aslında bunu başarmanın bile bir çözüm olacağını sanmıyorum. İnsan içine doğduğu kültürü ne derece bırakabilir ki, üstelik sanat yapmanın kişisel bir uğraş ve bu yüzden de insanın kendi yaşam süresiyle sınırlı olduğunu düşünürsek.

Değiştirme her zaman, doğrunun ve gerçeğin değişmez bir biçimde elimizde olduğunu ileri sürmeye dayanır ki, bu da çoğu kez bir idealizmle birlikte yürür. Her zaman için de gelecekle ilgili bu soyut çaba, çoğu kez düş kırıklığı yaratmıştır. Sanat söz konusu olduğunda az da olsa bir gerçeklik kazanabilir. Çünkü sanat bir anlamda kişisel bir çabadır ve kişisel planda kimi şeyleri, bunlar çok küçük de olsa değiştirmek mümkündür.

Dünün yanlışlanı, gözümüzün önünde, ama bunu değiştirmek elimizden gelmiyor. Bu yıkım kentinde, anılarımızı gizleyen herşey birer birer yıkılırken bizim nasıl bir kişisel tarihimiz olabilir. Günümüzde de bu durum değişmiyor, artık daha modern bir dünyada, haklarının bilincine varmış bir toplumda yaşadığımızı sanıyoruz, ama bu yalnızca bir yanılsama. Korkarım bugün herşey çok hızlı, artan sorunlar bizi bunaltıyor. Oysa bize dayatılan bu gereksinim ve hız dünyasında, artık yaşadığımız kentin ayrımına varamıyoruz.

Kaynakça

Aksüt, Necati "Dr. Albert Aşer" (İçinde) "Ortaköy Tarihi Araştırması" Henüz Basılmamış Çalışma
Banoğlu, Niyazi Ahmet (2007) "Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri" Selis Kitaplar
Berman, Marshall (1994) "Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor" İletişim Yayınları
Carbognano, C. C. (1993) "18. Yüzyılın Sonunda İstanbul" Eren Yayıncılık
Cezar, Mustafa (1991) "19. Yüzyıl Beyoğlusu" Ak Yayınları Kültür ve Sanat Kitapları
Deleon, Jack (1989) "İstanbul Barları-Meyhane Üzre Rüzname-Bodrum Barları" Cep Kitapları
Deleon, Jack (2000) "Bir Tutam İstanbul" Remzi Kitabevi
Deleon, Jack (2002) "Bir Beyoğlu Gezisi" Remzi Kitabevi
Deleon, Jack (2002) "Eski İstanbul'un (Yaşayan) Tadı" Remzi Kitabevi
Duhani, Said Naum(1984) "Eski İnsanlar, Eski Evler: 19. Yüzyıl Sonunda Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası" Türkiye Turing ve Otomobil kurumu Yayınları
Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 1993-1994, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Cilt 7
Eminoğlu, Münevver (Haz.) (2000) "Bir Beyoğlu Fotoromanı: 1870-2000" Yapı Kredi Yayıncılık
Eyice, Semavi (Derleyen) (1986) "Atatürk ve Pietro Canonica" Eren Yayıncılık
Freely, John-Brendan (2005) "A Guide to Beyoğlu" Archaeology and Art Publications
Geçmişten Günümüze Beyoğlu 1.Cilt (2004) Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı
Gülersoy, Çelik (1986) "Taksim: Bir Meydanın Hikâyesi" İstanbul Kitaplığı Yayını
Gülersoy, Çelik (2003) "Beyoğlu'nda Gezerken" Çelik Gülersoy Vakfı Yayını
Kaptan (Arkan) Özdemir (1993) "Beyoğlu: Kısa Geçmişi, Argosu" İletişim Yayınları
Kuban, Doğan (1996) "İstanbul Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul" Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı
Kuban, Doğan (1998) "Kent ve Mimarlık Üzerine: İstanbul Yazıları" YEM Yayın

Öztaş, Mahir (1997) "Ruh İkizini Arar" Yapı Kredi Yayınları
Öztaş, Mahir (1998) "Korku Oyunu" Yapı Kredi Yayınları
Öztaş, Mahir (1999) "Ay Gözetleme Komitesi" Yapı Kredi Yayınları
Öztaş, Mahir (2008) "Kazancı Yokuşu" (İçinde) Yalçın, Murat. (haz.) "İstanbul Sokakları: 101 Yazardan 100 Sokak" Yapı Kredi Yayınları
Öztaş, Mahir (2009) "Koparıldığımız Topraklar" Yapı Kredi Yayınları

Saner, Turgut (1998) "19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında: Oryantalizm"
Sennett, Richard (2008) "Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir" Metis Yayınları
Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Alaattin Eser Kitaplığı
Üsdiken, Behzat (1999) "Pera'dan Beyoğlu'na (1840-1955)" Akbank Yayınları